

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DEVİRİM FİKRİ ÜZERİNE

ALİ YALÇIN GÖYMEN

DEVİRİM FİKRİ ÜZERİNE

HA
Bİ
TUS

ALİ YALÇIN GÖYMEN

Kıtabın Adı: Devrim Fikri Üzerine **Yazar:** Ali Yalçın Göymen

Yayın Hakları: © Habitus Yayıncılık, 2017 **Kapak Tasarım:** Ahmet Söğütüoğlu

Sayfa Tasarım: Murat Kaspar **Baskı ve Cilt:** Sena Ofset Litros Yolu 2. Matbaacılar

B Blok No: 4 NB7-9-11 Topkapı - İstanbul Tel: 0212 613 03 21

Sertifika No: 12064 **ISBN:** 978-605-4630-63-9 **1. Baskı:** 2018, İstanbul

Habitus Yayıncılık Rek. Tekn. Tur. Eğitim San. Tic. Ltd.Şti.: Kemankeş Mahallesi

Mumhane Caddesi No: 39/39 Karaköy 34425 Beyoğlu - İstanbul Tel: 212 244 48 87

Sertifika No: 18067 **e-posta:** info@habituskitap.com **web:** www.habituskitap.com

DEVİRİM Fikri ÜZERİNE

ALİ YALÇIN GÖYMEN

Ali Yalçın Göymen (Yazar) Çağaloğlu Anadolu Lisesi mezunudur. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2004 yılında tamamladı. 2007 yılında yüksek lisans derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden aldı. Doktorasını 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iki savaş arası dönemdeki düşünce tarihi üzerine yaptığı çalışmasıyla tamamladı. 2015 yılında misafir araştırmacı olarak New York Üniversitesi'nde bulundu. 2011 yılından Başş Bildirisi'ne attığı imza nedeniyle Kanun Hükmünde Karamame ile meslekten uzaklaştırıldığı 2017 yılına kadar Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. *Praksis* dergisi yayın kurulu üyesidir ve Marksizm, yabancılaşma ve siyasal öznellik konularında çalışmaktadır.

Bu kitap 10 Ekim 2015 günü,
Ankara'da hayatını barış ve özgürlüğe
adayanlara ithaf edilmiştir...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

8

1. BÖLÜM

Giriş

Devrim Üzerine Düşünmek:
Sorular, Uyanlar ve Önbelirtmeler

15

2. BÖLÜM

Sömürü ve İktidar

Devrimci Kuramı Düşünmeye Nereden
Başlamalı?

41

3. BÖLÜM

Toplumsal İktidar Biçimleri

Devrimi Öznellik Üzerinden Düşünmek:
Yabancılaşma ve İktidar

91

4. BÖLÜM

Devrimci Müşterek Siyaseti

Yabancılaşmanın Aşılması Olarak
Devrim

137

Önsöz

Elinizdeki çalışma devrim üzerine yazılmış tarihsel maddeci bir denemedir. Devrimin neden günümüz için bir zorunluluk ve aynı zamanda toplumsal çelişkilerin çözümü için yegane olasılık olduğunu soruşturur. Devrim bu çalışma boyunca salt bir kopuş ânına ya da devlet aygıtının ele geçirilişiyle özdeşleştirilen tekil bir eyleme indirgenmeden incelenecektir. Devrim toplumsal çelişkilerin müşterek biçimde çözümünü konu alan toplumsal mücadele olarak, geçmişin yıkımı ve yeni bir dünyanın -kozmetik bir kütle olarak değil de, aynı anda hem somut biçimi hem de içerdiği imkanlarıyla birlikte insanların ait oldukları ekolojik bütün içinde kurdukları yaşamın çoğulluğu olarak dünyanın- kurulumu bağlamında değerlendirilecektir. Ayrıca sınırlı ve geçici bir tarihsel atılımın ötesinde, evrensel boyutta gerçekleşen bir olay olarak ele alınacaktır. Üzerinde duracağımız fenomen tüm potansiyellerinin gerçekleşmiş haliyle devrim, diğer bir deyişle komünist devrimdir. Karl Marx'ın deyimiyle insanlık tarihinin başlangıcını oluşturan, sınıflı toplumu ortaya çıkaran, bununla birlikte insanı doğadan koparan, cinsiyetler arasında eşitsiz ilişkiler üreten ve tüm bunları yeniden üreten iktidarları ve sömürü mekanizmalarını ortadan kaldırmayı içerir. Aynı zamanda özgür ve ortak bir dünyanın somut inşasıdır.

Devrim hakkındaki incelemeyi onun ne anlama geldiği sorusuna odaklanarak ele alacağım. Birçoğumuzun hemfikir olduğu bir

tespitten, mümkün olan en iyi dünyada yaşamadığımız gerçeğinden hareket ediyorum. Her ne kadar son dönemde ülkemizde ve dünyada tanıklık etmekte olduğumuz kötülük silsilesi zaman zaman aksini düşündürtse de birlikte yeni, özgür ve dayanışmacı bir dünyayı kurabileceğimizi düşünüyorum. Ancak bu tür bir dünyayı kurabilmek için gerekli olan adımı atma konusunda, kısacası devrim konusunda belirgin bir kafa karışıklığı ve çekingenlik söz konusu. Bu çalışma devrimi benimsemek, devrimci düşünceyi yaymak konusunda, devrimci iradenin ortaya konması ve ifade edilmesi konusunda cesaret verici olmayı hedeflemektedir. Bu yüzden devrimin ne olduğu, neden elzem ve hatta insanlık için yegane şans olduğu sorularını sorar. Devrimin kendimizi yeni bir dünya kuracak biçimde örgütlememiz, mevcut tahakküm biçimleriyle mücadele edişimiz, özgürleşme yönünde bir dönüşümü gerçekleştirmemiz ve kendi yaşamımızın inisiyatifi ellerimize alalım arasında özdeşlik kurduğunu iddia eder.

Çalışmanın gövdesi 2009-2011 yıllarında alınan notlara dayanmaktadır. 2013'te yaşanan olaylar, Gezi Direnişi bu notların derlenmesi konusunda cesaretlendirici oldu. Diğer yandan, Gezi ve sonrasında gelişen iyimserlik ve umutlu halin 2015 yazından itibaren yerini çatışmalı koşullara bırakmasının da zorlayıcı bir etkisi oldu. Devrim somut bir alternatif olarak özellikle zor zamanlarda, özgürlüğün ve barışın her zamankinden daha fazla tehdit altında olduğu dönemlerde hatırlanan bir mefhum. Ancak bugün bu çözümü hatırlamak konusunda engeller ve çekimserliklerimiz var. Devrimin zorunlu olarak ihanele uğrayacağı ve totaliter bir rejim doğuracağı fikri nicedir neoliberal zamanlara ait ideolojilerin zihinlerimize kazınmış olduğu bir sabit halini aldı. Ancak devrimin anlamını ve potansiyelini, daha doğrusu insan potansiyeliyle olan ilişkisini kavramaya çalışmak bu gidişata durdeme fırsatını sunacaktır. Elinizdeki kitap, bu doğrultuda, uzunca bir süredir farklı toplumsal muhalefet çizgilerini dönüştürücü perspektif içinde birlikte nasıl düşünebileceğimize ve bize kabul ettirilen "başka alternatif yok" düsturunun pasifize edici halesinden nasıl sıyrılacağımıza ilişkin gerçekleştirmiş olduğum çalışmanın ürünüdür.

Toplumsal çelişkilerin doğurduğu yabancılaşmayı bertaraf etme ve eşzamanlı olarak yeni bir dünya inşa etme süreçleri i ba-

rındıran bir devrim perspektifi ihtiyacı, bu incelemenin ortaya çıkmasına neden oldu. Burada savunacağım husus sınıfsal, ekolojik ve cinsiyetler arası çelişkilerin aşılması ve bu aşma süreciyle yeni olanın inşasını içkin bir biçimde bağlayan türde bir devrim perspektifinin, devrimin ne olduğu ile nasıl olması gerektiği arasında ayrılmaz bir bağ oluşturduğudur. Bu nedenle devrime ilişkin içerik ve yöntem tartışmalarının birbirinden ayırlamayacağını ancak içeriğine ilişkin tahayyülümüzdeki eksikliğin giderilmesi gerektiği görüşü elinizdeki incelemeyi biçimlendirmiştir. Devrimin gerçekleştirilmesi için izlenmesi gereken stratejiye ve taktiklere odaklanılmaması, devlet ve din gibi yerleşik iktidar kurumlarının ayrıntılı analizlerine girilmemesi bundandır. Yine aynı nedenle güncel gelişmelerin değerlendirilmesi, yakın coğrafyamızdaki ileri adımların devrim olup olmadığına ilişkin tartışmalar bu inceleme içerisinde yer almıyor. İncelemenin, neyin devrim olup neyin olmadığını bildiren zihinsel bir iktidara dönüşmesinden ziyade insan potansiyelinin mevcut şartlar içerisinde yola çıkarak nasıl gerçekleştirilebileceğini ve devrimin bu süreçteki konumunu tartışması amaçlanıyor. Politik yönünü, bugünkü ahvalimiz ile gelecekte devrimi gerçekleştirecek toplumsal güç arasındaki inşa süreci üzerine odaklanışı üzerinden kuruyor.

Bu odaklanma elbette günümüzün somut gelişmelerini göz ardı etme pahasına geliştirdiğim bir şey değil. Bugün birçok maddada haklı olarak otoriterleşmenin hangi boyutunda olduğumuzu tartışıyoruz. Neoliberalizmin krizi ile artan otoriterleşme arasındaki ilişkiyi -2008'den bu yana küresel çapta patlak veren isyanların geri çekilişiyle birlikte- inceliyoruz. Bonapartizm ve faşizm gibi kavramlar içinde yaşadığımız somut gerçekliği açıklamak için daha sık kullanılır hale geliyor. Tüm bu koşullar altında devrimin tek yol olduğunu savunan mutlak azınlık ile onun tamamen gündem dışı ve değersiz olduğunu düşünen genel kalabalıktan oluşan bir insan kitlesine sesleniyoruz. Bu bağlamda elinizdeki kitap bahsedilen azınlığın zihinsel ve toplumsal alanda verdiği mücadeleye katkı vermeyi amaçlamakla birlikte, dolaylı olarak artan otoriterleşme eğilimini kavramayı da gündemine almaktadır. Kitap boyunca yabancılaşmanın aşılmasının zorunlu olduğunu ve bunun tek olası biçiminin devrim olduğunu savunuyorum. Buradaki zorunluluk vurgusu yaban-

cılaşmanın insanları dönüştürdüğü -çoğunlukla korku filmlerine ilham veren- öznellik biçiminin tüm bu otoriterleşme, benmerkezcilik, tahakküm ve faşizm gibi olguların temelinde yatmakta olduğunu ve bu durumun iradi bir müdahaleyle tersine çevrilmedikçe devam edeceğini ya da kendisiyle birlikte dünya üzerindeki yaşamı da sonlandıracağını ifade eder. Bu nedenle devrim nosyonunu incelemek, yabancılaşmanın aşılması olarak devrimi savunmak soyut bir kurgu ya da temenni olmanın ötesinde somut dünyada karşımıza çıkan ve gözü kara bencilliğiyle cüretkarlığının sonu olmayan faşizmle mücadeleyle çağrıdır. Faşizmin ancak onu ortaya çıkaran koşulları bir yazgı olmaktan çıkaran ve yeni bir dünya kuran hareket tarafından yenilebileceğini savunur.

Kitabın yapısıyla ilgili olarak da birkaç söz söylemek isterim. Öncelikle kitabın ilk iki bölümünde diğer bölümlere oranla görece daha soyut bir dil kullandığımı belirtmeliyim. Bu öncelikle ikinci bölümde tartışılan meselelerin -Marx'ın fikirlerinin sömürü ve iktidarın günümüzde almış olduğu biçimi anlayabilecek şekilde yeniden okunması- içeriğinin soyut olmasından kaynaklanıyor. Bu tartışmayı anlaşılır kılma, bu konuda gerçekleştirmeyi amaçladığım müdahalenin netleştirilmesi ve sonraki bölümlerde söyleyeceğim sözün temellendirilmesi çabası bu bölümde girilen tartışmanın mümkün olduğunca derinleştirilmesini gerektirdi. Yeri geldikçe önceden tartışılan hususların farklı veçhelerine açıklık getirebilmek amacıyla tekrarlar yer verdim. Buradaki yegane amacım metnin iç bütünlüğünü artırmak, kullanılan diyalektik yöntemin ruhuna uygun bir dil tutturmak ve metnin anlaşılabilirliğini artırmaktan başka bir şey değildi. İlk bölümde de metnin bütünü boyunca işlenen konulara bir girizgah yapılması ve okuyucunun söz konusu konulara ve bu konuların ele alındığı yaklaşıma aşinalığının artırılmasını amaçladım. Umarım burada sıraladığım amaçlar ile karşınıza çıkacak olan araçların uyumluluğunu sağlamayı başarabilmişimdir.

Kitabın ilk bölümünde konuya ilişkin bazı açıklamalar yaptıktan sonra günümüzde devrimi düşünce ve eylem dünyamıza yeniden katmanın neden elzem olduğunu tartışıyorum. Devrimi neden kaçınılmaz olmayan bir zorunluluk ve gerçek bir alternatif olarak tanımladığımı açıklıyorum. İkinci bölümde ise Marksist teorinin devrim

üzerine düşünmek için sunduğu temeli inceliyorum. Marx'ın toplumu bir ilişkiler bütünü olarak ele alışını, bu bütünü öznel ve nesnel yönleriyle inceleyişini ve yabancılaşmanın etkisiyle bu yönlerin sömürü ve biçimlerini alışına ilişkin görüşlerini değerlendiriyorum. Üçüncü bölümde üç temel çelişki üzerinden ikinci bölümün teorik bakış açısını somutluyorum. Bu çelişkilerin ortaya çıkardığı iktidar biçimlerinin sınıf iktidarının, türsel iktidarın ve cinsiyet iktidarının devrimi zorunluluk haline getirmekle birlikte devrimin izlemesi gereken somut yolu belirledikleri iddiasını savunuyorum. Bu iktidar biçimlerinin tümünü dönüştürmeyi hedeflemeyen bir hareketin devrimi gerçekleştiremeyeceğini savunuyorum. Son bölümde ise yabancılaşmanın aşılması ve önceki bölümde ele alınan iktidar biçimlerinin ortadan kaldırılması açısından devrimin ne anlama geldiği, müşterek ile ortak olanın bağıni değerlendiriliyorum. Son dönemde müşterekler üzerine yürütölen tartışmanın devrimci siyaset açısından değerli olduğunu, ancak kavramın emeğin kendisinin sahip olduğu müşterek niteliğini gözetir biçimde yeniden formöle edilmesi gerektiğini savunuyorum.

Yukarıda bahsetmiş olduğum gibi, elinizdeki metin uzun bir süreye yayılmış olan çabanın bir ürünü. Kesintilerle ve kararsızlıklarla malöl bir süreç sonucunda nihai halini aldı. Bu süre zarfında yaşananlardan hiçbirini 7 Şubat.2017 tarihli Kanun Hükmünde Kararname ile üniversitedeki görevimden uzaklaştırılmam kadar çalışmalarımı kitaplaştırma konusunda bir ihtiyaç ve aynı zamanda inat yaratmamıştır. Bu süreçte haksızlığa uğramış olan bizlerle dayanışma içinde olan herkese çok teşekkür ederim. Dayanışmanın ve ortaklaşmanın insani olduğu kadar politik bir değeri olduğunun canlı bir kanıtını sunuyorlar. Ayrıca, bölümümüzden ihraç edilenler olarak oluşturduğumuz müştereği var edenlere de ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Üretmeye devam edebiliyor oluşumda katkıları çok büyük. Bunun da ötesinde, tüm bu süreçte bir arada olmaktan gurur duyduğum dostlarının olması kişiyi her açıdan geliştiriyor. Her birini teker teker anmayı bir borç biliyorum. Her şeyden ve herkesten önce Fulya Atacan'a tüm bu kolektivitelyi mümkün kılan iradeyi koyduğu için, Berivan Gökçenay ve Ece Paralı Öztan'a dostluk ve dayanışmaları için, Ismet Akca, Barış Alp Öztan ve Derya Kömürçü'ye

ve en yakınımnda olan Süreyya Algül, Eylem Tek ve Gökhan Demir'e yoldaşlıkları için teşekkür ederim.

Metnin ortaya çıkışında doğrudan emeği olan dostlarımı da anmak istiyorum. Bu çalışmanın ilk taslaklarını okuyan ve yorumlarını esirgemeyen Ayşegül Kars Kaynar'a ve yayınlanabilir olduğu konusunda emin olmamı sağlayan Barış Alp Özden'e teşekkür ederim. Ayrıca beni doktora sonrası araştırma yapabilmem için davet eden ve bu çalışmaya yoğunlaşma fırsatı veren Bertell Ollman'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Sosyal Araştırmalar Vakfı'nın (SAV) desteği olmasaydı bu çalışmanın nihayete ermesi mümkün olamazdı. Yaratıcı katkısını esirgemeyen Aslı Göymen'e, taslak üzerindeki yapıcı eleştirilerinden dolayı Emrah Yaralı'ya teşekkür ederim.

Son olarak daima yanımda olan aileme ve bu uzun yaratım süreci içerisindeki ketum huzursuzluğuma katlanan ve desteğini asla esirgemeyen eşim Pınar Çelik Göymen'e teşekkür ederim.

1. Bölüm

Giriş

Devrim Üzerine Düşünmek: Sorular, Uyarılar ve Önbellirlemeler

■

Düşüncenin maddi dünya üzerinde etkisi var mıdır? Dünyaya materyalist çerçeveden bakanlar için bu soruya hayır yanıtının verilmesi gerektiği yönünde genel geçer bir kanı mevcut. Oysa durum bundan farklı, hatta hayır yanıtının bir tür zihinsel tembellik olduğunu söylemek çok daha doğru. Söz konusu tembellikten azade bir yaklaşımın yanıtının şöyle olması gerekir: Düşüncenin maddi dünya üzerinde etkisi vardır ve de materyalist yöntem bu etkinin doğasını, düşüncenin hangi koşullar altında biçimlendiğini, hangi ilişkiler üzerinde etkin, tarihsel açıdan hangi etkileri yaratmış olduğunu ve hangi etkiyi yaratma kapasitesine sahip olduğunu tespit etmenin en güçlü yöntemidir.

Buradaki incelemeye ruhunu veren materyalist felsefenin diyalektik biçimi, düşünce ile maddi dünyayı öncelik-sonralık ilişkisi içerisinde tasavvur etmenin, onları rastgele ya da keyfi biçimde birleştirilmesi gereken kopuk parçalar olarak algılayanın ötesine geçer. Düşünce ile gerçekliğin birbirinin varlığını koşullandırıldığını kabul eder. Düşünce daima belirli bir gerçekliğe yönelmekte ve gerçeklik ise doğanın dayattığı düzen ve sınır içerisinde insanların düşüncelerini/tasarılarını gerçekleştirme kapasiteleri, zihinsel ve kolektif güçlerinin gelişmişliği, karşılarında buldukları tasarılarla gösterdikleri uyum ya da çelişkiler tarafından şekillendirilmektedir.

Söz konusu döngüsellik, düşünceye yön veren kişilerin sahip oldukları görece özerkliğin kendilerine tanıdığı alanda yaptıkları bilinçli ya da bilinçsiz tercihler ve de toplumsal gerçekliğin çelişkili doğası ve güç ilişkileri tarafından kırılmaya uğratılır. Düşünce ve gerçeklik, kırılmaların ve kopuklukların dahil olduğu, sarmal biçiminde tahayyül edebileceğimiz bir bütündür.

Burada dile getirdiğimiz anlayıştan birtakım politik çıkarımlara ulaşmak mümkün. Düşünce ile gerçeklik arasındaki ilişkinin doğasını doğru biçimde kavrayarak mevcut koşulların incelenmesi bizlere bu sarmal içindeki belirli bir noktadan başlayıp diğer yöne erişebilme imkanı sunar. Toplumsal yaşam içerisinde başlayarak belirli ilişkilerin dönüştürülmesi ile fikirlerin değişmesi mümkün olabileceği gibi toplumsal yaşamın sorunlarına ilişkin geliştirilecek fikirlerin insanlar tarafından benimsenmesi ve bunun toplumsal ilişkilerin seyrini değiştirmesi koşuluyla gerçekliğin dönüştürülmesi mümkün olur. Düşünce ile gerçekliğin sarmal yapısı, herhangi bir düzlemde atılacak bir adımın, diğeri nezdinde karşılık buldukça, bu ilişkilerin bütününe dönüştüren bir başlangıç halini almasını olası kılar. İki düzlem arasında karşılıklı gitgellerle beslenen eylem yani praksis bu başlangıçların içeriğini gerçekleştirme sürecidir. Burada gerçekleştirmeye çalışacağımız şey de, düşünce düzleminden yola çıkarak, devrim üzerine fikir yürütmek, devrimi toplumsal öznelerin zihinsel ufkuna yeniden dahil etmeyi ve böylece kolektif biçimde toplumsal bütünlüğü dönüştürmeyi hedefleyen bir eylemin, devrimci praksisin ortaya çıkışına katkıda bulunacak küçük bir adım atmaktır.

Söz konusu başlangıcı gerçekleştirmek için devrim kavramı üzerine düşünmek ve bu teorik sorgulamayı 'devrim nedir?' sorusu etrafında yapmak gerektiğini düşünüyorum. Tecrübe alanımızın dışında kalmış, duygusal ve zihinsel dünyamızdan sökülüp atılmış bir fikri, bir ideali hayata döndürmek için yapılması gereken bir anlamda başa dönüp bu kavramı, onu değerli hale getirdiğini düşündüğümüz düşünsel geleneği referans alarak yeniden inşa etmeye çalışmak olacaktır. Kavramın ne anlama geldiği sorusu üzerinde ısrarla durarak, geçmiş bugünde eriten ve aynı zamanda geleceğe yönelik bir bakış açısını ortaya koymaya çalışacağız. Devrim

meftumunun kendisini tartışmaya açmanın, onu politik öznelerin gündemine yerleştirmenin kendisinin bugün için devrimci bir eylem olduğunu vurgulayacağız.

Devrimin ne olduğu sorusunu yanıtlamaya, kavrama ilişkin bir takım yanlış anlamaların ve kafa karışıklıklarının üzerine giderek başlayalım. İlk olarak devrimin bir tür hokus pokus olmadığını belirtelim. Devrim, tüm toplumsal sorunların bir anda çözülmediği sihirli bir dokunuş, tüm ayrışmaların otomatik olarak ortadan kalktığı efsunlu bir tarihsel an değildir. Devrimi insanların bu dünyada bir arada var olmanın zorluklarıyla özgürce ve kolektif bir biçimde başa çıkabilmek için atılan –kendisi de belirli bir sürecin sonucu olan– bir çeşit ön/ilk adım olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Devrim bir arada var olmanın zorunluluğu ile kendi yaşamları hakkındaki kararları kendi iradelerine uygun bir biçimde alabilme özgürlüğü arasındaki gerginliği aşabilmek için gerekli olan türden toplumsal potansiyeli harekete geçirmek için atılan bir adımdır. Her ne kadar masallardaki kahramanların sonsuza dek mutlu yaşamayı garanti altına aldıkları an biçiminde düşünülen devrim fikriyle çelişse de devrim asıl değerini ve etkileyciliğini insan türüne ait olan bu eşsiz potansiyeli açığa çıkarabilmesiyle sınırlı olmasından almaktadır. Devrim, bu dünyada birlikte yaşamak zorunda oluşumuza çare olarak sınıflı toplum esasına uygun bir biçimde ortaya konulmuş olan toplumsal yaşam tarzlarından kaynaklanan problemleri aşabilmemizin önünü açacak olması bakımından doğa ve insanlık için kurtarıcı nitelikteki bir potansiyelin açığa çıkışı niteliğini taşımaktadır. Unutulmamalıdır ki, ekonomik krizler, ekolojik dengenin bozulması ve küresel alanda gün geçtikçe sayılan artan (etnik, dini ya da siyasi) çatışmalar, insanları kurtuluşun değil de felaketin eşiğinde olduklarına inanmaya daha yakın hale getirmektedir. Tüm bu süreçte insanların siyaseten ümitlerini kesmiş olmalarını ve müşterekleşme perspektifinin aksine mistisist ve bireyci arayışlarla siyasete ya da genel anlamda müşterek çözümlere ümit bağlayan insanların sayısındaki ciddi düşüşü de eklemek gerek. Bunun sonucu olarak da kötümserlik, sinizm, nihilizm gibi anlayışların hakim olduğu tavır ve düşüncelerle karşılaşırız. Bu nedenle insanları, siyasi ortamda ve gündem yaşamda karşılaşılacak sorunların kısa bir süre içe-

risinde sihirli bir dokunuşla çözülebileceğine inandırmaya çalışmak yerine, her şeyden önce ve bunun ötesinde devrimin sahip olduğu potansiyeli vurgulamak ahlaki ve politik dürüstlüğün bir gereği olarak daha elzem görünüyor.

Benzer biçimde devrim ertesinde oluşacak koşulların bir tür siyaset sonrası durum yaratacağı yönünde bir beklentiden de kaçınmakta fayda var, çünkü herkesi ilgilendiren birçok konuda önemli kararlar alınması ve bunların uygulanması her zaman gerekli olacaktır. Daha da önemlisi, devrimin sadece kapitalizmin yarattığı ya da kapitalizm tarafından dönüşüme uğratılmış olan biçimsel mekanizmaların ortadan kaldırılmasından ibaret olmadığını kabul etmek gerekir. Söz konusu olan tüm bir sınıflı toplum yapısının, cinsiyetler arasındaki tahakküm ilişkisinin ve insanın doğa üzerinde kurmuş olduğu yok edici iktidarın ortadan kaldırılmasıdır. Bu anlamda devrim, özgürlük ve eşitliğin fiiliyatta hayata geçirildiği müşterek varoluşa doğru atılan bir özneleşme adıımıdır. Burada eşitlik kavramıyla anlatılmak istenen tüm toplumun tek bir prototipe indirgenmesi değil, tek tek bireylerin kendi özgünlüklerini koruduğu ancak kimşenin önceden bahşedilmiş ya da iddia edilmiş bir ayrıcalık veya bağışıklığa sahip olmamasıdır. Eşitliğin bu anlamda devrimin nihai amacı olan özgürlüğün önkoşulu ve aynı zamanda sonucu olarak değerlendirilmesi gerekir. Özgürlük bireylerin kendilerine özgü niteliklerini geliştirme, toplumsal yeniden üretim sürecine bu nitelikleri vasıtasıyla katılabilmeleri anlamına gelir. Bu iki inin birlikte sağlanabilmesi devrimin sürekliliğinin sağlandığı ve bireylerin bu sürecin aktif özneleri haline geldiği koşullarda mümkün olacaktır. Bu da bir tür siyasetçisizlik ortamıyla değil tam tersine herkesin aktif olarak katılımıyla gerçekleşebilir.

Son olarak, devrimi bir reçete olarak algılayanın ve insanların önüne bu şekilde koymanın, devrimi çekici kılan umut ve hayal gibi ona atfedilen unsurları ortadan kaldırdığını ve devrimi gerçek anlamında kavramak açısından yetersiz hatta yanlış bir yaklaşım içerdiğini belirtelim. İnsanlara özgürlüğün ve eşitliğin herkesçe deneyimlenebileceği, kendi potansiyellerini gerçekleştirme fırsatını edinebilecekleri bir dünyayı birlikte kurma teklifiyle gidip ellerine devrim öncesinde, devrim esnasında ve sonrasında yapılmaması ge-

rekenlerin madde madde sıralanmış olduğu bir kitapçık ya da prospektüs sıkıştırmanın hiçbir samimiliği ve inandıcılığı yoktur. Bunun yerine devrim mücadelesi verenlerin üzerinde konsensüs sağlayabileceği ve öznelliklerini yeniden biçimlendirecek olan prensiplerin harekete geçirilmesi için yoğunlaşmak daha etkili olacaktır. Bu tür bir yaklaşım teker teker tüm ayrıntıların saptanması için uğraşlan ve dogma haline gelme ihtimali yüksek resmî bir belge yerine, her yeni koşul bir başka deyişle ayrıntı ortaya çıktığında devrimci öznelerin uyumlu bir biçimde hareket etmelerini kolaylaştıran esnek bir mücadelenin verilmesine yardımcı olabilecek bir ortaklığı ortaya çıkaracaktır. Böylelikle insanların hayal güçlerini kullandıkları ve mücadeleyle bütünleşerek romantizmden güç aldıkları yaratıcı bir devrimci mücadelenin önü açılmış olacaktır.

Devrimin anlamına yönelik kazımızı, tarihsel referanslar eşliğinde gerçekleştireceğimiz değerlendirmelerle derinleştirelim. Öncelikle Sovyet Devrimi üzerinde duralım. Bilindiği gibi Sovyet Devrimi ilk yıllarını iç savaşın yanı sıra devrimi, kendisini gerçekleştiren lider kadronun önceden öngördüğü biçimde Batı'ya yani gelişmiş kapitalist ülkelere doğru genişletme hedefi doğrultusunda ilerleyerek geçirmiştir. Bu ilerlemenin durması ve Avrupa'da ortaya çıkan devrimlerin geriletilmesi sonucunda kapitalist dünyanın 'en zayıf halkası' olarak adlandırılan bir ülkede sosyalizmin inşasına girilmiştir. Sosyalizmin inşası sürecini kontrol altına alan ekip, üretici güçlerin gelişimine öncelik tanıyarak üretim ilişkilerinde ve dolayısıyla mülkiyet ilişkilerinde dönüşüm gerçekleştirerek sosyalizme ulaşma biçiminde özetleyebileceğimiz rekabetçi bir mekanik stratejiyi uygulamaya koymuştur. Sovyet coğrafyasının başlangıçtaki gelişmişlik seviyesi, kapitalist bloğa göre daha sınırlı bir kaynağa sahip oluşu ve 2. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerine rağmen 70 küsur yıllık süre içerisinde üretici güçlerin seviyesi bakımından geline nokta aslında hiç de yamana atılacak bir düzey değildir. Hukuk, sağlık ve eğitim alanında yaşanan değişimin, devrimin mülkiyet ilişkilerini dönüştürme açısından da belirli bir ilerlemeye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu süreci yürüten özne ile emekçi sınıfların bütünleşebilmesi mümkün olamamış, devrime güç veren sovyetler, ülkeden farklılık dönüşüm potansiyellerinden uzaklaşıl-

miştir. Üretici güçlerin gelişimi açısından verimliliğin artırılması ise ancak hiyerarşik bir sistemin 'disiplinli' yapısı içerisinde mümkün olabilmektedir. Hükümetin el değiştirmesiyle birlikte sosyalizme ilişkin kazanımların birçoğunun kolayca ortadan kaldırılabilmesi parti ile sınıf arasındaki aynının devrimin hedefine ulaşması bakımından önemli bir engel yaratmış olduğunu gözler önüne serer.

68 Hareketi sırasında ise tarihsel ilerlemenin temel dinamikleri olarak görülen yapılarla ilgilenmenin dışında bireysel özgürlüklerin genişletilmesine öncelik verilmiştir. Geleneksel toplumsal mücadeleden farklı olarak yeni özneler bu sürece damgasını vurmuş, her nereden kaynaklanırsa kaynaklansın iktidarı bireylerin özerkliği üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmadığı koşullarda özgürleşmeden bahsedilemeyeceği görüşü hakim olmuştur. Bununla birlikte kolektif bir önderliğin ortaya çıkarak hareketin devletin merkezileşmiş gücüne meydan okuyup sistemin sarsıntıya uğrattığı anlarda siyasal devrimi gerçekleştirmesini sağlamamış olması, hareketin yavaş yavaş sönümlenmesine neden olmuştur (Barker, 2010: 59).

Hoşuma gitse de gitmese de bu katmanlar ve girişimler erişmeye çalıştıkları nihai hedeflere ulaşamamış, meydana getirdikleri kazanımların büyük bir kısmı çoktan sistem içine dahil edilmiştir. Bununla birlikte başansızlıklar kadar elde edilen kazanımların üzerinde durmanın da devrimin neliğini kavramada değerli olduğunu bilmeliyiz. Yapmamız gereken şey sadece bu kazanımları birbirinden bağımsız bir biçimde değerlendirmekten vazgeçmektir, çünkü iki deneyimin de meydana getirmiş olduğu kazanımlar tek başlarına ele alındığında yukarıda dile getirilen çelişkiler tarafından olumsuzlanmaya mahkumdur. İnsanların gündelik yaşamlarını etkileyen yerleşik iktidar yapılarını ortadan kaldırmadan üretici güçleri geliştirerek üretim ve mülkiyet ilişkilerini dönüştürmeye çalışmak ve insanların birbirleriyle ve doğayla kurmakta olduğu ilişki ağlarını dönüştürmeden yerleşik iktidar ağlarını ortadan kaldırmayı hedeflemek, ulaşamayacak hedefler koymak anlamını taşır. İlk durumda devrim, emekçi sınıfların içinde bulundukları durumdan sıyrılıp özgürlüğe kavuşmaları amacını taşıırken birdenbire bu insanların kendilerini devrimin aracı olarak bulmalarına neden olacaktır. Bu

yüzden durumlarında eski sisteme göre esaslı bir değişim olmadığı için devrimi benimsemeleri de söz konusu olmayacak ve böylece devrim uzun vadede hedeflerinden uzaklaşacaktır. İkinci durumda ise sömürü ve iktidar mekanizmalarından kendilerini arındırmayı amaçlayan insanların kendi iradeleri dışında gelişen ve üzerlerinde oldukça önemli etkileri bulunan nesnel süreçlerin varlığı, ortadan kaldırılmak istenen iktidar mekanizmalarının kendini yeniden üretmesine zemin hazırlayarak bu yöndeki çabaları sonuçsuz bırakacaktır. Buna karşın hem yerleşik iktidar ve sömürü mekanizmalarını ortadan kaldıran hem de üretici güçler ve bununla birlikte toplumsal ilişki yapılarını dönüştürebilen bir tarihsel hareket devrimin amacına ulaşabilmesi için gerekli adımların atılabileceği bir ortam yaratma konusunda başarılı olacaktır. Devrim parti ile sınıf ya da devrimci grup/öğrenci örgütlenmeleri ile sınıf arasında ortaya çıkan ve kurumsallaşan ayrımlar doğurmak yerine, yeni tür bir öznelliğin oluşumunun önkoşulu ve sonucu olarak karşımıza çıkacak ve böylece gerçek bir dönüşümün, özgürleşmenin motoru haline gelecektir. Bu anlamda devrimi tek bir an olarak kavramak yerine genişleyen bir dönüşüm dalgası içinde kopuş momentini barındıran bir süreklilik olarak kabul etmek gerekir.

Gerek çeşitli toplumsal yapıların gerekse de çeşitli ilişki kalıplarının yerine yenisini koyabilme potansiyelinin genişliği bakımından devrim, insanın öznelliğinin benzersiz bir biçimde ön plana çıktığı tarihsel ânı ifade etmektedir. İnsanların özgürce, kendi tasarıları olan bir dünyayı kurabilmeleri, kendi iradelerinden bağımsız olarak var olan birtakım yapısal engelleri ve birbirleriyle olan ilişkilerini kendilerinin dışında yer alan güçler arasındaki ilişkiye indiren mekanizmaları ortadan kaldırmalarına bağlıdır. İşte devrim bu ortadan kaldırış ve aynı zamanda yeni olanın, öznellikten ve özgürlükten diğer bir deyişle insanlıktan yana olanın eskinin yerine inşa edilmeye başladığı anda belirtmeye başlar. Böylesi bir ânın yaşanması eskinin olumsuzlanması niteliğindeki 'yeni' olanı tasarlayacak ve bu tasarımı uygulamaya geçirecek dinamikleri yaratabilecek bir öznelliğin varlığını gerektirecektir. Devrimci öznelliğin burada bahsedilen tasarlama ve uygulama özelliği en iyi biçimde iradi olan kavramıyla ifade edilebilir. Iradi devrim, devrim tasarımıyla işk/krantıyı megalandığımız

özgürlük ve öznelliğe ilişkin bir kavramdır. Burada devrimin insanların öznenliğini ön plana çıkardığı ve özgürce yeni bir dünya yaratma sürecine adım attıkları hareket olarak kavranması son derece önemli. Ama bu devrimci öznelliğin devrime ilişkin tasarımları ve uygulamaları üzerinde mutlak bir kontrol yeteneğine sahip olduğu anlamını taşımaz. Bu anlamda devrimci öznelliğin dünyaya ilişkin tasarımını ve bu tasarımlar doğrultusunda giriştiği uygulamaları mutlak anlamda rasyonel bir bilinçle yapıyor olma gibi bir zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla devrimi yapmasını beklediğimiz özneye bu tür bir bilinç atfederek onu kısırlaştırmak ya da öznenin bu derece bir bilinç düzeyine ulaşmadan muvaffak olamayacağı gerekçesiyle devrimi ertelemeyi öngören bir siyasi strateji hiç de iradi bir davranış türü değildir. Devrimci öznellik, sadece insanların tek tek potansiyellerini değil, kuşaklarca oluşturulmuş olan birikimi, organizasyon ve eylem kapasitesinin yeni bir dünya kurma hedefi doğrultusunda harekete geçirildiği, toplumsal ilişkilerin tümünün ve kişilerin yeniden biçimlendirildiği kolektif bir varoluştur. Devrimin kendisi tüm insanların kendilerini kendi iradeleri doğrultusunda özne olarak kurma özgürlüğüne sahip oldukları bir sistem geliştirme amacını taşıdığı için devrimci öznelliğin varlığı ile devrim yapmaktaki amacın örtüştüğünü söylemek gerek. İnsanlar kendi özelliklerini devrimci öznelliğin kolektif yapısı içerisinde özne olarak yeniden kurarlarken devrimin amacı olan dönüşüm idealiyle kendilerini özdeşleşmiş bulurlar. Bu şekilde insanlar önlerine çözebilecekleri meseleleri koymaya hazırlanırken, yeni dünya eskisi içerisinde filizlenmeye başlar.

Yukarıda devrime ilişkin dolaylı olarak dile getirdiğim hususlardan devrimin anlamına ilişkin birtakım sonuçlara ulaşmak mümkün. Devrimin sihirli bir tarihsel an olarak kavranamayacağı yönündeki uyarımız, onun tarihsel niteliği hakkındaki gerçeği açığa çıkarır. Devrim, insanların doğa içinde ve birlikte yaşama zorunluluğunun getirdiği sorunlar ile sınıfsal ayrışma, cinsiyetler arası tahakküm ve doğa üzerinde kurulan yok edici iktidar aracılığıyla yüzleşmiş olmasının getirdiği zorunluluktur. Bu yüzleşme biçimlerinin ortak evriminin sonucu olarak çağdaş kapitalizm, dünyaya sonu gelmeyen bir düzeyde cinsiyet eşitsizliği, ekolojik felaket, sınıfsal ayrışma, otomatik yaşam ve savaş vaat etmektedir. Buna karşılık devrim bu so-

runların çözülebilmesi için gerçekleştirilmesi gereken ancak hiçbir şekilde kaçınılmazlığı olmayan bir zorunluluktur. Diğer bir deyişle, devrimin gerçekleşmemesi halinde dünyayı ve insanlığı bekleyen tek olası senaryo yok oluş iken devrimin mutlaka gerçekleşeceği- nin bir garantisi yoktur. Bu zorunluluğu yerine getirme kapasitesi- ne sahip olmamız, bireysel güçlerimiz kadar kolektif kapasitemiz, üretici güçlerimizin gelişmişliği ve organizasyon yeteneğimiz devrimi günümüz için mümkün bir alternatif yapmaktadır. Söz konusu iki temel özelliği yani devrimin kaçınılmaz olmayan bir zorunluluk ile aynı zamanda gerçekleştirilmesi mümkün bir alternatif oluşu fiiliyata dö- kecek şey, toplumu insan kapasitesini müşterekler çerçevesinde özgürleştirerek dönüştüren varoluş biçimi, yani devrimci özneliktir.

Devrimin artık olasılık dışı ve anlamsız bir ideal olduğuna inan- nanların, devrimin zorunluluğunu kavramaları ve artık bir beklenti içine girmeleri devrimci öznenin kuruluşu açısından kritik bir eşiğin geçilmesi ve aynı zamanda çarkların artık devrimden yana dönmesi anlamını taşır. Devrimin ne olduğu, biraz daha açacak olursak dev- rim aracılığıyla kimin, neyi, ne amaçla, nasıl değiştireceği sorusu, uzunca bir süredir egemen ideolojiler tarafından devrim mücade- lesini veren kişilerin belirleyiciliğinden soyutlanmıştır. Sorunun ço- ğunluk tarafından kabul gören cevabı bugün neredeyse tamamen devrim karşıtı sınıfların ideologları ya da bu ideologların fikrî hege- monyası altındaki muhalifler tarafından belirleniyor. Son 30 yılda, kapitalizmin artık başka bir şeye dönüşmüş olduğu iddiası öne sü- rüldü; devrimin olasılık dışı olduğu ve eğer bir şekilde gerçekleşir- se bile işleri düzeltmekten ziyade daha beter hale getiren baskıcı rejimler doğuracağı fikrinden yola çıkıldı. Devamında ise devrim dis- topik roman ve filmlerle özdeşleştirilir hale geldi. Son yıllarda ise otoriter rejimlerin dünya genelinde gösterdiği yükseliş umutsuzluğu artıran ya da otoriter rejimlerle uzlaşma arayan bir tavır sergiler va- ziyette ve devrim fikrini insanların zihinsel ufkunun dışında tutmak için her türlü çaba türlü marifetlerle işleniyor. Bu nedenle başka bir dünya arayışının ve hatta düşünün üzerini yoğun bir kül tabakasıyla kaplayan burjuva ideolojisine karşı devrim idealinin kitlelerce be- nimsenmesini sağlayacak bir devrim anlayışını kurgulamanın kendi- si bugün için dışı, çare dışı ve devrimci bir düşünce olmuyor.

Böyle bir ortamda devrim idealini benimseyenlerin bu ideale ilişkin kendi vizyonlarını etkili bir biçimde geniş kitlelerin ilgisine sunabilmeleri, hakim anlayışın betimlemekte ısrarcı olduğu hakikatten farklı bir hakikatin olduğunun ya da olabileceğinin ifadesi anlamını taşıyor. Aynı zamanda günümüzde emekçi sınıfların kapitalist sınıfa karşı verdiği sınıf mücadelesinde önemli mevzilerin geri kazanılmasının önünü açacak koridoru yakalaması da kuvvetle muhtemel. İnsanların önüne özgürlük ve refah yönünden gerçek bir dönüşüm alternatifi sunmadan, onlardan tüm sınıflı toplum yapısını dönüştürmeye yönelik çetin bir mücadeleye katılmalarını beklemenin devrim mücadelesini ataletle uğratmaktan başka bir anlam taşımadığına şahit oluyoruz. Bu yüzden mümkün olan her ortamda devrimi olasılık dahilindeki gerçek alternatif ve kaçınılmaz değil ama bir zorunluluk olarak değerlendirip devrimin ne olduğu sorusuna tatmin edici yanıtlar sunarak, yaşadıkları hayatlardan bıkmış olan milyarlarca insanın ilgilerini ve beklentilerini devrim yönüne kanallandırmaya çalışmak devrim mücadelesi verenlerin kısa vadede önlerinde duran başlıca yükümlülüklerden biri olarak görünüyor. Devrim fikrini savunmak, onu düşünce dünyasına yeniden dahil etmek ve insanların politik ufkunun merkezine yerleştirmek bugünün devrimci eylemi olarak karşımızda bulunuyor.

Kaçınılmaz Olmayan Zorunluluk ve Gerçek Bir Alternatif Olarak Devrim

Devrim fikri her şeyden önce değişim ve dönüşümle rabıtalıdır. Yaşanan buhranlar, çatışmalar gibi belirli bir tarihsel sürecin sonucunda ortaya çıkan bu krizlere neden olan tarihsel etkenlerdeki dönüşümün toplumsal koşullarda da dönüşüm yaratabileceği fikri devrim idealini güncel tutmanın ardında yatan temel akstır. Bugün içinde bulunduğumuz dünyada insanların doğayla ve diğer insanlarla kurduğu ilişkilerin temel belirleyicisi kapitalizm olduğu fikrinden yola çıkarak kapitalist üretim tarzının niteliksel bir dönüşüme uğramasıyla birlikte farklı bir dünyanın, farklı bir yaşamın mümkün olabileceğini düşleyebiliriz. Tersinden baktığımızda ise kapitalizme için niteliksel bir müdahalede bulunulmadığında, söz konusu sistemin herhangi bir değişim ya da dönüşümün her yere

yayıldığını ve yaşadığımız gezegeni yok etmekte olduğunu, kısmi çözümler peşindeki reformist siyasetlerin ve şiddet yoluyla sorumluluğu alt sınıflara yükleyen, yükselen otoriter iktidarların da bu gidişata dur demeyeceklerini söyleyebiliriz. Devrimin bir zorunluluk olduğunu iddia etmemin nedeni de buradan geliyor. Bu bölümde, bunun ne tür bir zorunluluk olduğunu ve gerçek bir alternatif olmanın ne anlama geldiğini tartışacağım.

Kapitalizm genetiğiyle oynanmış hormonlu bir meyveye benzer. Dıştan bakıldığında olgun –hatta bazı parçaları gereğinden fazla gelişmiş– görünen ancak tadıldığında görüntünün aldatıcı olduğu anlaşılan bir meyve. Her derde deva, şifa muhteva ettiği iddia edilen bu meyve açısından işin ilginç ve alışılmadık tarafı, onun aslında kendisini yiyen farklı kişiler için farklı tadlar–etkiler sunuyor olması. Pek çok farklı insan ve dolayısıyla tadın bulunmasına rağmen iki temel etkinin öne çıktığını söyleyebiliriz. İnsanlığın büyük kısmını oluşturan, bu meyvenin geliştirilebilmesi amacıyla söz konusu olan hormon fazlasıyla kendi bünyelerinden ayırıştırılan kesim, yani geniş anlamıyla işçi sınıfı için kendilerine vaat edilmiş bolluk yerine onlardan alınandan çok daha azının geri verildiği yavan bir tad bırakır. Hormonun diğerlerinden ayırıştırılarak bu meyvenin üretimi için gerekli araçlara sahip olanlar ile aynı zamanda bu meyvenin alım satımından kâr elde edenler içinse durum farklıdır. Onlar bu süreçte kendi kapasitelerine oranla o kadar fazlasını elde etmektedirler ki artık bu egzotik tadın yarattığı müptelalık karşısında meyvenin yeni ve hatta daha gelişmiş versiyonlarını üretmek için ellerinden geleni artlarına koymayacak bir dürtünün etkisindedirler.

Kapitalizm aşırı ölçekte zenginlik yaratma kapasitesine sahiptir ve kendisini önceki diğer üretim tarzlarından ayıran bu özelliğiyle kısa bir süre içerisinde yaşadığımız gezegeni tüketme noktasına getirmeyi ‘becerebilecek’ biçimde fiiliyata dökmüştür. Burada üretim araçlarının özel mülkiyete tabi olduğu ve bu araçlara sahip olmayanların olanlara emek güçlerini kiralayarak hayatlarını idame ettirmeye mecbur oldukları üretim tarzını kapitalizm olarak adlandırıyoruz. Kapitalizm önceki kuşakların yaşamlarını biçimlendirmiş olan, bizim için biçimlendirilip ve –eğer bir devrim gerçekleşmezse

yaşayacak bir dünya bulmaları halinde– bizden sonra gelecek kuşaklara da talip olacak birtakım içsel düzeneklere sahiptir. Bu düzenekler sayesinde etkisi altında varlığını sürdüren insanların belirli biçimlerde davranmalarını sağlama kapasitesine erişir. Kapitalizm, belirli koşullar altında belirli mekan ve zamanda ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkışın en önemli göstergesi de iktisadi olan ile siyasi olanın birbirinden ayrılmasıdır. Bu açıdan bakıldığında rasyonel düşüncenin gelişimi, teknolojik ilerlemeler, kentleşme ve ticaretin yaygınlaşması gibi olgular kapitalizmin kendiliğinden ortaya çıkmasına neden olmazlar. Ayrıca burjuva ideolojilerinin, ticaretin ya da piyasanın genişlemesinin önündeki engellerin kaldırılması da otomatik olarak insanları kapitalizme yönlendirmez.¹

Kapitalizmin ortaya çıkması için yerine getirilmesi gereken koşullardan birisi iktisadi olan ile siyasi olanın birbirinden ayrılmasıdır. Kendisinden önceki üretim tarzlarının aksine kapitalizmin varlığı söz konusu olduğunda toplumsal artığa el koyan sınıfların bu el koyma işini yaparken (doğrudan) siyasi bir mekanizmaya ihtiyaçları yoktur. İktisadi alan içinde belirlenmiş olan koşullar –ücretli emek vs.– artığın aktarımının gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Kapitalist, artığa el koymak için siyasi güce ihtiyaç duymadığı gibi bu sayede artığı yaratanlara karşı örneğin feodal beyin ya da köle sahibinin barınma, sağlık ve adalet gibi konularda yerine getirmekle yükümlü olduğu sorumluluklardan da kendini bağışık kılabilmektedir. Bunun yanında toplumun genelinin ihtiyacı olan birtakım sosyal hizmetlerin yerine getirilmesi için –maliyetinin büyükçe bir kısmını diğer sınıflara yüklediği– düzenleyici bir güce ihtiyaç duyulmaktadır. Bu siyasi güç bir yandan kapitalistin üstlenmekten kaçındığı sosyal hizmetleri yerine getirmek, diğer yandan da iktisadi artığın üretim ve paylaşım koşullarının yeniden üretimini gerekirse tek meşru güç olarak zora başvurarak garanti altına almak gibi çelişkili bir görevle yükümlü kılınmıştır. Bununla birlikte burjuva ideologları tarafından genellikle sadece ilk yükümlülüğün varlığı dile getirilmektedir

1 Özellikle *Kapitalizmin Kökeni* adlı çalışması (Wood, 2003b) ve *Kapitalizm Demokrasie Karşı* adlı kitabındaki “Tarih mi Teleoloji mi? Marx’a Karşı Weber” (Wood, 2003b) adlı makalesi bu konuda oldukça aydınlatıcıdır.

Sermaye sahibinin, emeği kendisine en az karşılık verecek ama aynı zamanda kendisinden en fazla verimi alacak şekilde kullanarak en fazla kârı elde etme çabası, kapitalizmin temelinde yatan temel çelişkinin ifadesidir ve sermaye ile emek arasındaki ilişkinin iç yüzünü açığa çıkarmaktadır. Bununla birlikte sermaye ile emek arasındaki çelişkiyi mümkün kılan koşulların üretimi olarak adlandırabileceğimiz yeniden üretim süreçleri de kapitalizmin evriminin aldığı somut biçimi belirler. Bunlardan biri, Marx'ın göstermiş olduğu gibi, kapitalizmin gelişimine eşlik eden piyasa mekanizmasından farklı bir birikim modeli olan ilkel birikimdir. Son dönemlerde yapılan çalışmalar, ilkel birikimin sadece tarihsel açıdan değil aynı zamanda kapitalist üretim tarzının genetiğine işlenmiş bir özellik olduğunu göstermektedir. Sermaye birikiminin önkoşullarını yaratacak biçimde ortaya çıkan ve bu birikim döngüsünün devamını sağlayan her yeni başlangıç, tarihsel olduğu kadar, coğrafi ya da bedensel başlangıçlar, ilkel birikim çerçevesinde değerlendirilebilir. Gerek sermayenin yeni bileşenler aracılığıyla yeniden biçimlenmesi gerekse de birikim süreçlerinin tıkanmasını aşmak amacıyla yeni coğrafyaların sermayenin o dönem var olan mantığı çerçevesinde kapitalistleştirilmesi, ilkel birikime özgü olan el koyma yoluyla birikimin yeniden ve yeniden yaşandığını göstermektedir.² Ayrıca her yeni kuşağın kapitalizme özgü birikim mantığı çerçevesinde özneleştirilmesi, bu birikim döngüsüne dahil edilip, zihinsel ve bedensel özelliklerinin el konularak yeniden dizayn edilmesi de ilkel birikim çerçevesinde ele alınmalıdır (Read, 2013). İnsanların ortak zenginliği olarak tanımlanan müştereklerin kapitalist birikim süreçlerine dahil edilmesi, mülkiyet konusu haline getirilmeleri ve de kapitalist üretim süreçlerine eklenmeleri de ilkel birikimle ilişkili olarak değerlendirilebilir. İlkel birikim dışında yer alan bir başka yeniden üretim biçimi ise toplumsal yeniden üretimdir ve kadın ile erkek arasında icat edilen işbölümü vasıtasıyla emekçi sınıfların karşılıksız bırakılan kadın emeği aracılığıyla üretilmesi biçiminde tanımlanabilir. Ge-

2 Yeni emperyalizm tartışmaları bağlamında David Harvey'nin el koyarak biriktirme biçiminde adlandırdığı sürecin hâlâ etkili olduğunu tespit ederek bu kavramı yeniden gündeme getirmiş olduğunu yeri geldikçe belirtelim (Harvey, 2004).

nişliği ve sürekliliği düşünöldüğünde muazzam bir emek sömürsü mekanizması olarak karşımıza çıkar.

Kapitalizmin üretim ve yeniden üretim süreçlerinin içeriğı onu kapsayıcı bir sistem haline getirse de bu durum onun stabil ve huzurlu bir sistem yapısına kavuşması için yeterli değildir. Bünyesinde barındırdığı tüm bu çelişkiler onu hem dinamik hem de kırılgan hale getirir. Ancak kapitalizm, kaderini derecesi ne olursa olsun herhangi bir krize teslim etmek ve öylece yok olmak gibi bir niyeti olmadığını defalarca ortaya koymuştur. Her kriz sonrası kendisini son krizi oluşturan etkenlere karşı bağışık hale getirecek şekilde biçimlendirip eskisinden de güçlü yoluna devam edecek şekilde yeniden yapılandırmaktadır. Bununla birlikte içerdığı çelişkileri ortadan kaldıracak bir düzenleme yoluna gitmemiştir, çünkü bu çelişkili yapının aynı zamanda kendisine dinamizm katan en önemli unsur olduğunun da bilincindedir. Dolayısıyla geliştikçe ve güçlendikçe dengesizleşerek daima yeni bir krizin ortaya çıkma ihtimalini gündemde bulundurmakta ancak kaderini hiçbir şekilde kaçınılmaz olarak gerçekleştiren krizlerin eline bırakmamaktadır.

Tüm bunlar bir bütün olarak aslında kapitalist üretim ilişkilerinin iddia edildiğı gibi insanlığın gelişiminin doğal ya da nihai sonucu olmadığını ve kendi kendini düzenleyip zenginliği 'optimum' biçimde dağıtma kapasitesine sahip olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte kapitalizmin üretici güçlerin gelişimi konusunda kapasitesinin –en azından nicelik açısından– bir sınır olduğunu söylemek zordur. Bu nedenle neden olduğu toplumsal sorunları artıracığını ve derinleştireceğini tahmin edebiliriz. Ancak bununla birlikte kapitalist üretim ilişkilerinin, kapitalizmin yeniden üretiminin bünyesinde yer alan çelişkilerin ve krizlerin kapitalist düzenin yeniden ve yinelenerek kurulabilmesi işlevini yerine getiren asli unsurlar olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Asli unsurların bünyesinde yer aldıkları toplumsal bütünü kendiliğinden ortadan kaldıracaklarını düşünemeyiz. Örneğin, krizler söz konusu olduğunda, kapitalizmin aşılmasıyla sonlanacak bir kriz ancak düzenin yeniden kurulmasını engelleyebilecek bir krizdir ve bu tür bir krizin oluşması daha doğrusu bir krizin bu tür bir özellik kazanabilmesi için iradi bir müdahale gerekmektedir. Kapitalist sınırlar ne kadar da geniş olursa olsun düzeni

bir şekilde yeniden kurma becerisine sahip olduklarını ve bu yeteneklerini uygulamaya koymaktan kaçınmayacaklarını kanıtlamış durumdalar. Bunun devamı durumunda da tıpkı günümüzde yaşanan süreçte olduğu gibi milyarlarca insanın, yaşamları hakkında karar alabilme güçlerinin küçük bir azınlık tarafından gasp edilmeye devam edeceğini öngörmek zor değil.

Yukandaki örnekte kendilerinden kopanlarla birlikte söz konusu meyveyi mutanta çeviren hormonu sağlayanlar biçiminde dile getirdiğimiz kapitalizmin yaşayabilmek için bedensel ve zihinsel kapasitelerinden diğer adıyla emek güçlerinden başka hiçbir şeyleri olmayan insanlar üzerindeki etkisi üzerinde durarak devam edelim. İnsanların kapitalist toplumdaki hikayelerini yabancılaşma kavramıyla daha açık anlayabiliriz. Neredeyse artık farkına varamayacak kadar kanıksamış olduğumuz yabancılaşma olgusu, hayatımızın çeşitli yönlerini birleştiren ve yaşamımızın kendimize en çok ait olduğunu düşündüğümüz yüzü olan gündelik yaşam üzerinde durarak, bir anlamda tecrübelerimizin ortaklığını göz önüne sererek somut bir biçimde kavranabilir.

Yabancılaşma teorisi, insanların sahip oldukları türsel özden diğer bir deyişle kapasitelerinden ayrıştıklarını, söz konusu kapasitelerin kendilerinin aleyhine kullanılması sonucu özgürlüklerini yitirdiklerini, kendilerini gerçekleştirme, yaşamlarını üretme ve yaşamları üzerinde söz söyleme haklarını yitirmiş ve tüm bu hayati konular hakkında somut gerçeklik tarafından manipüle edildikleri duygusal ve zihinsel durumda olduklarını, tüm bunlar esnasında bir yandan da kendileri tarafından üretilen koşulları boyunduruğu altında yine kendi güçleri kullanılarak özneleştirildiklerini anlatmaktadır. Burada bir tür kapasite olarak tanımlanan öz, her daim topluluk içerisinde var olan insanın biyolojik ve toplumsal ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılamak için kullandığı bireysel ve toplumsal güçleri ifade etmektedir. İnsan türüne ait olan ve ihtiyaçların giderilmesi için kullanılan bu güç, varlıkların belirli bir tasarım doğrultusunda dönüştürülebilmesi olarak tanımlayabileceğimiz nesneleştirme kapasitesidir (Tabak, 2012: 12-23). İhtiyaçların giderilmesi söz konusu güçlerin gelişimini, güçlerin gelişimi ise yeni ihtiyaçları ortaya çıkarmaktadır. Böylece zaman içinde ortaya çıkan yeni toplulukta

birbirinden farklı ihtiyaçlar ve bunları gidermek için kullanılan farklı güçler var olurlar. Tüm bu hikaye aynı zamanda insan doğasının değişimini ve dönüşümünü anlatmaktadır. İnsanın varoluşu onun kendi yaşamını üreten faaliyeti, güç ve ihtiyaçların değişimi ve dönüşümü etrafında örülmüştür. Ve bu faaliyetin işbölümü nedeniyle farklı bir niteliğe erişmesi sonucu yabancılaşma ortaya çıkmaktadır. Karl Marx'ın 1844 *El Yazmaları* olarak adlandırılan notlarında ifade ettiği gibi yabancılaşma, çalışmak için emek güçlerini üretim araçlarının sahiplerine satmak zorunda kalanların üretim faaliyeti ve üretimin sonunda ortaya çıkan malların akıbeti üzerinde belirleyici olmaktan alıkonmalarıyla ortaya çıkar ve bu kişilerin kendi emek ürünlerinin kontrolü altına alınarak toplumdaki ve insan türünden yalıtılmaları ile sonuçlanır (Marx, 1993). Kendilerini gerçekleştirme haklarından ve kapasitelerinden soyutlanırlar. Yabancılaşma bu soyutlamanın ifadesi olan özel mülkiyetin ve sınıfsal çelişkinin önkoşuludur. Ve insanların bu koşulların devamını getirecek ihtiyaçlar ve dünya görüşünü benimseyerek biçimlendirilişini ifade eder.

Gündelik hayatımız bir yandan yabancılaşmanın deneyimlendiği diğer yandan içselleştirildiği bir unsur olarak çıkıyor karşımıza. Aslına bakılırsa insanların siyasi, entelektüel, sanatsal vb. yaşam alanlarından soyutlanmış bir gündelik yaşam içinde varlıklarını sürdürmelerinin yabancılaşmanın mevcudiyetini dile getiren bir gösterge olduğu da söylenebilir. İnsanların en özgün, en yaratıcı ve tam anlamıyla kendileri olmaları ve kendiliklerini bir bütün olarak hissetmeleri gereken yerde birbirlerinden ayrıışan toplumsal ilişkilerin kurbanı olarak var olmaları biraz da ironik bir durum. Kapitalizmin ayrıştırmakta olduğu tüm toplumsal ilişkilere kendi mantığını egemen kıldığını ve böylece sahte bir toplumsal bütünlük anlayışı yarattığını daha önce belirtmiştik. Burada dile getirdiğimiz mantık özel mülkiyetin toplumsal ilişkilerimizin belirleyici unsuru haline gelmesidir. Gündelik hayat tamamen özel mülkiyet ilişkileri etrafında kurulması ile yabancılaşma girdabı içinde yitip gittiğimiz hayatlar arasında bir bağlantı içeriyor. Toplumsallığımızın anonimleştirilmesini, özgünlüğümüzün, eylem ve düşüncelerimizin bu ayrışmanın yansımalarına indirgenmesi izliyor. Sahte toplumsallığın getirdiği sahte biryselleşme yanı sıra yabancılaşma –kendi-

sini diğerleri karşısında üstün ve diğerlerinin iradesine egemen olmaya layık gören, doğası gereği bencil ve benmerkezci öznellik türüne– doğru savruluyoruz. Eşzamanlı olarak da kolektif haz ve bilinç faaliyetlerinden, sanattan, siyasetten ve felsefeden hiç de tesadüf olmayan bir biçimde kopuyoruz. Her şey özelleşerek, bağımsızlaşıyor.

Özel mülkiyetin insan mutluluğunun, tatmini ve varlığını toplum içinde sahip olduğu değerın temel belirleyicisi haline gelmiş olduğu gündelik yaşamlarımızın insanlar için katlanılmaz bir hal alması özel alan mitini yaratıyor. Gündelik hayatın boğuculuğundan ve toplumsallıktan kaçışa duyulan ihtiyaç, ilişkilerin daha da ayrıştırılmasında bulunmaya çalışılmaktadır. İnsanlar kendilerini daha da yalnızlaştırarak kendilerine bir çıkış yolu arıyor ancak özel mülkiyet olgusunun kendilerini daha da derinden yakalamasına neden oluyorlar. Yaşamlarının idame faaliyetini ve dolayısıyla gündelik yaşamlarını neye sahip olacaklarını ve sahip oldukları şeyleri nasıl idare edeceklerini belirlemeye çalışarak geçiren insanlar özel hayatlarına çekildiklerinde arzularını da özel mülkiyetin konusu haline getiriyor ve yabancılaşmayı daha derinden yaşıyorlar. Arzuların doyumu tıpkı güç ve ihtiyaçların dışlaştırılması gibi kendileri dışında yaratılmış isteklere, bağımlılık yaratan haz nesnelere indirgenmiş durumdadır. İnsanlar kendilerini özel alan denen hücrelere hapsederek arzularının tatminini sağlamasını umdukları nesnelere dönüşür, yalnızlaşma, sıkıntı ve kaygı içinde var olurlar.

Gündelik yaşamımızı çevreleyen ve kendileri de yabancılaşmış ilişkilerin ürünü olan kimi kurumlar parçalanmışlığımızı yeniden üretirler. Söz konusu kurumlar içerisinde piyasa, devlet ve medya etki açısından öne çıkarlar. Bu kurumlar toplumsal ilişkilerimizin temelini yerleştirilmiş olan iktisadi olan ile siyasi olan arasındaki ayrımın ve bunun bilincimiz üzerindeki etkilerini kuşatan ilişkilerin ürünüdürler. Mevcut toplumsal ilişkilerin sürdürülmesi açısından sahip oldukları önem nedeniyle içerdikleri çelişkileri görmezden gelmemizi sağlayacak şekilde bilincimize nakşedilmişlerdir. Bununla birlikte vaat ettiklerinin tam tersini sunmakta, bize dayatmış oldukları davranış biçimleri ve ideolojilerle yabancılaşmanın ve tahakkümün devamını güvence altına alıyorlar. <https://www.gutenberg.org>

Örneğin piyasayı ele alalım. Kendisini modern dünyanın özgür-
lükler alanı olarak kutsayan mitin ardında bugün hepimiz için çok
daha görünür olan bir gerçek var. Piyasa dolayısıyla zenginliğin ar-
tışı, gelirin ve kaynakların en ideal biçimde dağılması, yani işlerin
üretimi sadece sözde kalıyor. Bugün çıplak bir biçimde görülmek-
tedir ki, piyasa aklın ve insani güçlerin geliştiği ortam değil insana
ait her ne varsa mübadelenin konusu haline getirildiği bir alandır.
Evet bir piyasa vardır, toplumsal ilişkilerin büyük bir çoğunluğuna
hükmederek ve bunu bize ait olan her şeyi nicel bir değere indirge-
yerek yapmaktadır. Özgürlük değil sermaye birikim sürecine köle,
istihdam değil işsizlik, iş sahipleri için daha çok sömürü, zenginlik
yerine daha fazla yoksulluk (borç) yaratmaktadır. Tüm bunlarla bir-
likte bizleri borçlanmamızı ödeyebilmemiz için mevcut çalışma koşulla-
rına göz yumarak yabancılaşmayı kabullenmeye yönlendirmektedir.

Devlet de benzer biçimde adaleti sağlamak yerine sınıfsal ay-
rımın, etnik ve cinsel farklılıkların eşitsizliğini üretmektedir. Sağlık,
afet ve savaş gibi konuları, çözmek yerine derinleştirdiği eşitsizlik-
leri kullanarak bir güvenlik paranoyasının aracı haline gelmektedir.
Tüm bu işlevlerini sermaye birikim sürecinin gerekleri doğrultusun-
da yerine getiriyor oluşunun en somut örneği ise kentlerin yeniden
biçimlendirilişinde oynadığı roldür. Mevcut eşitsizliklerin derinleştiği
ve adeta mutlaklaştırıldığı bir süreç olan kentsel dönüşüm –ulusla-
rarası literatürdeki adıyla *gentrification* yani soylulaştırma– sermaye
üretiminin ve sermayenin egemenliğinin bir parçası olarak ortaya
çıkıyor. Tüm bu süreç içerisinde ve aynı zamanda temsiliyetin anla-
mını tamamen yitirmesine neden olur ve toplumun geniş kesimi için
siyasal öznelliğin anlamının kaybolmasına yol açar.

Medya ise tüm bu sürecin akıldışılığının insanlar üzerinde ya-
rattığı etkinin red ve karşı koymaya dönüşmemesi için üretilen bil-
gilerin merkezi halini almaktadır. Yapılan her haber, yazılan her yazı
üretilen her programla insanların hakikatten bir adım daha uzak-
laşması sağlanır. Bilinç üretimi yerine aklın ve duyguların kontrol
edildiği bir mekanizmayla karşı karşıya kalırız. Doğrunun ve güzelin
yerine yalanın ve sahte duyguların, sahte acıların ve öfkenin üre-
tilmesi medyanın en kritik işlevidir. Her şeyin piyasanın kontrolü
altına girme çabasının ve toplumun bir bütün olarak devlet eliyle

eşitsizlikler ürettiği oluşunun gizlenmesi önemli bir iştir. Genellikle ekonomiden siyasete kapitalizmin neden olduğu yapısal arızalar belirli kişilerin beceriksizliğiyle açıklanır, insanların sistematik bir biçimde tecrübe ettikleri olumsuzluklar karşısında duydukları öfke ve tepki yanlış yerlere yönlendirilir. Sahte hedefler belirlenir. Kapitalist sistemin bütünlüğü, yabancılaşmaya neden olan ilişkiler görüş alanının dışına itilir ve bu boşluğu doldurmak için sayısız miktarda 'istisnai' kötü örnek vs. sıralanır. Toplumun çok büyük bir bölümü gerçeklerden uzaklaşana kadar bu makine yalan ve sahte duygular üretmeye devam eder.

Böylelikle gerek bireysel-özel varoluşumuz gerekse de onu çevreleyen kurumların bir aradalığının oluşturduğu gündelik yaşamımız içerisinde kendimizi kapitalizmin yapısal özellikleri olarak adlandırdığımız eğilimlerin şekillendirdiği birtakım mekanizmaların belirleyiciliği altında, bir başka deyişle yabancılaşmış halde buluruz. Tüm olumsuzlukları, indirgemeciliği ve yarattığı kopukluk hissinin yanında bu aynı zamanda bir tür 'uyumlulaştırılmışlık-sosyalleştirilmişlik' yani içi dış edilmiş bir öznellik halidir. Bu öznellik hali bizleri artı değer üretimi sağlayan iktisadi-siyasi ayrımı, yeniden üretim mekanizmaları ve krizler aracılığıyla kendini yeniden üretme gibi yapısal yönelimlerin aktüel hale gelişinin aktif unsuruna dönüştürerek kapalı bir devre içine hapsetmeye götürür. Yabancılaşma toplumsal ilişkilerden kopan bireylerin bu sayede kopuşa yol açan şeyleri yeniden ürettiği ve herkesi ve her şeyi içine alan bir sarmala dönüşür. Öyle ki özgürlük, kendimiz olma ya da kendimizi gerçekleştirme, kapitalizmi aşma, yabancılaşmanın ortadan kaldırılması gibi ifadeler birbirinin özdeşi haline gelirler: Devrim yani söz konusu sarmalı yıkmak, kendisini kapitalizmin yok edilmesi ve yabancılaşmanın aşılması açısından tek çıkaryol olarak dayatmaktadır. Aksi takdirde kendimizi sistemdeki tüm dosyalara ve tüm başlangıç işlemlerine yazan bir bilgisayar virüsünden dosyaları tek tek silerek kurtulmaya çalışan ümitsiz bir vaka içerisinde buluruz. Bu durumu, kapitalizmin yapısal unsurlarının ve yabancılaşmanın kapsayıcılığıyla yüzleşmeyi, genellikle ve aslında doğru biçimde 'tek yol' olarak tanımlanan devrimin –hiçbir şekilde kaçınılmazlık anlamını içermeyen– zorunluluğu olarak görürüz.

Kapitalist üretimin, kapitalist üretim tarzının yeniden üretiminin ve yabancılaşmanın getirdikleri sonucunda karşımıza çıkan zorunluluğu, devrim yapma zorunluluğunu başka bir açıdan inceleyelim. Varlığımızı arzularımız dışında sınırlayan, çoğu zaman bu sınırlamanın farkına bile varamadığımız unsurları, diğer bir deyişle ortadan kaldırmayı amaçladığımız unsurları, bunların yerine kuracağımız yaşam açısından değerlendirelim. Böyle bir inceleme devrimci öznelik üzerine düşünmeyi gerektirir. Şu belirlemeyle başlayabiliriz: Yabancılaşmış ilişkiler ağı içerisinde başka bir dünya isteyen ancak kendiliğinden her şeyin bilgisine ve toplumsal gerçekliği kendi tasarımı ölçüsünde dönüştürme kapasitesine sahip bir öznenin varlığını düşünmek boşunadır. Devrim, yabancılaşmış ilişkiler sarmalının yıkılmasıyla birlikte bu yıkım sürecinin farklı bir yüzünü teşkil eden belirli bir oluş halinin gerçeklik-edimsellik kazanmasıdır. Varlığımızı kuşatan maddi koşulları, kurumları vs. yıkıp dönüştürmeyi içerdiği gibi bizi kopuk ilişkiler alanına hapseden öznellik türünün yerine yeni bir öznelliğin inşasını içerir. Yeni koşullar ve yapılar kadar diğer insanlarla bütünlüklü ve türsel doğası olarak tanımladığımız potansiyeli doğa ve kendisi yararına gerçekleştirecek türden ilişkiler kuran bir öznellik biçiminin oluşumunu içerir. Var olan toplum biçimini yitirdiği ölçüde müşterek yaşamın kapısını aralar.

Devrimci öznelliği, halihazırda bu mücadeleyi vermekte olanları ve potansiyel olarak mücadeleye katılacak olanların bütünü olarak tasavvur etmek gerektiğini düşünüyorum. Öncü parti-sınıf, devrimci örgüt-halk vb. ikiliklerle düşünmek yerine devrimci özneyi bir bütün olarak kavramak bu kolektif yapıyı oluşturan tüm unsurların, tüm somut bireylerin kendi rızaları ve ilgileri doğrultusunda bütün içinde yer alabildikleri bir varoluş biçimi şeklinde, müşterek olarak var olmalıdır. İkiliklerle düşünen görüşün sahip olduğu anlayış özneyi sadece kurucu bir varlık olarak kavrayarak, özneyi bütün olarak kavrayan anlayış öznenin kurucu niteliğini yadsımamakla birlikte onun aynı zamanda kurulan ve daima yeniden kurulmaya müsait bir varlık olduğu görüşünü taşır. Özne eşzamanlı olarak hem kurulan hem de kuran bir varlıktır. İdeolojinin kendisinin de dahil olduğu bir iktidar yapısı içerisinde kurulmakta olan özne bu kurulma sürecinin ortaya çıkmasıyla birlikte kurulan ve daima yeniden kurulmaya müsait bir potansiyelin

yapının yeniden üretimi ya da dönüşümü doğrultusunda kullanılıp kullanılmayacağı ise süreç içerisinde şekillenmektedir. Tüm bu kurulma ve kurma sürecinin bir kereye mahsus olmadığını belirtmekte fayda var. Biyolojik kökenin aksine bu tür bir öznenin kökeni defalarca yeniden belirlenebilmekte ve bu doğrultuda öznenin yerine getirdiği kurma işlevi de dönüşüme uğramaktadır. Bu yüzden uzun bir dönem içerisinde artık kurulma ile kurmanın hangisinin birbirini zamansal açıdan öncelediğinin pek bir önemi kalmaz.

Devrimci özne, yabancılaşmış toplumsal ilişkileri müşterek bir yaşam biçimini kurma amacıyla yıkıp dönüştüren ve kendisini bu süreçte kuran kolektif özneliktir. Müşterek ise yaşamın üretimi, yönetimi ve anlamlandırılması faaliyetlerinin bireyin kendini gerçekleştirmesini destekleyecek şekilde ortaklaştırılmasıdır. Yaşamın müşterekleştirilmesi mevcut toplumsal ilişkileri dönüştüren kolektivite olmadan mümkün olamayacağı gibi, mevcut toplumsal ilişkileri dönüştürebilen bir öznelilik de müşterek bir perspektif, örgütlenme ve ilişkiler olmadan var olamaz. Bu ikisinin birbirinin varlığına nüfuz eden hali bu yüzden devrimin zorunluluğunu –niçin devrim– ve devrimin koşullarını –nasıl yapabiliriz– ortaya koymaktadır. Aynı zamanda da devrimi –gerçekleştirilmesi kuvvetle muhtemel ve mevcut olana esaslı bir çare– gerçek bir alternatif olarak koymak gerekmektedir.

Devrimci öznenin bir kolektivite olarak varoluşu üzerinden başlayabiliriz. Bu kolektivitenin sınıfsal bir tarafı olduğunu ama ayrıntılı olarak daha sonra ele alacağımı ifade edeyim. Şimdilik bu aşamada devrimci öznenin sınıfsallığından bahsettiğimizde bu özneyi sadece parti ya da fabrika işçilerinin toplamı olarak tanımlamamız gerektiği fikrini dile getirmekle yetinelim. Asıl üzerinde durmak istediğim konu başından beri ifade ettiğim devrimci özneyi oluşturan kolektivitenin mevcut kapitalist ilişkileri yıkan, bunları dönüştüren bir fail olarak aynı zamanda kendisini de kuruyor olmasıdır. Devrimci öznenin, insanların kapitalizmi yıktıkları, kapitalizme içkin sömürü ve tahakküm ilişkilerini parçaladıkları ve artakalanlardan yeni yaşamın kurulması için uygun olanları bu doğrultuda işlemeye başladıkları ölçüde belirmesi meselede temel teşkil ediyor. Devrimci özneyi bu anlamda devrimden önce var olan en azından tam anlamıyla teşekkül etmiş ve devrimi de kendi varlığına dayanarak

ifa eden bir varlık [entity] olarak düşünmek sıkça düştüğümüz hataların başında geliyor. Devrimin kendisi bu türden bilinçli ve yetkin bir öznenin mevcut koşullar içerisinde var olamamasının getirdiği bir zorunluluktur. Ortak bir yaşamı, özgürlüğü örgütleyen, insanların potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayan bir kolektivitenin oluşumunu mümkün kılmak için devrim bir zorunluluk olarak vardır. Bu yüzden devrimci özne ancak mevcut koşulları ve dolayısıyla kendi varoluş biçimini yadsıyan insanların doğayla ve diğer insanlarla yeni ilişkiler kurmalarıyla birlikte yani devrimin kendisiyle birlikte tam olarak var olabilir. Bu nedenle devrimci öznenin inşası devrimin kendisiyle özdeş bir süreç olarak kavranmalıdır. Halihazırda var olan parti, örgüt ve entelektüeller de devrimin zorunluluk olduğunun anlaşılması ve devrimin gerçekleştirilmesi için örgütlenmeyi diğer bir deyişle müşterekleşmeyi gerçekleştirdikleri ölçüde devrimci öznenin oluşumuna katkıda bulunmuş olurlar.

Devrimin kapitalizmin getirdiği yabancılaştırmanın ve sınıflı toplum olgusunun aşılması anlamına geldiği ve devrimci öznenin de bu aşma eylemini, eskinin yıkımı ve yeninin kuruluşunu gerçekleştiren ve aynı zamanda kendilerini de bir özne olarak, bu dönüşümün faileri olarak kuran insanların kolektivitesi olduğunu belirttik. Bahsedilen yıkım ve kurulum eyleminin gerekse de devrimci öznenin eşzamanlı olarak kendisini kurmasının devrimci dönüşümü ve bu dönüşümü gerçekleştiren kolektif öznenin ortaya çıkışını belirleyen ilkenin müşterek kavramıyla açıklanabileceğini düşünüyorum. Kolektif devrimci öznenin varoluş biçimi olarak müşterek, devrim sürecini bütünleyen bir dolayım, devrimin hem amacı –kurmaya çalıştığı yeni dünyanın nüvesi– hem de aracı, devrimci öznelliğin kuruluş ve kendini gerçekleştirme biçimidir.

Müşterek kavramını açarak bu belirlemeyi biraz daha somutlaştırmaya çalışalım. Müşterek kavramı içerik olarak bir ideayı ve bununla ilintili olarak ortaya çıkan belirli süreç ve ilişkileri tanımlar. Müşterek ideası, insanların entelektüel ve pratik mücadeleler içerisinde kendilerini, yabancılaştırmanın eleştirisini ve yabancılaştırmanın bizden koparıp aldığını ele geçirmeyi hedefleyen bilinçtir. Bu yabancılaştırma olgusunun mevcudiyetini sürdürdüğü ama kapitalizm evrimleştikçe onunca yeni formlara bulaş ve ortadan kaldırılmasının ancak

komünist toplumda mümkün kılınabileceğini ifade eder ve komünizme nasıl ulaşılacağıyla ilgilidir. Mevcut koşullardan kopuşun, hiçbir zaman yoktan var olmayacağını ya da erekselci bir biçimde önceden belirlenmiş bir sona ulaşma sürecinin gereklerinin yerine getirilmesi olarak da ortaya çıkmayacağını kabul eder. Kopuş ve sıçrama olarak da görebileceğimiz devrimin ancak belirli süreç ve ilişkiler çerçevesi aracılığıyla mevcut koşulları dağıtıp yabancılaşmanın bizden uzaklaştırmış olduğu, karşımıza diktiği kendi özelliklerimize/özelliklerimize sahip çıktığımızda bizler tarafından gerçekleştirileceği fikrini benimser. İnsani tarafımıza sahip çıkışımıza ve kendimizi toplum ve doğayla bütünleşen özgür özneler olarak kurumuza bağlı olarak başarılı olabileceğimizi dile getirir.

Süreç ve ilişki olarak müşterek, yabancılaşmanın aşılması olarak yeni bir dünyanın kurulmasıdır. Bu, işin pratik boyutunu oluşturur. Mevcut koşulların eritildiği, iktisadi, siyasi ve ideolojik yapıları yeni bir mantıkla bir araya getirilen öznellik türünü anlatır. Müşterek bir tür öznellik biçimidir çünkü anlam olarak da iştirak kelimesini yani birlikte eylemeyi, katılımı, ortaklaşmayı, dahil olanların çoklğundan oluşan yeni bir varlığı-bütünlüğü meydana getirmeyi ifade eder. Bu anlamda ortak olanı, ancak sadece ortak mülkiyete tabi olanı değil ama ortak olan eşyanın, mekanların ya da ilişkilerin üretimini, idaresini ve düşünülme biçimini yansıtır. Dolayısıyla bir siyaset ve varoluş biçimi olarak müşterek devrimin ve devrimci öznenin inşasının temelini oluşturur. Yine bu anlamda kapitalist toplumun yabancılaşmış biçiminden kopuş ile yeni dünyanın kuruluşu arasındaki köprü olarak da tanımlanabilir. Bugünün yaşamın her alanına yayılan yabancılaşmış ilişkileri içerisinde bir dışarısı/sonrası inşa etme ve o yöne doğru hareket etmek anlamını da içerir.

Müşterekleştirme süreci, kapitalist üretim tarzının birbirinden kopardığı ve özel mülkiyetin hakimiyeti altına soktuğu yaşam alanlarını ortaklaşmacı bir mantıkla ele geçirip birleştirme ve aynı zamanda bu işlemin kendisini de ortaklaştırıp yeni tür bir ilişkinin nesnesi haline dönüştürme işlemidir. Varoluşumuzu mümkün kılan maddi araçlar, mekanlar gibi nesneleri ve bu nesneler aracılığıyla birbirimizle kurduğumuz ilişkileri, insani özelliklerimizi yani güç ve ilişkilerimizi geliştirerek şekillendiren anlamlandırma ve

dönüştürdüğümüz bir özneleşme biçimidir. Bu süreç iki yönde ilerler: Bunlardan ilki bedenlerimizi, mekanı, doğayı, üretimi, iktidarı ve düşünceyi kapitalist ilişkilerden koparmak ve insani özelliklerimiz etrafında bunları yeniden anlamlandırıp biçimlendirmektir. İkincisi ise müşterekleştirme süreci içerisinde yaşamımızın merkezi haline getirmeye başladığımız özelliklerimiz –güçlerimiz ve ihtiyaçlarımız– doğrultusunda doğayla ve diğer insanlarla kurduğumuz ilişkiler bağlamında kendimizi de yeni bir özne olarak kuruyor olmamızdır. İşte bu yüzden sınıfın çeşitli fraksiyonları, sınıf mücadelesine katılan ve farklı sınıfsal kökenden gelen devrimcileri vs. dahil edecek biçimde örgütlenip sahip olduğumuz araçları, kolektifleri, sendikaları, partileri vs. her iki düzlemde devrimci mücadeleyi vermemizi sağlayacak şekilde yeniden biçimlendirerek söz konusu süreci başarıyla yürütebiliriz. Başka bir deyişle söyleyecek olursak, nesnel ve yabancılaşmış koşulları yıkip artakalanları ve kendimizi müşterek bir bilinçle yeniden kurarak yani düşlediğimiz yaşamı gerçekleştirecek ilişkileri mümkün kılarak devrimci mücadele açısından yol katetmiş oluruz.

BİBLİYOGRAFYA

- Barker, Colln, *Devrim Provaları: Fransa 1968, Şili 1972, Portekiz 1974, İran 1979, Polonya 1981*, çev.: Umut Haksan, İrem Yılmaz, İstanbul, Yordam Yay., 2010.
- Harvey, David, *Yeni Emperyalizm*, çev.: Hür Güldü, İstanbul, Everest Yay., 2004.
- Marx, Karl, *1844 El Yazmaları*, Ekonomi Politik ve Felsefe, çev.: Kenan Somer, Ankara, Sol Yay., 1993.
- Read, Jason, *Sermayenin Mikropolitikası: Şimdi i Zamanın Tarih Öncesi ve Marx*, çev.: Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis, 2014.
- Wood, E. Meiksins, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, çev.: Şahin Artan, İstanbul, İletişim Yay., 2003a.
- Wood, E. Meiksins, *Kapitalizmi* *ir Bakış*, çev.: Cevdet Aşkın, Ankara: Epos Yay., 2009b.

2. Bölüm

Sömürü ve İktidar

Devrimci Kuramı Düşünmeye Nereden Başlamalı?

Bugün sistem karşıtı hareketler, sisteme getirdikleri eleştirileri temellendirdikleri paradigmlar üzerinden ikiye ayrıışmaktadır. Her iki hareket biçimi de öne çıkardığı paradigmayı sistemin meydana getirdiğı olumsuzlukları kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan kötücül töz olarak ele almaktadır. Marksist gruplar bu kötücül tözü sömürü olarak nitelerken, Marksizmin dışında yer alan antikapitalist, anarşist, postyapısalcı anarşist vb. gruplar ise kötücül töz olarak iktidarı hedef tahtasına koyarlar. Her iki yaklaşım da mevcut toplumsal ilişkileri tahakküme dayalı ilişkiler olarak tanımlar ve bunu yaparken de belirli bir tahakküm türünü –sömürüyü ya da iktidarı– mevcut ilişkilerin temelinde yatan ve bu ilişkiler değişse de kendi varlıklarını koruyan özler olarak kabul ederler. Bunu şöyle somutlaştırabiliriz: Marksistler için tüm bir hukuk sistemi, bilinç biçimleri, ahlak ve örf sistemi insanlar arasında eşitliği ve adaleti sağlayacak şekilde kurgulanmış olsa dahi üretim ilişkilerinde sömürüye yol açacak bir yapılanma mevcutsa tüm bir sistem bu duruma ayak uyduracak demektir. Diğer grupta kalan radikal siyasetler için de benzer bir durum söz konusu. Onlar da insan ihtiyaçlarını sınırsız bir biçimde karşılayabilecek üretkenlik seviyesine ulaşıldığında bile eğer birileri diğerleri üzerinde tek taraflı olarak güç (gücü sadece fiziksel güç olarak değil, daha geniş anlamda kullanıyorum) uygulayabiliyorsa, bu durumun ikti-

darın sistemin yapısal bir unsuru haline gelmesine neden olacağını düşünürler. Kötücül töz kavramsallaştırmasıyla böylesi benzer tavırlar ifade edilmek istenmektedir.

Bu iki ana öbek arasındaki fikri tartışmaların da bu doğrultuda zaman zaman ‘benim tözum seninkini döver’ mantığı içerisinde gerçekleştiğini görürüz. Marksistler kampın diğer tarafını sınıftan kaçmakla ve dolayısıyla iktisadi eşitsizlikleri ve sömürü biçimlerini görmezden gelmekle eleştirirlerken, karşı taraf ise Marksistleri ekonomik indirgemeci, sanayici ve cinsiyet körü olmakla suçlamaktadır. Bu iki kamp arasındaki tartışma tarafların zaman zaman dünyanın içinde bulunduğu durumdan diğerini sorumlu tuttuğu bir hal almaktadır. Tarafların ellerindeki mücadele potansiyelini, sisteme alternatif oluşturma konusunda en verimli olacak biçimde kullanamadıkları dönemler, yapılan tarihsel hatalar söz konusu olmuştur ancak tüm bu hatalar bir yana gerçekten de bu iki töz birbirini tamamen dışlamakta mıdır? Diğer bir deyişle, sömürü ve iktidar olarak adlandırdığımız bu iki töz birbirine indirgenebilir mi ya da eğer indirgenemiyorsa bunlardan birini kullandığımızda diğerini tamamen dışlamak durumunda mıyız?

Bahsi geçen tözlerin birbirine indirgenemeyeceğini kabul etmekle birlikte her iki tözü de belirli ağırlıklarla dikkate alan bir analiz yönteminin geliştirilebileceğine inanıyorum. Devrimci hareketin gerek düşünsel gerekse de zihinsel düzlemde sınıfsal tahakküm biçimlerine olduğu gibi insan ile doğa arasındaki ve toplumsal cinsiyet alanındaki tahakküm ilişkilerine de alternatif sunması gerekir. Devrimci siyaset mevcut toplumsal ilişkileri biçimlendiren çelişkileri etkin bir biçimde tespit etmek zorundadır. Hatta sadece bu çelişkileri tespit etmekle kalmayıp bu çelişkilerin hangi toplumsal süreçlerde belirgin hale geldiklerini açığa çıkarmak ve bunları ortadan kaldırma yönünde eylem geliştirmek zorundadır. Aksi durumda eylem alanının ve devrimci dönüşüm kapasitesinin gerisinde kalmaya kendisini mahkum edecektir. Halihazırda var olan somut unsurlara karşı kendi arzularımıza uymadığı için yokmuş ya da önemsizmiş gibi davranmak devrimci eylem ya da praksis dediğimiz harekete uymaz. Tam tersine bu tür bir yaklaşım metafizik bir düşünme biçiminin sonucudur. Tüm bir taniye tek başına seçilenlerden üretici

güçler anlayışı ya da soyut, aşılması mümkün olmayan bir iktidar varsayımı bu türden metafiziğin en yaygın örneklerini teşkil eder.

Aslına bakılırsa bu iki tözü bir araya getiren bir kuram için çok da uzaklara gitmeye gerek yok. Antonio Gramsci'nin bu konuda söylediklerini anımsamak faydalı olacaktır: Toplumsal çelişkilerin kökeni yapıdadır, ancak bu çelişkilerin farkına varıldığı ve çözüme ulaştırıldığı alan üstyapıdan başlamak üzere tarihsel bloğun tamamını kapsamaktadır (Demir ve Göymen, 2012). Dolayısıyla Gramsci'ye göre devrim sadece yapının dönüştürülüşüne kendiliğinden eşlik etmesi beklenen bir üstyapısal değişim değil, sosyo-ekonomik yapının yanında tüm bir etik-politik yapının da yeniden yaratılması süreci olarak kavranmaktadır. Böylelikle gerek siyasi gerekse özel alanda yer alan iktidar mekanizmalarının –her ne kadar bu mekanizmalar bugün iktidar tözünü benimseyenlerin yapmakta oldukları kadar ayrıntılı bir biçimde incelenmemiş olsalar da– devrimci dönüşümün nesneleri haline getirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum şu sonucu ortaya çıkarır: Devrim, iktidar ve sömürü mekanizmalarının ortadan kaldırılıp özgür bir dünyanın inşa edilmesi anlamını taşır. Gerçekleştirilmesi de hem iktidarı hem de sömürüyü, aynı sürecin iki farklı yönünü ortaya çıkaran yabancılaştırmanın aşılmasıyla mümkündür. Çünkü yabancılaştırma doğası gereği bize tahakküm başlığı altında toplayabileceğimiz iki hattı dayatan, bunları eşgüdüm içinde temellendiren toplumsal fenomendir. Üretim süreci üzerindeki dolaysız etkisi sonucu sömürüyü ortaya çıkarır ve genetik kodunu toplumsal ilişkilerin tümüne kazıması sonucu öznelliğimizin bize yabancı güçler tarafından inşa edilmesini ifade eden iktidarı var eder. Bu nedenle, önceki bölümde dile getirmiş olduğumuz gibi, yabancılaştırmanın ne olduğu ve nasıl aşılabileceği sorusuyla devrimin ne olduğu ve nasıl aşılabileceği soruları örtüşmektedir.

Yabancılaştırma olgusunun ortaya çıkışı Marx'ta insan doğasının toplumsal oluşu üzerinden açıklanmaktadır. Marx'a göre insanın varlığı, güç ve ihtiyaçları bizzat insanların belirli bir toplumun üyeleri olarak doğayla ya da diğer insanlarla girdikleri ilişkilerle belirlenir. Bu ilişkilerdeki dönüşümün bireyi kişisel özelliklerinden bağımsız biçimde etkisi altına almasını sağlayan şey de bireyin toplumsal ilişkiler dolayısıyla doğa ve diğer insanlarla kurduğu

ilişkiler aracılığıyla var olmasıdır. Kapitalist toplumdaki yabancılaşma da, yaşamını üreten bireylerin kişisel özelliklerinden bağımsız olarak her türlü üretim aracından koparılması ve bu sayede emeğin 'toplumsallaştırılması'yla mümkün olur. Üretim araçlarına sahip olan kapitalistler ile bunların mülkiyetini yitirmiş olan işçiler arasındaki işbölümü yabancılaşmanın ve yabancılaşmanın bir ürünü olan özel mülkiyetin temel sonucudur. Emeğin yabancılaşması, insanın özünü oluşturan toplumsallık ile güç ve ihtiyaçlar arasındaki dengenin parçalanması anlamına gelir. Toplumsallık belirli bir sınıfın egemenliği halini alır, güç ve ihtiyaçların gelişimini sağlayan ilişkiler de insanların kendi güç ve ihtiyaçlarının denetiminden uzaklaşmalarının, bu güç ve ihtiyaçların kendilerinin sömürülmelerinin birer aracına dönüşmesinin aracısı haline gelir.

Emeğin yabancılaşması, çeşitli alanlarda sonuçlarını göstermekle birlikte asıl olarak üretim sürecinde ve bunun neticesinde ortaya çıkan ürünün akibetinin belirlenmesinde ortaya çıkar. İşçinin neyin, kimin için ve nasıl üretileceği meselesinden tamamen soyutlanmış olması kendisinin üretim sürecinin teknoloji ya da toprak parçası gibi sıradan bir parçası gibi görülmesine yol açar. Üretim sürecindeki yabancılaşma bu nedenle üretimin insanların kendilerini gerçekleştirdiği bir alan olmaktan çıkıp onların kendilerine yabancı bir mantığın tahakkümü altında soyut birer varlığa dönüşmeleri halini alır. Emeğin ürününe yabancılaşması ise işçinin kendi emeğinin yaratımı olan ürünlerin mülkiyetinden koparılmış olması ve yaşayabilmek için bu ürünlere ihtiyaç duyuyor oluşu nedeniyle bu ürünlerin kontrolü altına girmesi anlamına gelmektedir. Ürettiğimiz somut nesne, düşünce ya da hizmetin kendi ihtiyaçlarımızın karşılanmasına yönelik olmadığı gibi ortak ihtiyaçların karşılanmasına yönelik özgür faaliyet olmadığı da gayet açık. İşin daha da kötüsü bu tür bir üretimin geçinmek için yaratmış olduğumuz araçlar olmaktan çıkıp ücret ilişkisi dolayısıyla varlığımızı sürdürmemizi olanaklı hale getiren ve bizi kontrol altına alan bir amaca dönüşmesidir. Yapmak istemediğimiz işlerde, memnun olmadığımız mekanlarda ya da içerisine girmekten bir türlü kaçınamadığımız ilişkiler içinde olmamıza neden olan da işte bu yabancılaşma olgusudur. Bu süreçte illa ki bir özden ayrışma durumu aranacaksa, bu toplumsallaşmanın bir ürünü olan güç ve ihtiyaçların sentezle-

rimizden kaynaklanan güç ve ihtiyaçlarımızın yine toplumsal ilişkiler vasıtasıyla doğa ve diğer insanlarla girdiğimiz ilişkilerde görünen ayırışma dolayısıyla biçimlendirilmesinde aranmalıdır.

Unutulmaması gereken husus bu durumun bir yandan da özneleşme süreci olarak tezahür ettiği'dir. Toplumla ve doğayla kurmakta mümkün kıldığımız ilişkilerin toplumsallık boyutunun çözülmesi, eşzamanlı olarak söz konusu bağın kendimizi gerçekleştirme ve toplumsal özgürleşme mantığına zıt bir biçimde yeniden kurulmasıyla birlikte yürür. Bu ikisi birbirini karşılıklı olarak belirleyen süreçlerdir. Yabancılaşmanın gücü ve kendisini görünür olmaktan çoğu zaman gizleyebilmesinin nedeni bu iki süreci birlikte barındırmasıdır. Yabancılaşmış varoluşumuz, topluluktan kopuk, bireyci varoluşumuz bize o kadar doğal gelir ki yaşamımızın ve dolayısıyla toplumsal varlığımızın pekala bambaşka bir biçimde düzenlenmiş olabileceğini düşünmeyiz. Yaşadığımız hayal kırıklıklarını, depresyonu ve diğer birtakım olumsuz deneyimi kişisel beceriksizliğimize ya da diğerlerine atfettiğimiz olumsuz özerde –kötülük, aptallık, bençillik– ararız. Tek doğru ve yegane ilke olarak, toplumsal dolayımından ayırtırdığımız –ve aslında böylece tamamen anlamsızlaştırdığımız, fetişleştirdiğimiz– benliğimizi tanır hale geldiğimiz için bireysel başarı ya da başarısızlık da tek norm haline gelir.

Emeğin yabancılaşmasının yaygınlaşmasıyla birlikte belirtmiş olduğumuz gibi insan özünün iki temel ögesi arasında yani toplumsallık ile güç ve ihtiyaçlarımız arasındaki bağ kopar ve tersine döner; artık toplumsallığımız güç ve ihtiyaçlarımızın gelişiminin değil bunların bizden koparılışının odağı haline gelmiştir. Bunun toplumsal ilişkilerde yarattığı kompartımanlaştırma kendisine eşlik eden özneleşme sürecinde de karşılık bulur. Emeğin yabancılaşmasıyla elde edilen değeri sahiplenen sermaye sınıfı için toplumsal ilişkilerin bu süreci mümkün mertebe etkin bir devamlılık sağlayacak şekilde ayırtırması –ekonomik olan ile siyasal olanın ayırtırmasının kapitalizme özgü bir gelişme olduğunu hatırlayınız– gerekmektedir. Özneleşme süreci de bu ihtiyacı yansıtır: Doğaya karşısında üretici, özel yaşam deneni alanda kadın-erkek, üretim alanında işçi ya da burjuva, siyaset alanında iyi/kötü vatandaş, din ve ahlak alanında müslüman olan/olmayan vs. gibi farklı öznel biçimlerde kendini gösterir.

Yabancılaşma böylece türümüze ve kendimize ait olan güç ve ihtiyaçlarımızı yeniden şekillendirerek bizleri kendi varlığımızı şekillendirme kapasitemizden alıkoyar ve bunu bizim kendi güç ve ihtiyaçlarımızı bize karşı kullanarak yapar. Ayrıca bunu bizleri sermayenin üretim, yönetim ve bilinç alanlarındaki çıkarlarına uygun özneler haline getirdiği ölçüde başanır. Arzulamızı, bilincimizi, eylemlerimizi, gündelik yaşamımızı ve ötesini belirleyen her şey, üzerimize biçilen ve bize yabancı bir rasyonalite tarafından şekillendirilmeye çalışılır. Hayatımız ise çoğu zaman farkına varmadığımız ancak dışsallığını daima huzursuzca fark ettiğimiz bu sürece direnmekle geçer. Ancak ne yazık ki benzer konumdaki diğer milyonlarca insanla olan kopukluğumuz genellikle bu direnişi mağlubiyetle neticelendirir ve bu da kişiye tatminsizlik, agresiflik, depresyon, uyumsuzluk vs. olarak geri döner. Kapitalizmin neden olduğu yabancılaşma kişisel yaşantımızda, ilişkilerimizde ve bilincimizde daima bir yarılmaya neden olur. Bireyciliğin hüküm sürdüğü, diğer bir deyişle insan doğasının yadsındığı bir toplumda 'kendimiz' olmaya çalışınız. Erişilmesi mümkün olmayan böylesi bir hedefin peşinden koşmak yetmiyormuş gibi bir yandan da öfke, ızdırap ve nefret gibi olumsuz duygular uyandıran 'uyumlulaştırma' adı altında kalıplara sokulmaya çalışılıncı. Bizleri kendi kişisel 'şeytanlarımız'la boğuşmaya terk eden ve önümüze öfke ve nefretimizi yönlendirecek nesneler koymaktan geri kalmayan kapitalizm; hayatın doğal bütünlüğü yerine kendi işleyiş yasalarını yine kendi ürünü olan toplumsal ayrışmanın doğurduğu alanlara egemen kılmakta ve sanal, sahte bir bütünlük inşa etmektedir. Bu toplumdaki öznel varoluşumuz gerçekten var olmadığımız, gerçekten müdahale edemediğimiz ve değiştiremediğimiz bir sahte hakikat bataklığı içine çekilip boğulmamız/yutulmamız anlamına gelir.

Marx'ın yabancılaşma hakkındaki, sömürü ve iktidarı görünür kılan görüşlerinin kapitalist üretim tarzının eleştirisi ve dönüşümündeki devrimci potansiyeli dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde devrimci kuramı Marx'tan yola çıkarak yeniden biçimlendirmemiz gerektiğini savunacağım. Dolayısıyla incelemenin çerçevesini, bir sonraki bölümde somut biçimleriyle ele alacağımız yabancılaşma biçimleri ve toplumsal çelişkilerin anlaşılmasını kolaylaştırma gayesi belirleyecek. Bu nedenle Marx'ın Hegel'den ayrışarak anımsadığı diyalog

halinde geliştirdiği yapısal ve tarihsel analiz mantığına, toplumsal ilişkileri temel alan ve onları nesnel-öznel ayrımı etrafında inceleyen politik ontolojiye ve son olarak nesnel yönü ve sömürünün mekanizmalarını görünür kılan kavramlarına bakalım.

Benimsemiş olduğum yöntem gereği, önce söz konusu alanlara ilişkin mutlak tanımlar verip daha sonra bunları ilişkiye sokmaya çalışmak yerine söz konusu alanları ayrıştırmaya ilişkin soyutlamayı, ilişkisel bir biçimde, önkoşul-sonuç şeklindeki belirlenim mantığı çerçevesinde gerçekleştireceğim. Şimdi toplumsal ilişkilerin nesnel ve öznel yönleri arasında gözetilen ayrımı ele alarak sömürü ve iktidarın Marx'ın düşüncesinde nasıl kavrandığını ortaya koyalım. Toplumsal ilişkiler, insanların kendilerinden önceki kuşaklardan artakalan ve kendi varoluşları açısından bir takım zorunluluklar dayatan koşullar çerçevesinde kendi tarihlerini yaparken kurdukları ilişkiler bütünüdür. Türsel bir varlık olarak insanın varlığından bu ilişkiler bütünü dışında söz edemeyecek oluşumuz, hem gayri ihtiyari olarak hem de iradi boyutlarıyla teker teker bireylerin varoluşlarını kapsamaları nedeniyle toplumsal ilişkiler incelememizin odaklandığı genel çerçeveyi oluşturur. Bu genel çerçeveye nesnel ve öznel yönlerini ayrıştırarak bakarız. Bu tür bir analitik ayrımın yapılması birbirini besler ve iki farklı düzlemde kavrayışımızı zenginleştirir. Öncelikle insanların yaşamlarının toplumsal ilişkiler ağı içerisinde şekilleniş sürecinde geçmiş kuşaklardan kalan hangi ilişkilerin etkili olduğunu, bu etkinin sınırlarının neler olduğu ve bu koşulların nasıl ortaya çıktığını açığa çıkarabileceğimizi mümkün kılması açısından değerlidir bu ayrım. Bununla birlikte, tüm bu koşulların etkisi altında yaşamlarını sürdüren insanların nasıl özneleştiklerini, bu süreçte söz konusu koşulları nasıl yeniden ürettikleri ve bu yeniden üretim esnasında kendilerini etkileyen koşulları nasıl yeniden şekillendirdikleri ve dönüştürdüklerini kavramamızı sağlar. Yabancılaşmanın ortaya çıkışıyla birlikte –tek bir hareketin iki farklı yüzü olarak– sömürü mekanizmalarının toplumsal ilişkilerinin nesnel yönünü ve somut iktidar uygulamalarının da bu ilişkilerin öznel yönünü nasıl dönüştürdüğünü anlamamıza yardımcı olur. Dolayısıyla, devrimci hareketin önüne koyduğu dönüşüm perspektifinin nesneleri belirler.

Karl Marx'ın Başlangıcı

Bir anekdotla başlayalım. Sene 1858. Uğraşmaktan pek de zevk almadığı ancak yine de aşağı yukarı on beş yıldır sürdürdüğü iktisat çalışmalarını nihayete erdirmek isteyen Marx, birikmiş olan materyali nasıl kullanacağı hususunda netleşemediği için yaşamakta olduğu tikanıklığı sürpriz bir biçimde aşar. Bir yandan var olan her türlü veriyi işleme ve analize dahil etme –diğer bir deyişle tarihsel olanı yani mevcut olan hiçbir şeyi dışarıda bırakmama– konusundaki ısrarın, diğer yandan da elde edilen her yeni gelişmeyle farklılaşan, tam etkin bir biçimde dile getirilebileceğine inanıldığı anda eksikliğini yüze çarpan bir yapı anlatısı arayışının yaratmış olduğu baskının işte bu ‘tatlı sürpriz’ sayesinde aşılabilmek umudu belirmiştir. Tarihsel değerlendirmelerin ve yapısal analizlerin iç içe geçmiş olduğu bir yaklaşımı benimseyen Marx’ın bu iki düzlem arasındaki geçişleri net bir biçimde ortaya koymakta zorlandığı, bir nevi başlangıç problemi yaşadığı sırada söz konusu sürprizin katkısı oldukça değerli olmuştur.

Ömrünün geri kalan kısmında, tünel boyunca ileride görülen ışığa doğru ilerlemeyi sürdürmüş olan Marx’ın, eserini arzuladığı noktaya getiremediğini biliyoruz, ancak yine de bugün *Grundrisse, Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* ya da *Kapital* gibi metinlerin ortaya çıkmasında bahsi geçen rastlantının katkısı büyüktür. Rastlantıdan kasıt, siyasal iktisat çalışmaları sonucunda ulaştığı sonuçları kaleme almak için hummalı bir çalışma gösteren Marx’ın eline kazayla Hegel’in *Büyük Mantık* adıyla bilinen *Mantık Bilimi* adlı kitabının –tekrar– geçmiş olmasıdır. Bu kitapta ortaya konan diyalektik görüş, Marx’ın zihninden süzülerek, o güne kadar yapmış olduğu çalışmaların sonuçlarının dile getirilmesi açısından katalizör görevi üstlenir.

Şimdiye kadar Marksistler arasında Marx’ın Hegel’le arasındaki bağ konusunda özellikle kendisinin *Kapital*’in birinci cildinin Almanca ikinci baskısına yazmış olduğu sonsözde dile getirmiş olduğu düşünceler üzerine tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu metinde dile getirilen ‘baş aşağı çevirme’ ve ‘rasyonel öz’ gibi ifadelerin yorumlanması bu tartışmaların ana gövdesini oluşturmuştur. Yukarıda dile getirmiş olduğumuz rastlantının Marx’ın düşüncelerinin gelişiminde ne tür bir rol oynamış olduğu sorusu ise yelleri kadar

ilgi çekmemiş olsa gerek. Oysa bu sorudan yola çıkmak, Marx'ın yöntemi hakkında birtakım belirlenimlerde bulunabilmek ve Marx ile Hegel arasındaki bağ konusunda Marx'ın dile getirmiş olduğu iddiaları anlamlandırabilmek açısından bir avantaj olabilir. Bu elbetteki burada gündemimizde olan konuyu aşan, oldukça geniş kapsamlı bir girişim olacaktır. Bu yüzden Marx'ın *Büyük Mantık*'ı okuyuşunun üzerinde oluşturduğu etkiden yola çıkarak içerisinde bulunan genel kuramı ve devrim hakkındaki görüşlerimize temel olan özelliklerini açıklamaya çalışacağım.

Hegel'in *Büyük Mantık* aracılığıyla Marx üzerinde yaratmış olduğu etkiyi kavramak için kısaca bu kitabın içeriği ve yapısı üzerinde duralım. Hegel, mantığını evrenin tümüyle bilinebilir bir yapıya sahip olduğu düşüncesi üzerine yapılandırmıştır. Bunun nedenini evreni incelerken karşımıza çıkan fenomenlerin –insan tarafından da paylaşılmakta olan– evrensel bir Akıl tarafından kendini gerçekleştirme amacı doğrultusunda meydana getirilmiş olmasına bağlar (Hegel, 2006: 3-10). *Mantık Bilimi*'nin ortaya koyduğu doktrinler bütünü işte bu meydana geliş sürecinin aslına uygun bir bilginin nasıl elde edilebileceğini açıklamaya çalışma iddiasındadır. Bununla birlikte Hegel bu çalışmasında sadece bilgi meselesiyle değil aynı zamanda varlık meselesiyle de uğraşmaktadır. Bilgisine ulaşmak istenen evrensel Akıl kendisini ilk olarak soyut bir biçimde–soyut evrensel olarak, Varlık olarak ortaya koyar.¹ Daha sonrasında Varlık'ın kendi kendisine dışlaşması sonucu ortaya çıkan çelişkiler serisinin aşılmasıyla Mutlak İde'ye kavuşulmuş olur. Mutlak İde yani evrensel Akıl'ın bilgisi başlangıçtaki soyut olanın yani Varlık'ın somutluk kazanmış biçimidir. Sonuç olarak evrensel Akıl karşımıza bir yüzünün Varlık'ın diğer yüzünün ise Mutlak İde'nin oluşturduğu, olma ile bilmenin özdeşliğini ifade eden bir madalyon olarak çıkar. Bu yüzden olma ile bilme arasındaki bu özdeşlik evrenin temel hakikati olarak değerlendirilir.

1 İşte bu noktada Hegel'in kimilerine göre dahiyane bir biçimde kelimelerine göre ise el çabukluğunu andıran bir kelime oyunu aracılığıyla dile getirmiş olduğu temel özdeşlikle karşı karşıya geliriz. Hegel evrensel Akıl'ı ilk aşamada Varlık olarak ele alarak Batı düşüncesinde varlık ve bilgi ontoloji ile epistemoloji arasındaki ilişkiyi tanımladığını iddia etmiştir.

Hegel varlık ile bilgi arasındaki özdeşliğin ortaya çıkış sürecinde mantık kategorilerine mutlak bir öncelik tanımıştır. Ayrıca bu kategorilere dayanarak olguların, kişilerin ve kavramların önceden verili rasyonel bir düzen içinde, yine önceden belirlenmiş yerlerine yerleştirildiği kurgusal bir tarih fikrini ortaya atar. Tüm bu kurgu, varlık ile bilgi arasında var olduğu iddia edilen özdeşlikten türetilen bilen özne ile bilinen nesnenin özdeşliği biçiminde açıklayabileceğimiz özne-nesne özdeşliği üzerine kuruludur. Bu özdeşlik ilkesine göre tarih bilen öznenin kendi dışında yer alan nesneye yönelerek o nesnede kendini tanıması biçiminde özetleyebileceğimiz bir Ben/Ben-olmayan diyalektiği doğrultusunda, öznenin kendi dışında kalan dünya ve dolayısıyla kendisi hakkında mutlak bir bilme kudretine eriştiği özgürlük aşamasına doğru ilerlemektedir. Bu bağlamda, eylemin (bilmenin) öznesi ile nesnesinin özdeş olması biçiminde tanımlanan bireysellik, Hegel'e göre özgürlük anlamını belirlemektedir. Tarih bu son aşamaya geldiğinde –ki bilindiği gibi Hegel kendi döneminde Prusya'da bu aşamaya ulaşıldığını savunma gafletine düşmüştür– yeniden başa dönerek tarihin amacını, ona bu amacı veren özneyi ve bir anlamda bu öznenin hareket yasalarını dile getiren ve aynı zamanda doğal ve toplumsal süreçleri önceleyen mantık dizgesini kavramak mümkün olmuştur.

Marx'ta ise diyalektik, görünürdeki karmaşık olgular yığınının hareket ederek, bu olguların ait olduğu tarihsel ve toplumsal bütünü ve bu bütünü meydana getiren parçaları birbirleri arasındaki ilişkileri gözetecek şekilde zihinde yeniden üretme ve elde edilen sonuçları aktarma esnasında yürürlükte olan bir süreçtir. Marx için parçalar arasındaki karşılıklı ilişkiler bu parçaları tanımlayan asli unsurlardır. Dolayısıyla bu ilişkiler sabit, önceden belirlenmiş bir özün dışı vurumları sonucunda oluşan parçaların sonradan birbirleriyle girdikleri dışsal ilişkiler olarak tanımlanmazlar. Tam tersine bunlar içsel ilişkilerdir. Parçaları var eden ve şekillendiren bir niteliğe sahiptirler. Bu yaklaşımın tipik bir örneğine Marx'ın toplumu meydana getiren insanlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin insanın bilincini belirlediği yönündeki tespitinde şahit oluruz. Ele aldığımız parçaları sabit bir öznesahip ve

diğer parçalarla bu sabit özün gerektirdiği türden sınırlı ilişkiler içinde olan entiteler biçiminde değil, varlıklarını oluşturan temel özellikleri diğer parçalarla girdikleri ilişkiler tarafından belirlenen varlıklar olarak görürken, bu parçaların içerisinde yer aldığı bütünü ise kendisine parçalardan bağımsız, metafizik bir anlam atfetmeyi reddederek bahsedilen karşılıklı ilişkilerin bütünlüğü olarak kavrar. Devamında ise bütünün karakteristik olarak adlandırabileceğimiz temel özelliklerini bünyesinde barındıran en küçük parçadan hareketle genele doğru ilerleyen bir anlatı geliştirilmeyi hedefler. Bu anlatı aynı zamanda Hegel'in diyalektiğinin aksine belirli bir ilkenin tüm diğer çelişkilerin asıl belirleyeni olduğu tekçi yapıdan oldukça farklıdır. İnsanın insanla ve doğayla kurduğu ilişkileri, birbirine indirgenemeyecek toplumsal yapılar ve bu yapılar karşısında hem belirlenen hem de belirleyen olarak var olan özneler aracılığıyla kavramayı hedefler.

Marx'ın diyalektiği gerçekliğin üzerine bir tulum giydirmekten ziyade bir zanaatkarın biçimi önceden tam belirli olmayan, ucu açık bir desene oyaı çağrıştırmaktadır. Bu diyalektiğin gerçekleştirmeye çalıştığı şey, öncelikle sanal çelişkiler yaratmak ya da mevcut çelişkileri kendi tarihsel ve toplumsal bağlamından bağımsız bir kurgu içine yerleştirmek değil çelişkileri somut durumlarına uygun biçimde zihinde yeniden üreterek bilgisine ulaşılmaya çalışılan bütün içerisine yerleştirmek ve bütünü kavramaktır. Sonrasında ise yaşamın ele alınan gerçek çelişkilerini ve bu çelişkilerin egemen düşünce sistemleri içindeki temsilini aşma potansiyeli taşıyan öğeleri ön plana çıkararak toplumsal dönüşüm idealini besleyen bir perspektif geliştirmeye çalışır. Marx, diyalektiğinin bu ikili çalışma prensibini eleştirel ve devrimci olarak niteler. Onun yönteminin Hegel'inkinden farkını ortaya koyabilmek için bu adlandırma üzerinde durmak yararlı olabilir.

Bu adlandırma hakkında yeteri kadar açıklamada bulunulmamış olması, Marx'ın eleştirel ve devrimci diyalektik ifadesini spekülasyona açık bir hale getirir. Marx'ın diyalektiğini nitelendirmek için eleştirel ve devrimci kavramlarını seçişini, daha doğrusu bu iki kavramı kullanarak neyi ifade etmeye çalıştığını açıklayabilmek için başka bir kavram çiftinden yararlanmayı faydalı görüyorum: *a priori*

ve *a posteriori*.² Marx'ın diyalektiğinin eleştirel bir kimliğinin olması onun düşüncenin olguyu öncelediğini savunan, başka bir deyişle *a priori* kavram ve kategorilerin gerçekliği meydana getiren ve aynı zamanda onu açıklayan ilkeler olduğunu ileri süren idealist metafizik felsefeden kopmuş olduğunu göstermektedir. Marx'ın tarihte tespit etmiş olduğu belirli düzenlilikleri dile getirmek için kullandığı kavram ve ifadeler, bizzat o kavramların ve ifadelerin ortaya atıldığı tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olduğu bilinciyle dile getirilmişlerdir. Marx ele aldığı kişi ya da olguları daima ait oldukları döneme, daha doğrusu içinde bulundukları somut ilişkilere göndermede bulunan terimler aracılığıyla analiz ederek, onları söz konusu dönemin kendilerine tanıdığı gelişme imkanı çerçevesinde değerlendirerek eleştirel bir yöntem geliştirmiştir. Kısaca söylemek gerekirse tarihi ve toplumu anlamak için kullanılan kavramların tarihi ve toplumu önceleyen, ele alınan koşulların varlığından önce o koşulları açıklamak için önceden kabul edilmiş kavramlar değil, bizzat bu koşulların belirlemiş olduğu bilinçlerin ürünü olarak ortaya çıkmış olan kavramlar olarak kabul edilmeleri gerektiğini savunmuştur.

Marx'ın yönteminin eleştireliliğinin kökeninde, geliştirdiği kavramların niteliğine dair sahip olduğu bilinç kadar işlenen içeriğin kavranış biçimi de önemli bir yere sahiptir. Marx dünya görüşünü netleştirirken aynı zamanda tarihe ve toplumsal ilişkilere belirli amaçlar yükleyen erekselci anlayıştan kendisini koparma mücadelesi vermiş biridir. Bu kopuşun felsefi olduğu kadar politik bir anlamı da vardır, çünkü tarihe erekselci bir bakışla yaklaşmak aynı zamanda mevcut ilişkileri kısmen ya da mutlak biçimde olumlamak anlamına gelir. Bu durum her şeyden önce Marx'ın bir nevi gençlik idolü sayılabilecek Hegel'den kopuşu için de geçerlidir. Hegel'in üstün bir entelektüel gayretle tarihteki çelişkileri ortaya koymasına rağmen, bu çelişkileri somut yaşamdan koparıp erekselci bakış açısı içinde kurgusal bir tarihin unsurlarına indirgemesi Marx için kabul edilebilir değildir. Marx'ın temel amacı bütünün üstünü örten ve onu tamamiyle rasyonel bir yapı ya da var olması mümkün

2 Bu kavramlar sırasıyla önceden gelen ve sonradan gelen anlamlarına karşılık gelmekte ve bir bakıma Marx'ın sahip olduğu eleştirel ve devrimsel kavramların zıt anlamları olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

olan dünyalann en iyisi olarak gösteren ideolojilerin etkinliğini ortadan kaldırmaktır. Marx'a göre toplumsal işbölümünün ortaya çıkardığı sınıf olgusu toplumsal ilişkilerin çelişkili bir hal almasına neden olur. Dolayısıyla yöntemin temel işlevi egemen sınıflar tarafından toplumun diğer kesimlerine kabul ettirilen görüşlerin aksine toplumsal ilişkileri biçimlendiren somut çelişkileri açığa çıkarmaktır. Toplumsal ilişkileri anlamaya çalışan ve bu ilişkileri onun tarihi içinde anlamlandıran kuram, ilişkilerin belirli bir süreç içerisinde dünden bugüne almış olduğu biçimi ve gelecekte alması muhtemel olan biçimleri bu somut çelişkiler üzerinden ortaya koymalıdır. İşte bu zorunluluğu aşmış olması Marx'ın kuramına aynı zamanda eleştirel bir nitelik kazandırır. Toplumu verili haliyle birbiriyle uyumlu kişi ve kurumların toplamı olarak değil, insanlar arasındaki çelişkili ilişkilerin bütünü olarak kavramaya yönelir. Başkalarının düzen, uyum ve işbirliği gördüğü yerde Marx'ın çelişki, sömürü ve çatışma görmesi de bu düşünce kaynaklıdır.

Marx, Hegel'in çelişkileri tarihsel ve toplumsal alana içkin bir öge olarak kavramış olmasından daima takdir edilesi bir yaklaşım olarak bahseder ve yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi benzer bir tavır takınır. Ancak yine de ikisi arasında köklü bir fark vardır. Hegel tarihsel ve toplumsal alanda çelişkilerin varlığını kabul eder ancak bu çelişkileri bütünün zorunlu mantıksal aşamaları olarak değerlendirir ve tüm bunlara, çelişkilere ve bütünlüğe zihinsel alanla sınırlı bir gerçeklik yakıştırması yapar. Hegel'de çelişkiler, bütünü ortaya çıkaran kurgunun gelişiminde belirli aşamaları simgeleyen, bu aşamaların atlanılmasıyla görevlerini tamamlayarak eriyip giden mini-kurgulara indirgenirler. Dolayısıyla bu çelişkilerin ortaya konması yani eleştiri–Hegelyen bir terimle analitik uğrak– daima belirli bir öz atfedilen bütünün yine belirli bir amaca ulaşacak şekilde kurgulanmasının aracı haline gelir. Marx'ta ise araştırma yöntemine denk düşen bu analitik uğrak, mistifikasyonun hakkından gelerek emek örneğinde olduğu gibi somut yabancılaşma biçimleri i ortaya koymaya yönelir. Marx için eleştirinin anlamı sol-Hegelciler'e ve Feuerbach'a yönelttiği eleştirilerde görüldüğü gibi, yalnızca yabancılaşmanın altını çizmek değil, bu yabancılaşmayı ortaya çıkaran somut çelişkileri ortaya koymaktır.

Bu diyalektik yöntemin devrimciliği ise onun *a posteriori* kavrayış biçimleri i reddetmesinden kaynaklanmaktadır. Bu biçimleri

kullanan düşünürler başta Hegel olmak üzere daima sonda olmakla övünürler. Marx ise bu düşünce tarzını her şey olup bittikten sonra ortaya çıkıp tüm yaşananları bu sürece kendileri tarafından atfedilen bir ereğin aşama aşama gerçekleşmesi olarak okuduğu, diğer bir deyişle erekselci doğasından ötürü eleştirmiştir.³ Hem Marx hem de Engels fırsat buldukça bu tür yaklaşımları mevcut sistemi meşrulaştırmakla eleştirmişlerdir. Kendilerinin ortaya koydukları görüş ise insan potansiyelinin henüz tam anlamıyla keşfedilmediği, kendine yabancı olan güçlerin olumsuz etkisi altında kaldığı ve mevcut sistemin bu potansiyelin gelişimi yönünde ciddi katkıları olmasına rağmen doğası gereği bu gelişimi belirli sınırlar içine hapsedeceği fikrine dayanmaktadır. Mevcut sistemin, kapitalist üretim tarzının insan potansiyelini geliştirme ile bu gelişimi kendi mantığı içerisinde hapsedme yönelimleri arasındaki çelişkiye dayanamayacağı biçiminde özetleyebileceğimiz devrimci görüşünü dile getirir.

Kendi diyalektiğini eleştirel ve devrimci olarak tanımlayan Marx, Hegel'in diyalektik düşünmeyi tanımlarken ifade ettiği analitik ve sentetik uğrağı diğer bir deyişle soyut evrensel ile somut evrensel arasına sıkıştırdığı ikinci momenti özümsemiş olduğunu gösterir. Ancak bunu yaparken Hegel'den farklılaşarak bunları erekselci düşünceye alet olmaktan çeker alır. Artık diyalektik düşünce filozofun ideolojik tercihleriyle içeri doldurduğu soyut ve somut evrensel arasındaki zorunlu ama üvey evlat konumundan kurtarılmış olur. Diyalektik düşünce, artık ne önceden verili kategorilerin hakikat ölçüsü haline getirilişinin ne de tarihin kendisine atfettiği son aşama payesine sahip bir dönemde ortaya çıkan ereğin anlaşılmasına namzet bir meşrulaştırma makinesidir; o artık düşünsel bir uzamda kavranabilen yapılar ile tarihsel oluş arasındaki karşılıklı ilişkinin anlaşılmasını ve dönüştürülmesini mümkün kılan eleştirel ve devrimci bir düşüncedir.

Marx'ın diyalektiğinin iç içe geçmiş katmanlarını kapsayan genel çerçeve bu sayede olgunlaşmıştır. Genellikle yapı-özne diya-

3 Marx'ın kullandığı post-festum ifadesini ve Hegel'in kendi felsefesini tanımlarken kullandığı Minerva'nın Baykuşu metaforunu bu bağlamda değerlendirebiliriz.

lektiği, aslında daha sıklıkla 'sorunu' olarak adlandırılan bu çerçeve aslında yapısal/düşünsel olanla tarihsel olan, mevcut ve verili olan arasındaki ilişkiyi konu alır. Marx'a göre insan türünün tarihe yayılan varlığı sürekli olarak geçmiş kuşaklardan aktarılan birtakım düzenliliklerin dayattığı zorunluluklar altında kurulabilmektedir. Bu düzenlilikler ancak düşünsel olarak, görünenin ardına geçerek soyutlamalar aracılığıyla ifade edilebilen gerçeklerdir. Varoluşumuz işte bu yapısal düzenliliklerin belirleyiciliği çerçevesinde şekillenirler. Bunun yanında söz konusu gerçekler mevcut olan somut ilişkiler ve elbette bunları yürüten insanlar olmadan bir anlam ifade etmezler. Bu ilişkilerin kendileri de zaman içinde donarak sonraki kuşaklar için belirleyici yapısal unsurlar haline gelirler. Böylece ortaya yapısal/düşünsel olandan tarihsel olana, tarihsel olandan yani mevcut ilişkilerden yapısal geçişin mümkün olduğu, kopuşlara gebe bir yeniden üretim döngüsü çıkar.⁴ Bu döngünün bilinci ne varması sayesinde Marx, yukarıda başlangıç sorunu olarak dile getirmiş olduğumuz tikanıklığı, zayıf nokta gibi görünen durumu devrimci bir düşünsel güce çevirmeyi başarır. Böylelikle Hegel'in tüm tarihi tek bir aşkın Varlık'ın eylemine indirgeyen monizminin yerine, yapı ile tarih arasındaki karşılıklı ilişkiyi konu edinen ve böylelikle farklı kuşaklar arasındaki etkileşimi, mevcut toplumsal ilişkiler içinde insanın durumunu, sürekliliği, kopuşları, maddi temeli ve düşünce dünyasının gelişimini açıklama kudretine sahip bir kuramı geliştirmiş olur. Bu kurama dayanarak kapitalizmin işleyiş yasalarını ve sınırlılığını söz konusu döngüsel mantık içerisinde ortaya koyarak, kapitalizmin tarihselliğini ve dolayısıyla sonlu yapısını dile getirir. Bu hiç kuşkusuz devrimci mücadele açısından düşünsel dev bir adımdır.

4 Marx'ın tarih anlayışının en açık ifadesini *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nden hatırlayalım: "İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yapar, ama kendi keyiflerine göre değil; kendi seçtikleri koşullar içinde değil, doğrudan karşı karşıya kaldıkları, belirlenmiş olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar" (Marx, 2007: 13). Bu ifadeyi iki ögeye ayırtmak mümkün. Bir taraftan geçmiş kuşaklarının eylemlerinin ürünü olan şeyler, diğer tarafta da kendi tarihlerini yapan insanlar. Ben ilki in Marx'taki yapısal ve ikincisinin de tarihsel yaklaşımı dile getirdiğini iddia ediyorum. Asıl vurgulamak istediğim husus ise bunların bir bütün içeri inde dile getirildikleridir.

Toplumsal İlişkilerin Eleştirel ve Devrimci Analizi: Öznel ve Nesnel Yönün Bütünlüğü

Marx'ın *Mantık Bilimi*'ni tekrardan okuyuşunun üzerinde bıraktığı etki, Hegel'in diyalektiğinin eleştirisine girişerek kendisinin netleştirilmesiyle sınırlı olan negatif bir katkı değildir, Marx üzerinde doğrudan olumlu bir etkisi vardır. Marx, Hegel'in yönteminin diyalektiği mistik bir biçime büründürdüğünü düşünüyor ve bu yöntemi devrimci pratiğin kuramsal zemini haline getirmeye çalışıyordu. Hegel'in siyasi konumlanışı düşünüldüğünde bu mistikleştirme hamlesi anlaşılır görünmekle birlikte devrimci bir toplum kuramı geliştirmek için yöntemin kendisinin de devrimleştirilmesi gerekiyordu. Bu durum ikili arasındaki etkileşimin daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi bir yönüdür. Ancak biz burada doğrudan ve pozitif etkisinden söz edeceğiz. Bu pozitif etki kitabın yapısını belirleyen özgün yaklaşımla ilintilidir. Hegel'in mantık konusundaki düşüncelerini nesnel mantık ve öznel mantık biçiminde dile getirmesi, Marx'ın uzun süredir gerçekleştirdiği çalışmaların sonuçlarını belirli bir sistematığa oturtabilmesine yardımcı olmuş, bu da onu Hegel'deki nesnel-öznel ikiliğinden hareket edip, toplumsal ilişkileri nesnel ve öznel yönleriyle ele alarak analiz etmeye yöneltmiştir (Marx, 2006: 20, 82).

Hegel'in mantığının ortaya koyduğu nesnel-öznel ayrımı, Marx'a içine düştüğü kuyunun dibine doğru uzatılan sağlam bir ip olarak görünmüş olmalı. Bununla birlikte Marx'ın Hegel'deki nesnel-öznel ayrımını benimseyişinin pasif bir alıntılama olmadığını vurgulamak gerekiyor. Hegel'de nesnel ve öznel düzlemlerin içeriğini evrensel Akıl'ın kendisini Varlık, Öz ve Kavram öğretileri vasıtasıyla kurma süreci oluşturmaktadır. Burada Varlık ve Öz doktrinleri evrensel Akıl'ın kendisini kendisi olmayan içinde, diğer bir deyişle dışsallığı yani nesnelliği içinde var ediş sürecini yansıtmaktadır. Bu süreç evrensel Akıl'ın var olmak dışında hiçbir belirleniminin bulunmadığı Varlık aşamasından, maddeyi biçimlendiren öz ve onu hareket ettiren şeye, Töz'e kadar ulaşmasını kapsar. Kavram öğretisi ise evrensel Akıl'ın tüm bu süreci anlamlandırmasını dile getirmektedir. Evrensel Akıl kavramlar yoluyla dışsallığı anlamlandırmaya çalışırken aslında bu dışsallığı biçimlendi-

ren ve dönüştüren etkin öz olarak kendi kendisini kavramakta ve tanımakta, bilinç düzeyinde kendi kendisini kurmaktadır. Marx'ın devrim nosyonunun temelinde yatan tarih ve toplum kuramı da nesnel ve öznel ayrımı çerçevesinde olgunluğa erişir, ancak bu ayrım Marx'ta toplumu meydana getiren ilişkiler bütünü çerçevesinde ortaya konulur. Kendi kendini kuran bir özne–nesne anlayışı çerçevesinde değil, doğanın ve geçmiş kuşakların eylemlerinin sonucunda ortaya çıkan koşullar içerisinde kendi tarihini üreten insanların hikayesini anlatabilmek hedeflenmiştir. Marx böylelikle söz konusu hikayeyi anlatabilecek bir kuramsal yapı kurabilmenin, toplumsal ilişkilerin bütünlüğünü nesnel ve öznel yönlerinden hareketle ele alarak mümkün olabileceğini düşünmüştür. Bir yandan nesnel yön olarak ele alabileceğimiz –ayrıntıları daha sonra inceleyeceğimiz– üretici güçleri, üretim ilişkilerini ve benzeri unsurları ve diğer yandan da tarihin motoru olarak gördüğü özneliği yani sınıflar mücadelesini ele alarak toplumsal ilişkileri bütünlük içinde kavramaya yönelmiştir.⁵

Marx'ın iktisat, siyaset ve ideoloji hakkındaki görüşlerini biçimlendirirken temel aldığı ontolojik düzlemi oluşturan toplumsal ilişkileri nesnel ve öznel yönleriyle ele alması, onun yukarıda bahsetmiş olduğumuz yapısal ile tarihsel olan arasında kurduğu diyalektiği somutlaştırmasını sağlar. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi, toplumsal ilişkiler donmuş biçimleri ve mevcut halleriyle yapısal ve tarihsel olan arasındaki döngüyü oluşturur. İşte şimdi bu ilişkileri nesnel ve öznel yönleriyle ele alarak döngüyü daha da somutlaştırmak mümkün hale gelir. Tarihsel olanın yapısal olana, yapısal olanın da tarihsel olana dönüşümünü anlamak toplumsal ilişkilerin nesnel yönünü yani insanların zorunlu olarak girdikleri ilişki kalıplarını ve öznel yönünü yani söz konusu zorunluluklar altında yaşayan somut insanları birlikte değerlendirmekle mümkün olabilir. Bu açıdan bakıldığında yapısal analiz toplumsal ilişkilerin nesnel yönünü merkeze alan ve öznel yönü bunun önkoşulu ve sonucu olarak değerlendiren analiz biçimi iken tarihsel analiz öznel olanı merkeze alan ve nesnel

5 Bu düşünceden hareketle, devrimin de sömürü ile iktidar tözleriyle ilişkisini ileride ele alacağımız nesnellik ve öznellik öğelerinin oluştuğu bütünün dönüşümüyle ilgili olduğu görüşünü savunacağım.

yönü önkoşul ve sonuç mantığı çerçevesinde dahil eden analiz biçimi olarak karşımıza çıkar.

Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi Marx'ın nesnellik ve öz-nellik mefhumlarını kullanışı daima yapısal ve tarihsel olanı bütünlüğü içerisinde kavramaya yönelik bir çabanın ürünü olmuştur. Ayrıca bu çabanın kuramsal olduğu kadar politik bir hedefinin de olduğunu söyleyebiliriz. Sınıflı toplumların bütünsel bir dönüşümü olmadan asıl insanlık tarihinin başlangıcı olarak değerlendirilen komünist toplumun inşası mümkün olamayacaktır. Bu yüzden komünist toplumu kurabilmek için bütünü dönüştürmeyi hedefleyen bir harekete, böyle bir hareketi örgütleyebilmek için de gerçekliği tüm kaotik görünümüne rağmen bütünlüğü içinde okuyabilen bir kurama ihtiyaç vardır. Marx'ın geliştirmiş olduğu tarihin materyalist yorumu da bu politik ihtiyacı karşılamak amacıyla ortaya atılmıştır. Ancak biz öncelikle meselenin kurama ilişkin kısmını ele alalım. Marx, ele aldığı konu ne olursa olsun –örneğin bir siyasal sistem, bir üretim tarzı ya da bilinç biçimi– o konuya ilişkin en ufak bir ayrıntının bile ancak bütünden yola çıkılarak anlamlandırılabilirliğini düşünmekteydi.⁶ Diğer bir deyişle bütünün bilgisine erişilmeden parçaların tam olarak kavranamayacağına inanmıştı. Bununla birlikte doğrudan bütüne ilişkin genellemelerle düşünmek yerine nesnel–öznel ikiliğinden ya da daha ileride üzerinde duracağımız farklı ikiliklerden faydalandı. Bunun nedeni soyut bir genellik fikrinin kendisini bir tür idealizme ve erekselciliğe (teleoloji) götüreceğini düşünmesiydi. Bu noktada Marx'ın bütünlük anlayışının Hegel'den farklı olarak, önceden sahip olduğu soyut ve genel, diğer bir deyişle içi boş bir idealin ele alınan somut olgular aracılığıyla içinin doldurularak tamamlanması olmadığını ya da bir tür yapboz fikrine dayanmadığını belirtmeliyiz. Marx'ın benimsediği biç-

6 Ömrünün uzunca bir bölümünü, insanlık tarihinin önündeki en büyük engel olarak gördüğü kapitalist üretim sisteminin bütünsel bir eleştirisinin gerçekleştirilmesine adanmış unutmayalım. Bu uğurda 50 yaşından sonra Rusça öğrenme zahmetine bile girmiştir, çünkü Rusya'daki gelişmeleri göz önünde bulundurmadan kapitalist üretim biçiminin gelişimi hakkında yeterli bilgiye sahip olamayacağını düşünmüştür. Bu tür bir bilgiye sahip olmadan da söz konusu üretim tarzının somut yaşamdaki eleştirisini yapmanın, onu olumsuzlamanın yani dönüştürmenin mümkün olamayacağı fikrinden hareket etmiştir.

miyle bütünlük parçalanndan bağımsız bir varoluşu olmayan bir tür toplamdır, ancak bağımsız entitelerin değil birbirleriyle ilişkileri içinde şekillenen parçaların ve dolayısıyla bu kurucu ilişkilerin toplamıdır. Bu noktada şöyle bir soru karşımıza çıkar: Kendisini oluşturan parçalardan bağımsız bir varoluşu olmayan, onları önceleyen bir anlama sahip olmayan bir bütünden yola çıkarak parçaları analiz edeceksek eğer, bu bütünün bilgisine nasıl ulaşacağız?

İşte burada Marx'ın araştırma yöntemi ile sunuş yöntemi arasında yapmış olduğu aynı devreye girer. Bütünün kavranması araştırma yönteminin görevidir. Araştırma yöntemi, ele alınan malzemenin ayrıntılı bir biçimde işlenmesi, bu malzemenin gelişiminin farklı biçimlerinin tahlil edilmesi ve içsel ilişkilerin açığa çıkarılmasından sorumludur (Marx, 2004: 27). Diğer bir deyişle somuttan yola çıkarak soyut düzlemde bütünün yeniden inşa işlemini yerine getirir. Bu işlem sırasında yığın halindeki olguların birbirleri arasındaki ilişkiyi yansıtmayı amaçlayan birtakım soyutlamalara gidilmekte ve bu soyutlamalardan olgular arasındaki çelişkileri ve geçişleri göstermeleri beklenmektedir. Nesnellik, öznellik ve benzeri soyutlamalar bu malzemeler arasındaki içsel ilişkileri açığa çıkararak bütünü şekillendirmekte, bir başka deyişle kavranabilir hale getirmektedir.⁷ Sunuş yöntemi ise düşüncenin araştırma yönteminin tersine soyuttan somuta doğru ilerlemesidir. Araştırma süresince zihinsel olarak yeniden üretilen bütünden yola çıkılarak somut yaşamda karşımıza çıkan nesnelerin, organik bütünlüğü içinde sunulmasıdır.

Burada yani bütünün oluşturulmasında kilit nokta Marx'ın ele alınan malzemenin tarih söz konusu olduğunda kişilerin, kavramların ya da olguların birbirlerine içsel ilişkilerle bağlı olduklarını vurgulamış olmasıdır. İçsel ilişkiler mantığı nesneler arasındaki ilişkilerin

7 Burada ele aldığımız, nesnel-özel ya da yapısal-tarihsel gibi ayrımlar da somuttan yola çıkarak bütünü düşünsel alanda kurabilmek adına yapılan ayrımlardır. Bunların somut yaşamda elbette bir karşılığı vardır; birer ayrım olarak ya da birer çelişki olarak ortaya atılmaları zaten somut yaşamdaki ayrımların ve çelişkilerin ifade edilmesine yöneliktir. Fakat gündelik yaşamda daima kaotik bir bütün içindeki karşılıklı ilişkiler halinde bulundukları için ancak soyutlamalar aracılığıyla dile getirilebilmektedirler. Dile getirildikten sonra da birer soyutlama olarak bütünün zihinde yeniden kurulmasına yardımcı olurlar.

onların varoluşlarının biçimlenmesinde başat role sahip oldukları fikrini ileri sürer. Daha net bir biçimde ifade edecek olursak içsel ilişkiler mantığının, nesneler arasındaki ilişkilerin onları dışsal yönden şekillendirmenin ötesinde bizzatı öze ilişkin bir belirleme kapasitesine sahip olduklarını öne sürdüğünü söyleyebiliriz. Bunun anlamı nesnelerin önceden belirlenmiş bir öze uygun bir biçimde gelişimlerini tamamlayıp sonrasında birbirleriyle olumsal ilişkiler kurmadıkları, tam tersine, özlerinin gelişim süreçleri içerisinde birbirleriyle girdikleri karşılıklı kurucu ilişkiler aracılığıyla oluştuğudur. Bütün ise parçaların oluşum süreçleri aracılığıyla biçimlenmekte, parçaları kuran karşılıklı ilişkilerin yeniden üretilişine ya da dönüşümüne göre şekil değiştirmekte ve bu kurucu ilişkilerin bütünlüğü olarak parçaların kuruluşunu koşullandırmaktadır. Sonuç olarak belirtilebilir ki, Marx'ta karşımıza çıkan bütün, parçaların analiz edilebilmesi için hakkında fikir sahibi olunması gereken bir şeydir çünkü parçaların kurucu unsuru olan ilişkileri simgeler. Bunun nedeni de, burada söz konusu edilen şeyin aslında birbirleriyle girdikleri karşılıklı ilişkiler dolayımıyla kurulan parçaların bütünü olmasıdır. Bütünden yani kendisini kuran ilişkilerin birliğinden bağımsız bir biçimde var olabilen bir parça ya da karşılıklı ilişkiler aracılığıyla kurulan parçalardan bağımsız olarak var olabilen bir bütün olamaz.⁸

8 Yanlış anlaşılmalara mahal vermemek için parçanın bütünden bağımsız bir biçimde var olamayacağı önermesi hakkında küçük bir parantez açmak gerekebilir. Burada dile getirilen düşünce, bütünün parçaların karşılıklı kurucu ilişkilerin bütünü olarak nitelendirilmesi koşuluyla Marx açısından geçerlilik taşımaktadır. Bütün, kendisinin parçaları önceleyecek şekilde bağımsız bir varoluşa sahip olduğu biçimindeki idealist felsefi anlayış çerçevesinde dile getirildiğinde ise bambaşka bir durum ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir anlayış, parçalara dışarıdan bir amaç ya da değer atfetmekte, onları bütünün varlığının araçları olarak kurgulamakta olduğu için parçaların birbirlerine karşı sahip oldukları görece özerkliği kavramamızı engellemektedir. Söz konusu olan parçanın insanlardan oluştuğunu düşündüğümüzde de insanların birbirleriyle olan ilişkilerini belirleyen yapısal unsurlar karşısında hiçbir özgür iradeye sahip olmadıkları görüşü ortaya çıkmaktadır. Oysa Marx'ın bütünlük anlayışı, bütünü parçalar arasındaki karşılıklı kurucu ilişkilerin bütünlüğü olarak kavradığı için bu parçalar hem kurulan hem de kuran öğeler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Hem yapısal belirlenime sahip hem de insan söz konusu olduğunda kendi iradeleri olan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Marx, burada ele aldığımız nesnel-öznel ayrımını ya da sıkça başvurduğu yapı-üstyapı, üretim ilişkileri-mülkiyet ilişkileri, ekonomik alan-siyasal alan gibi ayrımları dile getirirken bu ögeler arasındaki kopukluğu, ayrımların kendisini veya bu ayrımların taraflarını oluşturan ögeler içerisinde belirli olanların diğerleri karşısındaki önceliğini ya da diğerleri üzerindeki tek yönlü belirleyiciliğini değil de, bu farklı ögelerin bir aradalığını, dolayısıyla bunların oluşturduğu bütünün asıl mahiyetini ortaya koymayı amaçlamıştır. Parçaların somut bütün içinde sahip oldukları özgül ağırlıkları tespit etmeyi hedefler. Bu konuda günümüzde siyasi ve iktisadi ya da devlet ve sivil toplum olarak adlandırdığımız ve ağırlıklı olarak bağımsız mekanlar biçiminde algıladığımız ilişki ağlarının Marx için birbirinden bağımsız mekanları değil de birbiriyle kesişen farklı ilişki düzlemlerini ifade ettiği örneğini vererek görüşlerimizi bir nebze olsun somutlaştırabiliriz. Tabii bu örnekten yola çıkarak, iktisadi alanda köklü bir değişiklik yaratabilmek için siyasi alanı da dönüştürmemiz gerektiği fikrini dile getirebiliriz. Böylece aynı zamanda Marx'tan yola çıkarak geliştirilebilecek bir devrim anlayışının onun bütünlük anlayışıyla ilgili olduğunu vurgulama fırsatı elde etmiş oluruz. Bütünün aslında birbirleriyle girdikleri karşılıklı ilişkiler aracılığıyla kurulan parçaların bütünlüğü olduğundan bahsetmiştik. Biraz ewel bahsettiğimiz diyalektik ilişki içindeki parçaların birisinden yola çıkarak diğerine gidebileceğimizi -yapısal olandan tarihsel olana ya da tam tersi- ifade ederken, bütünü dönüştürmenin diğer bir deyişle devrimin anahtarını da göstermiş olduk. Bu, bütünü dönüştürmenin parçaları dönüştürmekten kopuk bir süreç olmadığını ve parçaları dönüştürebilmek için de kurucu (içsel) ilişkileri dönüştürmemiz gerektiğini anlatır. Bir toplumu dönüştürmek istiyorsak bunu, ona yeni bir isim, bayrak ya da anayasa vererek yapamayız. Dönüşümü sağlayabilmek için bu toplumu oluşturan parçaların yani bireylerin birbirleri ve doğayla girdikleri ilişkilerin mahiyetini dönüştürecek etkinliklere ihtiyacımız var.

Marx'ın ortaya koymuş olduğu bütünlük fikri başlangıç için önemli bir noktayı oluşturmakla birlikte devrime ilişkin soruların yanıtlanması için tek başına yeterli değil. Almamız gereken çok yol var: Sadece Marx'ın bütünü nasıl düşündüğünü değil, bütünü oluşturan parçaları özgül ağırlıklarıyla nasıl kavradığını da açıklamalıyız.

Eğer daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi bütünü dönüştürmenin karşılıklı ilişkiler içindeki parçaları dönüştürmek anlamına geldiğini düşünüyorsak bütün ile parçaların nasıl ilişkilendirildiği hakkında daha fazla kafa yormamız gerekiyor. Bu yüzden de yola nesnellik-öznellik ilişkisinin, bu ikiliğin sömürü ve iktidar biçiminde kendisini ortaya koyan tahakküm meselesini anlamak ve elbette dönüştürmek açısından kilit öneme sahip olduğunu hatırlatarak açıklanmasıyla devam etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Tekrara düşmek pahasına dile getirelim, Marx toplumu insanların karşılıklı eylemleri üzerine kurulu ilişkiler bütünü olarak kavrar ve bu ilişkileri nesnellik-öznellik ayrımı doğrultusunda analiz etmeyi seçer. İnsanlar arasında kurulan karşılıklı ilişkilerin iki farklı boyutunu göz önüne serer. Bunlardan ilki bu ilişkileri kurma ve sürdürme yönünde eylemlerde bulunan insanlar iken diğeri söz konusu ilişkilerin kurulmasını sağlayan, bir boyutuyla bu ilişkileri öncelerken diğeri yandan bu ilişkiler aracılığıyla yeniden üretilen ve dönüştürülen çeşitli ilişki kalıpları ve bunların maddi biçimleridir. İnsanlar arasında karşılıklı ilişkilerin kurulabilmesine olanak sağlayan ve bu sayede belirli sınırlar içerisinde gerçekleşen ilişkilerin niteliğini belirleme kapasitesine sahip olan ilişki kalıpları ve bunların maddi ifadelerini toplumsal ilişkilerin nesnel yönü olarak, söz konusu nesnellik içerisinde hareket ederek karşılıklı eylemlerde bulunan insanları da öznel yön olarak adlandırmayı öneriyorum. Nesnel ve öznel olan, elemanları sabit, birbirinden bağımsız iki ayrı kümeyi tanımlayan kavramlar değildir. Yani nesneler toplamı ve özneler toplamından oluşan iki ayrı dünyayı simgelemezler; daha çok, belirli bir ilişki içindeki unsurların sahip oldukları konumları anlatmak için kullanılmaktadırlar. Bunun sonucunda belirli bir şeyin içinde bulunduğu ilişkiler bağlamında hem nesnellik hem de öznellik bağlamında ele alınabileceği gibi, bu konumlardan biri kapsamında ele alınabilir olup daha sonra bu niteliği kaybetmesi de mümkün.

Buradaki nesnellik ve öznellik mantığı aslında oldukça basittir. İnsanlar yaşamlarını sürdürmek, diğeri bir deyişle kendi tarihlerini yapmak için kurdukları ilişkileri, geçmiş kuşaklardan kendilerine miras bazı koşullar çerçevesinde yürütürler. Kendileri de bizzat ta-

rihsel gelişimin ürünü olan bu koşullar, belirli ölçülerde insanların öznellikleri üzerinde etki sahibidirler. İnsanların arzularından tutun da geçimlerini sağlamak için yürüttükleri faaliyetlere, kendilerine ve dünyaya ilişkin bilinçlerinden tutun da siyasal tercihlerine kadar birçok husus kişinin kendi iradesinin dışında biçimlenmiş olan koşulların etkisi altında şekillenmektedir. Söz konusu koşullar bireylerin kendi iradeleri dışında biçimlenmiş olmaları nedeniyle ve yine geçmiş kuşaklar da olsa insan eliyle üretilmeleri nedeniyle toplumsal ilişkilerin nesnel boyutunu oluşturur. İnsanların nesnel koşulları yeniden üretmek ve/veya dönüştürmek kaydıyla sahip oldukları arzular, yaşamlarını üretmek için emek gücü kapasitelerini harcama biçimleri, gündelik yaşam çerçevesinde üstlendikleri roller, siyasi tavırları, bilinç düzeyleri, estetik yönelimleri vs. ise toplumsal ilişkilerin öznel yönünü oluştururlar.

Bu değerlendirmeden yola çıkarak yapılacak analizlerde dikkat edilmesi gereken nokta, nesnel yön ile öznel yön arasındaki ayrımın nesnelerden oluşan bir küme ile öznel kümesi arasında yapılan kartezyen aynından farklı bir anlayışı ortaya koymakta olduğudur. Biraz açalım, toplumsal ilişkileri nesnel-öznel aynımı çerçevesinde ele aldığımızda değişmez bir etkenlik-edilgenlik mantığını, nesne kavramının edilgen, özne kavramının ise etken öge olarak alındığı – ya da tam tersinin geçerli olduğu– tek yönlü bir belirlenim anlayışını geride bırakmış oluruz. Bu mekanik belirlenim anlayışının oldukça kafa karışıklığı yaratmış olduğunu hatırlatalım. 20. yüzyılın siyaset kuramı tartışmalarının en önemli konularından birisi araçsal aklın modern yaşamın evrimindeki rolü olmuştur. Max Horkheimer başta olmak üzere birçok entelektüelin ortaya koymuş olduğu gibi, araçsal akıl olarak adlandırılan modern aklın, özneye nesne üzerinde vermiş olduğu üstünlük nedeniyle, diğer bir deyişle öznenin mutlak anlamda belirleyen olduğu bir bakış açısına dayanarak öznenin gerçekleştirilmekte olduğu eylemler rasyonel olarak denetlenemez kılınmıştır (Horkheimer ve Adorno, 2016). Bu anlayışı zıt bir çıkış noktasından başlayarak yeniden üreten bir diğer düşünce akımı ise vülger Marksizm olarak adlandırılan mekanik Marksizm yorumudur. Burada da nesnelliğin özellikle üretici güçlerin, öznellik ve genel olarak tarih üzerinde belirleyici olduğu görüşü öne çıkmaktadır.

Burada ortaya koymaya çalıştığımız anlayış ise toplumsal ilişkiler bütününe kavrayabilmek amacıyla zihinsel alanda yapılan soyutlama yoluyla ortaya konulan diyalektik bir nesnellik ve öznellik anlayışıdır. Nesnel yön ve öznel yön olarak adlandırdığımız unsurların gerçek hayatta karşımıza somut toplumsal ilişkiler çerçevesinde ve daima bir arada çıktığının bilincindeyim. Vurgulamaya çalıştığım husus, bir arada olma hali birbirine indirgenmeleri için geçerli bir neden olmayan bu iki farklı yön arasında karşılıklı bir belirlenim –birbirini var etme– sürecinin var olduğudur. Burjuva ideologlarının özneyi mutlak bir irade gücüyle donatması ve özne dışında kalan her şeyi öznenin yine kendi belirlemekte olduğu ihtiyaç ve arzularını tatmin etmek amacıyla kullandığı araçlara dönüştürmesi karşısında doğal koşullar, geçmiş kuşakların faaliyetleri vb. verili durumların insanların kendi aralarında ya da doğayla kurdukları ilişkiler üzerinde belirli bir etki yaratmakta olduğunu savunur. Daha önce yinelemiş olduğumuz gibi, Marx bu görüşü *Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i* adlı eserinin ilk bölümünde insanların tarihlerini kendilerinin yaptığı fakat bu sürecin tamamen kendi seçimleri olan vasıtalar ve biçimlerle değil geçmişten kalan verili koşullarda gerçekleştiğini dile getirerek formüle eder. İnsanların tarihlerini yaparken gerçekleştirdikleri karşılıklı eylemler ve bu eylemlerin ortaya çıkardığı ilişkiler, karşımıza şekilsiz bir yığın biçiminde çıktığı için toplum adını verdiğimiz bu bütünü belirli soyutlamalar aracılığıyla anlamlandırmaya çalışırız. Bu eylemleri önceleyen koşulları, üretici güçleri, üretim ilişkilerini, mülkiyet ilişkilerini ve bilinç biçimlerini, bizzat bu eylemleri gerçekleştiren kişilerden, burjuva, proleter, kadın, erkek vb. bireylerden ve bu kişilerin eylemlerini gerçekleştirirken sahip oldukları fikirlerden ayrıştırarak bütünü zihnimizde yeniden kurarız. Böylece soyut ve biçimlendirilemeyen-anlamlandırılmayan bir olgu yığınınına değil, somut (ağırlık noktaları ve işleyiş düzenleri belirlenmiş) bir toplum imgesine sahip olmuş oluruz; bu da devrimci bir bakış açısı için oldukça değerlidir. Ne tür bir işleyişe sahip olduğunu ya da ne gibi bir potansiyele sahip olduğunu bilmediğiniz bir şeyi kafanızdaki bir forma sokamazsınız. Kapitalist toplumun işleyişini –çelişkilerini– ve içinde barındırdığı potansiyeli ortaya koymak da bu yüzden komünist bir geleceğin kurulması amacıyla atılacak adımları belir

leyebilmek için gereklidir. Kapitalist toplumsal ilişkilerin nesnel ve öznel yönlerine ayrıştırılarak analiz edilmesi ise bu işleyiş ve potansiyelin açığa çıkarılması bakımından son derece verimli bir devrimci strateji olarak belirir. Nesnel düzenekler içerisinde gizlenmiş olan sömürü biçimlerini ve öznel boyutta oluşan iktidarı kavramamıza ve bu sayede onları yeniden üretmeden aşabilmemize olanak tanır.

Marx'ın toplumsal ilişkileri incelerken gözettiğini iddia ettiğimiz nesnellik-öznellik öğelerinin birbirleri karşısında nasıl konumlandıklarına ilişkin incelememize devam edelim. Nesnellik ile öznellik arasındaki burada tartışmakta olduğumuz karşılıklı konumlanma Marx tarafından belirli bir belirlenim mantığı çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu olan belirlenim mantığının, ele alınan ilişkinin terimlerinden hangilerinin değişmemek koşuluyla belirleyen ve belirlenen olarak atanacağının kısacası bir rol dağılımının olmadığına altını yeniden çizelim. Neyin, neyi, hangi koşulda ve hangi biçimlerde belirlediğinin açığa çıkarılmaya çalışıldığı karmaşık bir düşünce biçimiyle karşı karşıya olduğumuzu hatırlatmakta fayda var. Konumuz bakımından bu belirlenme mantığının nasıl işlediğini açıklayabilmek için kısaca birkaç örneği ele alalım. Gerek *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*'nin önsözünde, gerekse de tarih anlayışı hakkında bir takım hususları açıkça dile getirdiği diğer pasajlarda ileri sürdüğü fikirler, Marx'ın, tarihi sınırlanmamış bir aşkın iradenin ürününden ibaret olarak görmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte insanların karşılıklı eylemlerini etkileyen koşulların bu eylemler üzerindeki etkisinin mahiyetinin belirlenmesi marksistler arasında tartışma yaratan bir unsur olagelmıştır. II. Enternasyonal'e ve daha sonra gelişen resmî Marksizme damgasını vuran deterministik yorum karşısında Rosa Luxemburg, Lenin ve Gramsci gibi öncülerin sınıflar mücadelesini ve dolayısıyla iradeyi ön plana çıkaran yaklaşımlara sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Bu tartışmalar çerçevesinde Marx'ın kendisine yakıştırılan mekanik yorumların temelinde yer alan tek yönlü bir belirlenim fikrini paylaşmadığını söylemekte bir sakınca yok sanırım. Marx'ın insanın doğayla ve diğer insanlarla kurduğu ilişkilerin aslında birbirinden bağımsız olmadığını ya da insanlar arasındaki örgütlenme biçimlerinin de bizzat birer üretici güç olarak ele alınabileceğini

belirtirken bu iki alan ve bileşenleri arasındaki ilişkilerin karşılıklı-
lığına ve çok yönlülüğüne dikkat çekmeyi amaçladığını görebiliriz
(Marx ve Engels, 1992). Bu yaklaşımın Marx'ın nesnellik ile öznel-
lik arasındaki geçişleri ve gerilimleri ortaya koymaya çalıştığının
kanıtı olarak okunması faydalı olabilir. Aynı zamanda söz konusu
iki öge arasında mutlak bir ayırım gözetmediğinin ve buradan yola
çıkarak nesnelliği değişmez bir zorunluluk ve belirleyen olarak al-
gılamadığının göstergesi olarak okunması da mümkün. Marx'ın
nesnellik olarak adlandırdığımız koşulların ortaya çıkışına ilişkin
düşünceleri de bu konudaki görüşlerinin aydınlatılması açısından
son derece değerli. Marx nesnel koşulları, verili maddi olanakların
geçmiş kuşaklarca dönüştürülerek bir anlamda insan doğasına
dahil edilmesi olarak değerlendirir, çünkü bu koşullar geçmiş ku-
şakların üretkenliğinin bir sonucu olduğu kadar şu anki kuşakların
yeniden üretiminin nesnesi haline gelir ve bir anlamda insanların
maddi yaşamlarını üretim süreçlerinin doğrudan bir parçasına dö-
nüştürür. Sonuç olarak Marx, insanların kendi tarihlerini yapar-
ken, bu yapım sürecini belirleyen maddi koşulları da –giderek ar-
tan oranda– kendilerinin ürettiği fikrine ulaşır.⁹ Böylece nesnellik
ile öznellik arasındaki ilişkiyi salt bir belirleyen-belirlenen ilişkisi
olarak kavramanın ötesine geçerken, bu tür bir kavrayışın dikte et-
tirdiği mutlak bir insan doğası fikrini yadsır. İnsanların kendi tarih-
lerini yapmalarını başka bir deyişle kendilerini inşa etmelerini etki-
leyen koşulların belirli oranda insan yaratımı olduğunu belirterek,
bu koşulları tarihselleştirir ve insan eyleminin etkisine açık hale
getirir. Diğer bir ifadeyle, bu koşulların dönüştürülebilir olduğunu
iddia eder. İnsanların doğa ve diğer insanlarla kurduğu ilişkileri
daima belirli bir yöne kanalize eden sabit bir nesnellik anlayışı

9 Burada Hegel'dekini andıran fakat özünde onunkinden farklı olan
diyalektik bir özne nesne ilişkisi var. Çünkü söz konusu olan Hegel'deki
gibi kendi kendini kuran ve bilen tek bir Varlık değil, insanların kendi
yaşamlarını, üretim süreçlerini belirleyen koşulların bir yönüyle kendi
üretim faaliyetlerinin ürünü olmasıdır: yaşamın üretilişinin insanın
kendi üretkenliği ile doğanın birleşmesi sonucunda ortaya çıkan
biçimlerinin yaşama biçimlerini koşullandırması; bu koşulların bir kez
ortaya çıktıklarında artık kendilerini üreten insanların iradelerinden
sıyrılıp bir tür zorunluluk halini almalıdır.

yerine, insan eyleminin dönüştürücülüğüne tabi olan tarihsel bir nesnellik anlayışının konulmasının politik bir anlam taşıdığını ve aynı zamanda düşünce tarihi açısından da devrimci bir kopuşu ifade ettiğini söyleyebiliriz.¹⁰ Dönüştürülebilir bir nesnellik anlayışına sahip olmadan, diğer bir deyişle nesnelliğin dönüştürülebilir olduğunu kanıtlamadan, mevcut nesnel koşulların insan gelişiminin önünde engel teşkil eden ve bu gelişime olanak sağlayan öğelerine ayrıştırarak, engel niteliğindeki tasfiye eden ve geriye kalanları dönüştürerek yeni bir bütün içerisine yani yeni ilişkiler ağı çerçevesine yerleştiren devrimci bir eylemi tahayyül etmek ve gerçekleştirmek mümkün olamaz. Bu yüzden Marx'ın tarihin nesnelliğin belirleyiciliği altında eyleyen insanın eylemlerinin sonucunda meydana geldiği yönündeki anlayışı, nesnellik ile öznellik arasında karşılıklı bir belirlenim olduğunu ortaya koyan devrimci bir görüş olarak, Gramsci'nin deyişiyle bir praksis felsefesi olarak ortaya çıkar. Burada belirlenim, iradenin ve devrimin karşıtı olan bir kavram olarak değil, düşünce ile eylemi bütünleştiren bir mantık olarak tanımlanmakta ve kullanılmaktadır.

Bu noktaya kadar nesnellik ve öznenliğin gerçek hayatta iç içe geçmiş bir biçimde var olduğunu vurguladık. Bu yüzden bu iki unsu-

10 İnsan türünün doğal ve toplumsal varoluşunun biçimlendirdiği güç ve ihtiyaçlar temelinde belirlenen bir özü olduğunu belirtmiştik. Yine bu güç ve ihtiyaçların bunları karşılamayı mümkün kılan nesneleştirme kapasitesi mevcut kalmakla birlikte verili biçimleriyle doyurulması sonucu dönüştüğünden bahsetmiştik. Burada insan doğasının mutlak olmadığını belirterek işte bu dönüşüm potansiyelini, yepyeni toplumsal ilişkiler içinde insan doğasının farklı bir biçim alabileceğini nesneleştirme kapasitesinin zenginleştirilmiş biçimlerde uygulamaya sokulabileceğini vurgulamış oluyoruz. Doğanın ve toplumun söz konusu dönüşüm potansiyeli üzerinde belirli bir limit yaratıyor olması insan doğasının dönüşüme açık olmadığı anlamına gelmemektedir. Tıpkı bu dönüşüm varlığının insan doğası diye bir şeyden bahsetmeyi imkansız kılmadığı gibi. Nesnellik ve öznenlik arasındaki diyalektik ilişki bize insan doğasının evriminin öyküsünü verir. Yabancılaşmanın etki i ise insanın, kendi doğasını belirleyen toplumsal ilişkilerin nesnel ve öznel yönlerini olumsuz bir biçimde dönüştürerek sömürünün ve iktidarın tahakkümü altına girmesi biçiminde özetlenebilir. Bu anlamda müşterek bir yaşamın, komünist bir dünyanın kurulması insan güç ve ihtiyaçlarının mevcut tahakküm biçimlerinden kurtarılacak özgürce geliştiği bir dünyanın kurulması anlamına gelmektedir.

run, daha iyi kavranabilmek için öncelikle zihinsel bir süreç sonucunda birbirinden ayrıştırılması, daha sonrasında da somut toplumsal ilişkilerin analizine geçildiğinde tekrar sentezlenmesi ve somut ilişkiler çerçevesinde sahip oldukları bir aradalığın dile getirilmesi gerektiğini belirttik. Bu durumu devlet örneği üzerinden açıklamaya çalışalım. Bilindiği gibi Marx'ın dört bir yanı sabit sınırlarla çizilmiş bir devlet tanımı ya da genel anlamıyla devlet kuramı yoktur. Bunun nedeni Marx'ın devleti hem nesnellik hem de öznellik çerçevesinde değerlendiren çok yönlü bir bakış açısıyla ele almasıdır. Devlet bir yandan belirli mülkiyet ilişkilerinin devamını sağlayan nesnel bir unsur diğer yandan da üretim, bölüşüm vb. süreçler içerisinde aktif biçimde yer alan bir öznellik olarak var olmaktadır. Dolayısıyla devlet toplumsal ilişkilere yönelik incelemenin odaklandığı alan içerisinde hangi özelliğiyle ön plana çıkıyorsa o açıdan değerlendirilir. Kapitalist üretim tarzının incelendiği bir metinde toplumsal bir yapı olarak karşımıza çıkan devlet, tarihsel bir dönemin incelendiği metinlerde toplumsal bir özne olarak ele alınır. Bu yaklaşım tüm toplumsal fenomenler için geçerlidir. Tarihin kendisi bile bu tür bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Nesnellğe ilişkin bir çalışmada çeşitli üretim tarzlarının gelişim süreci olarak ele alınan tarih, söz konusu öznellik olduğunda sınıflar mücadelesinin tarihi biçiminde tanımlanır. Toplumsal sınıflar açısından da durum aynıdır. Örneğin, öznelliğe ilişkin bir çalışmada tarihin motoru olan sınıflar mücadelesinin yürütücü sınıflarından biri olan işçi sınıfı, söz konusu üretim ilişkileri analizi olduğundan üretim süreci içerisinde belirli bir konuma sahip –üretim araçları üzerinde özel mülkiyetten mahrum kalan sınıf– olarak karşımıza çıkar. Sonuç olarak nesnellik ve öznelliğin somut yaşamdaki bir aradalığının vurgulanabilmesi için bunları katı bir biçimde, toplumsal fenomenlerin teker teker tasnifi şeklinde değil de, hangi toplumsal ögenin hangi biçimlerde nesnel ve öznel yön içerisinde yer aldığını belirlememizi sağlayacak ilişkisel tariflerden yola çıkarak tanımlamamız gerektiğini söyleyebiliriz.

Marx'ın nesnellik ile öznellik arasındaki bağ hakkında öne sürdüğü fikirlerin kaba bir belirlenimcilik olarak algılanmaması gerektiğine ilişkin yeteri kadar görüş bildirdiğimize göre sıranın onun asıl sahip olduğu belirlenim anlayışının adlandırılmasına geldiğini var-

sayabiliriz. Nesnellik ile öznellik arasındaki ilişkiyle sınırlı olmayan, Marx'ın diyalektiği açısından temel meselelerden biri olarak bütünü oluşturan parçaların nasıl bir araya geldikleri sorusu hakkındaki fikirlerini ortaya koymak için kullanabileceğimiz genel bir tanımlama üzerinde durmak istiyorum. Böylelikle hem genel olarak nesnellik ile öznellik arasındaki ilişkiyi kavramak hem de nesnelliği meydana getiren öğelerin kendileri arasındaki ya da öznelliği şekillendiren farklı toplumsal işbölümleri arasındaki ilişkileri kavramak mümkün olacaktır. Bu konuda Bertell Ollman'ın görüşlerinden faydalananarak, Marx'ın farklı süreçler arasındaki belirlenim ilişkisini önkoşul-sonuç mantığı çerçevesinde ele aldığı görüşünü savunacağım. Lafı uzatmadan sözü Ollman'a verelim: "... önkoşul ve sonuç, karşılıklı etkileşim içindeki her bir sürecin, diğer süreçlerin aynı anda hem sonucu hem de diğerlerinin sonuçlarının yapıcısı haline gelmek suretiyle gerçekleştirdiği ikili bir harekettir. Bu bakımdan önkoşul ve sonuç dinamik (çünkü bu bir önkoşul haline gelme ve sonuç haline gelme meselesidir) ve organik (çünkü her süreç diğer süreçte ve onun aracılığıyla ortaya çıkar) nosyonlar olarak görülmelidir" (Ollman, 2006: 137).

Marx önkoşul ve sonuç mantığı çerçevesinde incelediği ilişkileri belirli soyutlamalar kullanarak ifade eder. Söz konusu soyutlamalar, kavramsallaştırmalar vs. aracılığıyla belirli bir toplumsal yapı içerisinde örneğin bireylerin sınıfsal özneliliğiyle bu özneliliği koşullandıran egemen üretim süreci, hukuki yapı gibi koşulların birbirinden ayrıştırılması mümkün olmaktadır. Böylece incelenen toplumsal yapı çerçevesinde mevcut olan toplumsal sınıfların varlığının önkoşulu olan yapıları belirlemek ve daha sonrasında bu yapıları dönüştüren özne dinamikleri incelemek mümkün olmaktadır. Bu yüzden nesnellik/öznellik ayrımının, hangi toplumsal ilişkilerin hangi yapı ve süreçler arasındaki önkoşul-sonuç ilişkisi çerçevesinde gerçekleştiğini anlayabilmek açısından olmazsa olmaz nitelikte olduğu söylenebilir. Marx'ın yel değirmeninin feodalizmi, buhar makinesininse kapitalizmi simgelediği yönündeki sözleri de bu ayrımın uygulanaşına örnek olarak dile getirilmiş sözler olarak değerlendirilebilir (Marx, 2006: 101). Marx burada feodalizmin oluşumu için yel değirmeni in, kapitalizmin oluşumu içinse buhar makinesinin ya

da bu nesneleri ikame edecek türden şeylerin varlığının bir önkoşul olduğunu ve ayrıca bu üretim tarzlarının beraberinde getirdiği bir sonuç olduklarını belirtmektedir. Yeri gelmişken bu sözle ilgili sıkça yapılan bir değerlendirme hatasını da ele alalım. Bilindiği gibi Marx bu sözlerinden ötürü teknolojist olmakla suçlanmaktadır. İddia odur ki Marx çeşitli toplumsal formasyonların gelişimini teknolojik gelişimin bir türevi olarak algılamaktadır. Oysaki Marx'ın yel değirmeninin feodalizm açısından ya da buhar makinesinin kapitalizm açısından birer önkoşul olduklarını dile getirmiş olması doğru olmakla beraber, onun bu unsurların söz konusu toplumsal formasyonlar açısından tek önkoşul oldukları savını düşünmemizi sağlayacak hiçbir veri yoktur. Hatta tersine Marx'ın bireylerin öznelliğinin önkoşulunu ve sonucunu oluşturan toplumsal yapıları, bu yapıların maddi ve ilişkisel yönlerini –üretici güçleri ve üretim ilişkilerini– ve de ilişkisel yönün zorunlu olan ve olmayan unsurlarını –üretim ilişkileri ve mülkiyet ilişkileri– birbirinden ayırıştırarak çok katmanlı olarak ele aldığı söylenebilir. Yel değirmeni ve benzeri maddi varlıklarla birlikte gelişen üretim ve mülkiyet ilişkileri olmadan, yaşamını feodal bir toplumda sürdüren bireylerden bahsetmemiz mümkün olamaz. Bu yüzden yel değirmeni vs. feodal toplumun önkoşullarını oluştururlar. Ancak bizatihi önkoşulunu oluşturdukları toplumsal ilişkiler sayesinde var olan bireyler olmadan da bu koşulların yeniden üretilmesi ya da başkalaşması söz konusu değildir. İşte bu yüzden yel değirmeninin temsil ettiği yapılar bütünü yaşamlarının önkoşulunu oluşturduğu insanların eylemlerinin sonucu haline gelirler. Aynı durum kapitalizm için de geçerlidir.

Bu diğer süreçlerin hem sonucu hem de yapıcısı haline gelme durumu (organik ve dinamik bir birlik olma hali), belirleyen ile belirlenen arasındaki mutlak ayrıma dayanan geleneksel mantığın aksine bir sürecin aynı anda hem belirleyen hem de belirlenen olduğu düşüncesi i ortaya koymaktadır. Aynı mantığı özne ve nesne kavramları üzerinden düşünecek olursak, kartezyen mantığın özne ile nesne arasında kurgulamış olduğu antagonizmanın yerini burada aynı anda hem kuran hem de kurulan olmanın, iki yönlü bir oluş içinde olmanın aldığını belirtebiliriz. Benzer bir anlayışın özne-nesne özdeşliği prensibinden hareket eden Hegel'de de mevcut olduğu-

nu söyleyebiliriz, ancak arada son derece kritik bir farkın olduğunu unutmamalıyız. Hegel'deki özne-nesne özdeşliği anlayışı, tarihsel ve toplumsal düzlem söz konusu olduğunda kendi kendini kuran bir Tin'in varlığı fikrinden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Düşünsel anlamda mantık dizgesi üzerine kurulu, fiziki olarak doğayı barındıran ve tarihsel anlamda kendinin bilincine doğru ilerleyerek özgürlüğe uzanan bir süreç anlatısı içine yerleştirilmiştir. Marx ise bu tür bir monizmden, kendi kendisinin öznesi ve nesnesi olma durumundan farklı bir anlayışa sahiptir. Burada ortak bir zemin içerisinde hareket eden ancak birbirine indirgenmesi mümkün olmayan süreçlerin birbirlerini karşılıklı ve eşzamanlı olarak etkiliyor oluşu, bir sürecin diğeriyle girdiği ilişkiyle birlikte onun kuruluşunda rol oynaması dolayısıyla bir önkoşul haline gelirken bu kurulan ilişkinin karşılıklılığının yarattığı dönüştürücü etkinin sonucu haline gelmesi ele alınmaktadır. Bu anlamda hem modern düşünce geleneğinin temelinde yatan neden-sonuç ilişkisinden hem de Hegelci teleolojinin ortaya çıkardığı sebep-erek mantığından niteliksel olarak farklı bir yapıya sahiptir (Stace, 1976).

Önkoşul-sonuç anlayışı bir sürecin diğerini etkilerken aynı zamanda bu diğeri tarafından etkilenmesi ve dolayısıyla diğeri üzerinde oluşturduğu etkinin, onun vermekte olduğu karşılığın kendisi üzerinde oluşturduğu etki nedeniyle doğrusal olmaktan çıktığı bir karşılıklılık ve eşzamanlılık mantığına sahiptir. Bu yüzden genelde Descartes ile başladığı kabul gören modern düşünce geleneğinin belirleyen ile belirlenen (bu düşünce örneğinde özne ile nesne olarak da okunabilir) arasında tek yönlü kurduğu ilişkinin simgesi haline gelen neden-sonuç mantığının aşılması anlamına gelmektedir. Diğer yandan da Hegelci sebep-erek ilişkisinin temeli olan tek bir ilkenin kendisini sürekli olarak dışlaştırarak kurması biçimindeki monizm ve tümlük anlayışının karşısına, ortak bir düzlem içinde birbirlerini karşılıklı olarak kuran ancak birbirine indirgenemeyen süreçlerin karşılıklılığını ve eşzamanlılığını kavramaya çalışan bir yaklaşım olarak çıkar.

Karşılıklılık ve eşzamanlılık meselesi üzerinde biraz daha durmakta fayda var. Önkoşul-sonuç terimlerinin zamansal bir önceliği ve sonralığı çağrıştırıyor olması bizi iki farklı süreç arasındaki belir-

lenimin karşılıklılığın, eşzamanlılık mantığıyla birlikte ele alındığında anlamlı olduğuna ilişkin bir vurgu yapmaya zorlamaktadır. Aksi yöndeki bir yaklaşım, belirlenim ilişkisi içindeki iki farklı süreçten birinin önceden var olmasından kaynaklanan bir üstünlüğü olduğu yönündeki anlayışlara dönmemize neden olacaktır, tıpkı Hegel'in teleolojik mantığının temelindeki sebep-erek ilikisinde ya da pozitivist neden-sonuç mantığında olduğu gibi. Elbette ki belirli bir üretici gücün varlığı bu gücün ortaya çıkması öncesinde üretim yapan insanların varlığını, belirli bir toplumsal formasyon içindeki işçi sınıfının durumu ise o toplumsal formasyonun şekillenmesinde önemli bir payı olan kapitalizmin varlığını gerektirmektedir. Önkoşul-sonuç mantığı bu tarihsel verilerin yanlışlığını iddia etmez, sadece tarihi belirli bir başlangıç noktasından ileriye doğru lineer bir çizgide gelişen bir süreç olarak gören ilerlemeci görüş ya da tarihin belirli bir amacın gerçekleşmesi yönünde ilerlediğini iddia eden teleolojik görüş mantığı çerçevesinde hareket etmiyor oluşu zamansal öncelik sonralık mantığının farklı değerlendirilmesine neden olur.

Bu konuda Ollman da bizi "önkoşulu ve sonucu hareket olarak, oluş sürecindeki şeyler olarak görmek ve bu her iki hareketi de tek bir hareketin görünümleri olarak ele almak öncelikle bunların kapsam soyutlamalarının (yani bunlara neyin dahil olacağına dair soyutlamanın) zaman içinde birbirleriyle girdikleri etkileşimi kapsayacak genişlikte olmasını gerektirir" diyerek uyarır. Bu sözlerden çıkarabileceğimiz sonuç, tarihi mutlak önkoşul ve sonuç kümelerinin toplamı biçiminde algılamanın doğru olmadığı, diğer bir deyişle bu kavramların tarih dışı olmadıklarıdır. Hangi sürecin hangi durumda önkoşul ya da sonuç olduğunu kavramak üzerimize düşen görevlerden biri olarak kalır. Dolayısıyla önkoşul-süreç mantığıyla hareket etmek, tek bir ilkenin diğer varlıklar üzerinde kurduğu tek yönlü kronolojik bir belirlenim mantığını geride bırakmak anlamına gelmektedir. Ollman'a göre "bir sonucun önkoşulu olma görevini üstlenen şeyi çözümlemek için bu sonucun elimizde olması gerekir; fakat bunun yanında, bu önkoşul olma görevini üstlenen şeyin içerdiği birbirlerine bağlı süreçleri, mevcut koşullarını önkoşullara dönüştüren şey de bizzat bu sonuçların ortaya çıkmasıdır" Bunun anlamı da, önkoşulun ve sonucun ancak birlikte var olabiliyor olmalarıdır.

Herhangi birinin var olmadığı koşullarda diğerinin mevcudiyetinden bahsetmek de mümkün değildir. İşte bu yüzden karşılıklı belirlenim içerisinde olan süreçlerin birinin önkoşul diğerininse sonuç olarak ortaya çıkması ve bunların birbirine dönüşümü eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir (Ollman, 2006: 138).

Yukarıda ele alınan karşılıklılık ve eşzamanlılık prensipleri birlikte düşünüldüğünde, önkoşul-sonuç mantığı, bugünde konumlanan kişinin tarihi geriye doğru inceleyerek, bugünün oluşumunda hangi süreçlerin ne oranda etkili olmuş olduklarını açığa çıkarmak ve bugünden geleceğe yönelik hangi süreçlerin diğerlerini etkilemede öne çıkabileceğini tespit etmek amacıyla faydalanabileceği bir düşünsel araç olarak karşımıza çıkar. Bu araç sayesinde bir yandan hangi süreçlerin hangi koşullarda diğerleri üzerinde daha etkili olduğunu ortaya koyan somut gerçekliğe uygun bir tarih okuması gerçekleştirmek diğer yandan da belirli bir aşamada ortaya çıkan o ana kadarki süreçleri ve ondan sonraki tüm gelişmeleri, kendinden menkul bir zorunluluk biçiminde kavramak yerine, gelişimlerini temellendirmekte olduğu süreçlerin (önkoşulu olduğu süreçlerin) aynı zamanda sonucu olarak kavramak mümkün olacaktır. Bu ise devrimci hareket açısından hem toplumsal çelişkilerin aslına uygun kavranması hem de devrimin gerçekleşebilmesi için elzem olan süreçlerin idraki açısından önemlidir.

Yabancılaşma, Tahakküm ve Devrim

Yukarıda ana hatlarını belirlemiş olduğumuz yaklaşımın devrim üzerine düşünmek açısından bize nasıl katkıda bulunabileceği üzerinde duralım. Devrimi şimdiye kadar dile getirdiğimiz düşüncelerin bir özetini yaparak, insanın insan ve doğa üzerindeki, sömürü ve iktidar biçimindeki tahakkümünü ortadan kaldıran yeni bir düzen kurma eylemi olarak tanımlayalım. Bu eylemin ortadan kaldırmayı amaçladığı tahakküm biçimlerini doğrudan toplumsal ilişkiler içerisinde ortaya çıkmış tarihsel durum olarak belirttikten sonra toplumsal ilişkilerin analizini yapmak, bize sömürünün ve iktidarın altında yatan tarihsel ve toplumsal süreçleri –yabancılaşmayı– kavrama imkanını verecektir. Şu şekilde de açıklayabiliriz: Sınıflı toplum yapıları içerisinde tahakküm, kendisi in varlığından

faydalanan sınıflarca toplumsal düzenin devamını sağlayan ve bütünün yararını gözeten uygulamalar olarak toplumun geneline kabul ettirilmiş ilişki biçimleri olarak ortaya çıkar. Devrimin anlamı üzerine düşünebilmek ve onun bir zorunluluk ve imkan olarak varoluşunu kitlelere anlatabilmek için egemen toplumsal grupların toplum düzeni açısından olmazsa olmaz olarak kodladıkları ve bütünün yararına olduklarını iddia ettikleri ilişkilerin tarihselliğini –insan ürünü olduğu ve dolayısıyla dönüştürülebilir olduğunu– kanıtlayarak bu ilişkilerin asıl özü olan tahakkümü gizleyen ideolojileri aşmak gerekir. İşte bu sebeple toplumsal ilişkilerin analizini, geçmiş kuşaklardan kalan, kendilerine bir zorunluluk biçiminde dayatılan ve insanların yaşamlarını üretme süreçlerini belirleyen koşullar ile insanların bu koşulları yeniden üretme/dönüştürme süreçlerini birbirinden ayırarak yapıyoruz. Böylelikle insanların özgürlüklerinin önünde engel teşkil eden tahakküm biçimlerini kendi eylemleri ile yeniden üretmeye rıza göstermelerini mümkün kılan antagonizmaları tespit etme olanağını elde ediyoruz. Sonuç olarak toplumsal ilişkileri, nesnel ve öznel yönleri arasında analitik bir ayrım güderekle inceleyişimiz, insanın özgürleşmesini engelleyen tahakküm biçimlerinin temelinde yatan yapısal çelişkileri açığa çıkararak devrimin bir zorunluluk olduğunu, gündelik yaşamdan siyasete, çalışma hayatımızdan ahlaki kurallara kadar hissettiğimiz iktidarın ancak karşılıklı ilişki içinde bulunduğu sömürü mekanizmalarıyla birlikte ortadan kaldırılabileceğini ve yine yabancılaşmanın ortaya çıkardığı çelişkilerin aşılması vizyonunu taşıyan yegane tarihsel eylem olması nedeniyle bir özgürleşme imkanı olarak beliriyor.

Nesnellik ile öznellik arasındaki ayrım, Hegel'in *Mantık*'ından esinlenen Marx'ın sınıflı toplumlarda ortaya çıkan yabancılaşmış toplumsal ilişkilerin doğurduğu sömürü ve iktidar meselelerini ele alış mantığını yansıtır. Nesnelliğin belirli toplumsal güç ve ilişkileri (insanlar arasında kurulan zorunlu ilişkiler olan üretim ilişkileri ve bu ilişkiler temelinde kurulan mülkiyet ilişkileriyle tüm bunların maddi temelini sağlayan üretici güçler), öznenliğin de burada belirtilen nesnel koşullar altında yaşamlarını üreten somut bireyleri simgelediğinden daha önce bahsetmiştik. İkisini bir arada ele aldığımızda karşımıza toplumsal ilişkilerin bütünlüğünü kavramamızı

sağlayan kavramlardan oluşan bir soyutluk düzeyinden başlayıp bu ilişkilerin çelişkili yapısı içerisinde farklı rollere göre hareket eden somut bireylere kadar uzanan bir tablo çıkar.

Marx'ın ortaya koymuş olduğu söz konusu tabloda, sömürü boyutu görünürde bir olumsuzluklar silsilesi izlenimi veren yabancılaşmış toplumsal ilişkilerin nesnellik olarak kodlanarak soyutlanmasıyla kavranır. Sömürü, iktidarın kalıplaşarak ve ölçülebilir bir form olarak başkalaşmış biçimini dile getirir. İktidar ise çeşitli işbölümleri sonucunda kurulan ve daima somut kişiler arasında mevcut olan sömürü ilişkilerine verilen addır. Görüldüğü gibi her iki kavramı açıklamak için bir diğerine referans vermek gerekmektedir. Bunun nedeni bu iki unsurun, birbirlerinin önkoşulu ve sonucu olarak bir bütünün iki ayrı parçası biçiminde var olmalarıdır. Marx'ın belirtmiş olduğu gibi kent ile köy, erkek ile kadın ve toplumsal sınıflar arasındaki işbölümü çerçevesinde ortaya çıkan yabancılaşmanın yarattığı tahakküm olgusu, kendisini hem sömürü hem de iktidar biçiminde var etmektedir. Her sömürü biçimi daima iktidarın şekillendirdiği ilişkilerden doğar; çeşitli iktidar uygulamalarının soyut biçimler halinde genelleştirildikleri ve böylece iktidarın yeniden üretildiği mekanizmalardır. İktidar ilişkileri ise sömürü mekanizmalarının somut bireylerce uygulandığı, bir tarafın diğer taraf üzerinde onun fiziki ve düşünsel eylemlerini belirleyerek maddi, duygusal ya da toplumsal çıkar elde ettiği ilişkilerdir. Bu yüzden tarih boyunca tahakküm ilişkileri temelinde kurulan, sınıflı toplumlar biçiminde örgütlenmiş olan tüm yabancılaşmış toplumsal ilişkiler, nesnel biçimde yani formüleleştirilerek –Marx'ın dönemindeki moda ifadeyle yasalaştırılarak– ele alınmaya müsait bir sömürü boyutuyla sömürünün sonsuz tikellikler biçiminde ve sadece somut kişilerce deneyimlenerek var olabilen iktidar boyutundan meydana gelmektedir.

Marx'ın nesnellik ve öznellik olarak incelediği sömürü ve iktidar ikiliğini yukarıda ana hatlarını açıklamaya çalıştığım önkoşul-sonuç diyalektiği çerçevesinde kavramanın insanın doğa ve insan üstündeki tahakkümünü kavramanın ve bu tahakkümü ortadan kaldıracak eylemi kurgulamanın önkoşullarından birisi olduğunu düşünebiliriz. Nitekim bu tür bir kavrayışa sahip olmayan kuram-

ların toplumu özneler arasındaki karşılıklı kurucu ilişkiler olarak kavramaya çalışmak yerine, salt bir ölçülebilirliğe ya da salt bir olumsuzluklar yığınının indirgemekten başka bir çarelerinin olmadığı bugünlerde sıkça gözlemlemekteyiz. Bu kuramlar aslında toplumsal ilişkileri kendi tarihsellikleri içinde kavramak yerine bu ilişkilerin oluşturduğu bütüne rasyonalitenin mi yoksa tersinin mi atfedilmesi gerektiği üzerine skolastik bir tartışmadan öteye gide-memektedirler. Eğer devrim bütünü dönüştürmeye ilişkin bir eylem süreciyse, bu eylemi gerçekleştirmek için bütünü kavramayı olanaklı kılan bir kurama ihtiyaç var demektir. Marx'ın sunmuş olduğu tarih görüşü, yabancılaşmanın ve yabancılaşmanın doğurduğu tahakkümün unsurları olan sömürü ve iktidar unsurlarının birbirine indirgenmelerini imkansız kılan özelliklerini yani özgünlüklerini kavramamıza olanak tanıyarak bunların madalyonun iki yüzü olduğunu ifade eden gerekli kuramsal malzemeyi sunar. Sömürü ve iktidar, burada varlığı diğerinin varlığını mantıksal açıdan imkansız kılan 'töz'ler olarak değil, birbirleriyle karşılıklı ilişki içinde insanın insanla ve doğayla kurduğu ilişkileri biçimlendiren tarihsel kategoriler olarak ele alınmaktadır.

Buradaki düşünsel evrimi şu şekilde özetleyebiliriz: toplumsal olanın diğer bir deyişle insana dair olanın kendine özgü bir diyalektik anlayış çerçevesinde a) yerine göre yapı ya da tarih açısından ve b) nesnel ve öznel yönleriyle ilişkiler temelinde incelenmesi; yabancılaşmanın toplumsal ilişkilerin nesnel ve öznel yönlerine sömürü ve iktidar olarak nakşedilişinin tarihsel ve yapısal açıklaması; yabancılaşmanın ve dolayısıyla sömürü ve iktidarın aşıldığı müşterek bir hayatın –insanın tarihinin ortaya çıkışı olan– komünist topluma geçişin koşullarının belirlenmesi. Tüm bunlar bir arada ele alındığında devrimin anlamının belirlenmesi ve örgütlenmesi için birçok malzeme ortaya çıkar. Devrimin kendisi sınıflı toplumlara ilişkin yapısal olan ile tarihsel olan arasındaki döngüyü kıran ve başka bir yaşamı örgütleyen bir öznellik olduğu için burada kısaca bahsettiğimiz öznelliği ve iktidar meselesini ayrıntılı bir biçimde ele alacağız ama önce Marx'ın toplumsal ilişkilerin nesnel yönü ve sömürü meselesini ele alışı üzerinde durarak gerekli kuramsal hazırlığı tamamlayacağız.

Sömürünün Kuramı

Kendi irademiz dışında belirlenen, öznelliğimizi koşullandıran ve öz olarak kapitalist sınıfın egemenliğini garanti altına alan sömürü ve yeniden üretim mekanizmalarını, Marx'ın toplumsal ilişkilerin nesnel yönünü incelemek için geliştirdiği üretici güçler, üretim ilişkileri ve mülkiyet ilişkileri terimleri üzerinde durarak kavrayabiliriz. Üretici güçler, üretim ilişkileri ve mülkiyet ilişkilerinin birbirleriyle olan ilişkilerini analiz ederek, incelediğimiz ilişkiler bütünü'nün topografik bir görüntüsüne ulaşmamız mümkün olabilmektedir. Söz konusu topografik görüntünün, bütüne ait olan ve ilk bakışta karşımıza çıkan uzuvların varlıklarını temellendiren ve aynı zamanda onları bütünü'nün diğer parçalarıyla ilişki içinde tutan yapıları gösteren bir röntgen işlevi gördüğünü düşünebiliriz. Burada bir vücut eğretilmesine başvurmamızın nedeni, nesnellik adı altında incelediğimiz yapıların öznel unsurları negatif anlamda yani varoluş biçimlerini tek yönlü ve mutlak bir biçimde belirlemenin aksine, bu sistemlerin maddi temelini oluşturduğunu yani diğer sistemlerin alabilecekleri biçimlerin üst ve alt eşiklerini belirlediğini ve bizzat bu sistemlerin varlığı tarafından da belirlenen konumunda olduğunu belirtmektir. Toplumsal ilişkilerin nesnel yönünü oluşturan yapılar da tıpkı iskelet sistemi gibi bu ilişkilerin geriye kalan unsurlarının o an için alabileceği biçimlerin üst ve alt sınırlarını belirlemektedir. Ayrıca yabancılaşmanın söz konusu olduğu toplumsal formasyonlarda, diğer bir deyişle sınıflı toplumlarda da ilişkilerin hakim sınıfın tahakkümü altında gerçekleşmesinin ifadesi olan sömürü mekanizmalarını barındırmakta ve bu mekanizmaların birbirleriyle mümkün olduğunca uyumlu biçimde toplumsal ilişkilerin bütününe yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Yine bu ilişkilerin yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal artığın üretilmesini ve üst sınıflarca mülk edinilmesini sağlamaktadır. Yabancılaşmış toplumsal ilişkilerin tahakkümün devamı için birbirleriyle uyum içinde çalışması gereken kalıpları ve bu kalıplar etrafında anlam kazanan toplumsal güçleri ifade etmektedir. Bununla beraber öznellik unsuru tarafından yeniden üretimi esnasında başkalaştırılması ve böylece yeni eşiklerin belirmesi her zaman için geçerli bir olasılık olarak durmaktadır.

Toplumsal ilişkilerin nesnel boyutu olarak ele aldığımız toplumsal güçler ve ilişkiler, bu ilişkilerin öznel boyutunu, yani gerçek insanların varoluş biçimlerini koşullandırmaktadırlar. Marx bu durumu, insanların maddi yaşamlarını üretme tarzlarının kendi yaşayış biçimlerini belirlemekte olduğunu dile getirerek ifade etmiştir (Marx ve Engels, 1992: 39). Bu görüşü dile getirirken toplumsal ilişkilerin unsurlarını birbirinden kopuk ya da bağımsız varlıklar olarak ele almamış, birtakım koşullar olmadan maddi yaşamını üreten ya da kendi tarihlerini yaratan insanların varlığından bahsedemeyeceğimizi vurgulamak istemiştir (Marx ve Engels, 1992: 44). Marx burada bahsetmekte olduğumuz koşulları analiz edebilmek için üretici güçler ve üretim ilişkileri kavramlarından yararlanır. Marx'a göre, üretici güçler insanın doğa ürünlerini dönüştürme yetisini geliştirmeye yönelirken, üretim ilişkileri de bir yandan bu yetinin gelişmişlik seviyesi tarafından belirlenip, diğer yandan da bu ilişkilerin yeniden üretimi ve gelişimini gerçekleştiren ilişkileri barındırmaktadır. Üretim ilişkileri belirli toplumsal güçler biçiminde somutlaşarak üretici güçleri meydana getirmektedir. Üretici güçler de buna karşılık sonraki kuşakların üretim ilişkilerini yinelemelerini ve geliştirmelerini sağlayan maddi imkanı yaratmakta, diğer bir deyişle insan etkinliğinin maddi temelini oluşturmaktadır (Bottigelli, 1997: 174). Üretici güçler, insanın emek gücünün niteliğini geliştiren ve böylece insanların doğayla kurdukları ilişkileri koşullandıran toplumsal güçlerdir. Çeşitli üretim aletleri, geçim araçları, toplumsal örgütlenme biçimleri ve zihinsel ürünler, insan emek gücünün niteliğini geliştirdikleri takdirde üretici güç halini alırlar. Doğanın kendisi de insanların, doğanın ürünlerini hazır buldukları biçimiyle ya da belirli bir dönüşüme uğratarak, emek güçlerinin niteliğini geliştirecek şekilde kullanmalarıyla toplumsal bir varlığa, bir üretici güce dönüşür. Üretim ilişkileri ise üretici güçlerle organik bağ çerçevesinde, bireylerin iradelerinden bağımsız ve zorunlu biçimde kurulan ilişkilerdir. Bu ilişkilerin kendileri üretici güçler tarafından koşullandırılmakla birlikte, kendileri de somutlaşarak üretici güç halini alır ve insanların emek güçlerinin niteliksel gelişimine katılmış olurlar. Böylece üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında sürekli olarak yenilenen bir karşılıklı belirlenim ilişkisi kurulmuş olur.

Üretici güçler üretim ilişkilerinin önkoşulunu ve aynı zamanda bu ilişkilerin sonucunu oluşturmaktadır. Üretici güçler var olmadan insanlar yaşamlarını üretmek için bir araya gelip karşılıklı ilişkiler kuramazlar; karşılıklı ilişkiler kurmadan da doğada hazır buldukları varlıkları üretici güç olarak kullanamayacakları gibi, yaşamlarını üretmede kullandıkları emek güçlerinin niteliğini geliştirecek organizasyonlar ve zihinsel güçler üretemezler; bir araya gelip kurdukları karşılıklı ilişkileri kalıcı hale getiremez, bunları niteliksel dönüşüme tabi kılamazlar. Bu anlamıyla üretim ilişkilerinin üretici güçlerin oluşumundaki etkisi hayatidir. Burada Marx'ın üretim ilişkilerinin hukuki ve zihinsel ifadeleri olarak ele aldığı mülkiyet ilişkilerinin ve toplumsal bilinç biçimlerinin de üretici güçlerin oluşumuna katkıda bulunduğunu eklemek gerek. Geçim araçlarının, toplumsal örgütlenmelerin, bilim ve sanatın gelişimini düzenleyen ve bu gelişime etkide bulunan hukuki düzenlemeler, devletin bu yönde yapmış olduğu eylemler ve ideoloji ve felsefe gibi olgular da pekala üretici güçlerin oluşumunun bir unsuru olarak görülebilir, ancak bu durum belirli koşullara bağlıdır. Üstyapı olarak değerlendirilen etmenler, eğer toplumsal ilişkilerin somut temelini oluşturan üretim ilişkilerinde yansıma bulamazlarsa üretici güçlerin oluşumuna katılamazlar. Üretim ilişkileri burada üstyapı kurumlarıyla üretici güçler arasındaki bir dolayım uğrağı olarak değerlendirilebilir. Marx'ın üretici güçleri toplumsal ilişkilerin maddi temeli olarak görmesinde üretim ilişkilerinin bu özelliğinin önemli bir payı olduğunu söyleyebiliriz.

Üretici güçler, insanların doğayı dönüştürme işlemini gerçekleştirebilmek için kullandıkları emek gücü ve bunun faydalı etkisini artıran şeylerin tümüne verilen addır (Korsch, 2000: 206). Derek Sayer de Marx'ın üretici güçleri, insanların toplumsal emeğin doğasını ve böylece kendi doğalarını dönüştürmek için harcadıkları güçler biçiminde tanımladığını belirtmiştir (Sayer, 2012). Burada unutulmaması gereken husus her iki yorumcunun da vurguladıkları gibi üretici güçler kavramının toplumsal bir niteliğe sahip olduğudur. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Üretici güçler, tanımlı gereği insan gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik ortaya çıkan güçlerdir. İnsan gereksinimleri ise her zaman için belirli bir toplum içindeki insanın gereksinimleri olarak düşünülmelidir, çünkü insanın varoluş

biçimi, eşdeyişle doğası toplumsaldır. Demek ki üretici güçler, gerek bireysel gerekse toplumsal olsun, daima toplumsal ilişkiler tarafından belirlenen birtakım gereksinimlerin karşılanması amacıyla, yine toplumun tek bir bireyi ya da tümü tarafından harcanan insanın emek gücünün niteliğini oluşturan ve dönüştüren güçlerdir. Bu yüzden insanın temelde doğayla olan ilişkilerini etkilemekle beraber toplumsal bir niteliğe sahiptirler. Öyle ki, örneğin geçim koşullarının sermayenin artı-değer sömürüsüne bağlı olduğu kapitalizmde ve bu sömürünün önemli oranda finans oyunları üzerinden sağlandığı günümüz kapitalizm versiyonunda artık insanın doğrudan doğayla kurduğu ilişki dışında kalan birçok unsur üretici güç niteliği kazanmıştır. Bu yüzden üretici güçlerin toplumsal ilişkilerden bağımsız bir biçimde var olduklarını ve sürekli bir gelişim içinde olduklarını varsaymak yanıltıcı olmaktadır.

Marx üretici güçleri, yani belirli koşullar altında insan emeğinin dönüştürücü niteliğini geliştirme potansiyeline sahip olan toplumsal güçleri üç boyutta incelemiştir. Bu boyutlardan ilki geçim araçlarıdır. Geçim araçları (Lebensmittel) kavramı, toplumun varlığından bağımsız olarak var olan varlıkların, yani doğanın ve insanın fiziksel varlığının, insanların gereksinimleri i karşılamak amacıyla kullanılan toplumsal güçlere yani üretici güçlere dönüşümünü ifade etmektedir. Marx, geçim araçları kavramıyla doğanın insanların tarihine katkısını daha da açık dile getirir. İnsanların gereksinimlerini karşılayabilmek için doğayı dönüştürmek zorunda olduklarını ve bu dönüştürme işini gerçekleştirirken de doğadan faydalandıklarını belirtmiştir. Marx'ın üretici güçler kavramına göre, doğayı kendi gereksinimleri doğrultusunda dönüştürürlerken, kısaca üretim yaparlarken ilk olarak kullandıkları bedenleri ve doğada hazır buldukları birtakım gereçler birer geçim aracı olarak ele alınmalıdır. Üretici güçlerin ikinci boyutu emek gücünün örgütlenmesi, yani organizasyonudur. İlk boyut olarak ele aldığımız geçim araçları üretimin gerçekleştirildiği fiziksel araçlardan oluşmaktaydı. Bu ikinci boyutta ise üretimin organizasyonu, üretim sürecinin örgütleniş biçimleri gibi başından beri toplumsal olan güçler yer almaktadır. Bu anlamda işbölümü olgusu bir üretici güç olarak akla gelen ilk örgütleniş biçimi olarak gösterilebilir. Günümüzde sermaye birikim rejimi üzerine yürütü-

len tartışmalarda sıkça adı geçen Taylorizm, Fordizm ya da Post-Fordizm gibi örgütlenme modellerini de bu boyuttaki üretici güçler olarak ele alabiliriz. Dil de bu aşamada emeğin organizasyonun gelişiminin önemli bir parçasını oluşturduğu için bir üretici güç olarak kavranabilir. Bununla birlikte dilin üretici güçlerin üçüncü boyutu, yani zihinsel boyutu açısından da oldukça önemli bir toplumsal güç olduğunu belirtmeliyiz. Dil olmadan zihinsel güçlerin gelişimi bilimin ve tekniğin gelişmesi mümkün olmayacaktır. Bilim ve teknik ise yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi üretici güçlerin üçüncü boyutunu meydana getirirler. Bunun nedeni bilimin ve tekniğin üretici güçlerin ayrılmaz bir parçası olmasıdır. Sayer'in belirtmiş olduğu gibi, teknik bilginin ve toplumsal organizasyonun eksik olduğu bir ortamda bir makine üretici güç olarak değerlendirilemez (Sayer, 2012).

Üretici güçler insanların maddi yaşamlarını üretirken fayda landıkları, üretim faaliyetini mümkün kılan ve üretim kapasitelelerini geliştiren fiziki ve zihinsel nesnelerdir. Bu yüzden daha önce değinildiği gibi alakalı olduğu üretim faaliyetinin toplumsal niteliği, insanların yaşamlarının maddi üretimini düzenlerken giriştikleri ilişkilerin niteliği tarafından biçimlendirilirler. Yabancılaşmanın ortaya çıkışı, insanlar arasındaki işbölümünün yine kendileri arasındaki ilişkileri sistematik sömürü ve iktidar ilişkilerine dönüştürmesi, bunları da yabancılaşmış ilişkilerin nesnesi haline getirir. Makinelerin, otomasyonun ve elektroniğin zaman içinde üretim süreçlerinde öneminin artması da bu ilişkiler çerçevesinde olur. Bunların ortaya çıkışının işçiler tarafından dirençle karşılanması da bu sebeptir. Sadece işsizlik yaratıyor olmaları değil, ancak diğer yandan işçileri niteliksizleştiriyor olmaları da işçilerin gösterdiği tavrın önemli nedenlerindendir. Kendilerinin belirleyiciliği dışında gelişmiş olan üretici güçlerin, çeşitli fiziki ve düşünsel nesnelerin ve bunların organizasyon biçimlerinin, izin verdiği üretim ilişkileri bu üretici güçlere karakterini veren geçmiş üretim ilişkileri çerçevesinde kurulmuş olurlar. Son teknoloji ile üretim yapan bir fabrika ya da giderek yaygınlaşan ve –duygu ya da enformasyon gibi– maddi olmayan metalar üreten firmaları düşünelim. Bu tür yerlerde gerçekleşen üretim faaliyeti i mümkün kılan makineler, bilgisayarlar ya da üretim sürecinin örgütleniş biçimi i düzenleyen ilkeler öyle belirlenmiştir

ki, yabancılaşmayı mümkün kılan ilişkiler –kafa-kol emeği ayrımı, üretim sürecinin hiyerarşik biçimde düzenlenmesi, işçilerin üretim araçlarından, üretim sürecinin kontrolünden ve üründen koparılmış olması– kendilerini burada çalışanlara dayatır. Yeni olan her şey eskinin devamı ve derinleşmesi biçimini alır. İşin doğası gereği bu saydığımız özellikleri taşıdığı ve genele bakıldığında maddi yaşamın üretiminin kendisi ancak bu şekilde mümkün olabilirmiş gibi görünmesini sağlar. Oysa gerçekte mümkün kıldığı tek şey üretimin insan ihtiyaçlarından koparıldığı ve sömürünün aracı haline getirildiği ilişkilerdir; çünkü yabancılaşmayı, artı-değerin üretimini zorunlu kılacak şekilde biçimlendirilmişlerdir. Tüm bunları sağlayan şey üretimin mevcut üretici güçleri artı-değerin üretime, özel mülkiyetin gelişimine uygun bir biçimde biçimlendiren, değerlendiren ve anlamlandıran ilişkiler tarafından yönlendirilmesidir.

Tıpkı kapitalist üretim tarzı çerçevesinde gelişen üretim ilişkilerinin buhar makinesi, feodal üretim tarzı çerçevesinde gelişenlerinse yel değirmeni olarak somutlaşmaları örneğinde olduğu gibi. Bu anlamda üretici güçler, belirli bir üretim tarzı çerçevesinde şekillenen üretim ilişkilerinin biçimlendirdikleri toplumsal güçler olarak ele alınmaktadır ki bu da bize Marx'ın değişim/dönüşüm mantığının ilerlemeci bir tarih görüşü olarak ele alınmaması gerektiği konusunda önemli bir kanıt oluşturmaktadır. Üretici güçlerin gelişimi kendiliğinden insanlığı kurtuluşa götüren bir süreç değildir. Üretici güçlerin gelişimindeki ilerleme diyalektik bir biçimde başka toplumsal öğelerin gerilemesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Löwy, 2008). Marx'ın işbölümü hakkında *Alman İdeolojisi*'nde dile getirdiği görüşler bu yaklaşımı açıklamak için iyi bir örnek teşkil eder. Marx burada işbölümü olgusunun insan emek gücünün niteliksel gelişimi açısından oynadığı önemli rolün altını çizdikten sonra, bu gelişimin sınıfsal sömürünün, devletin ve emeğin yabancılaşmasının temelinde yer alan asıl etken olduğunu açıklar. Bu da onun üretici güçleri tarihteki mutlak ilerlemeyi oluşturan nesnel varlıklar olarak değil de daima belirli üretim ilişkilerinin somutlaşmış biçimleri olarak ortaya çıkan maddi güçler olarak ele aldığını gösterir. Marx'ın buradaki düşüncelerinden, insanların maddi yaşamlarını üretebilmek için birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içine girmedikleri müddetçe, üretici güçlerin varlı-

ğından ya da halihazırdaki üretici güçlerin yeniden üretilmesinden ve gelişiminden bahsetmenin mümkün olamayacağı sonucu çıkarılabilir. Bu noktada Löwy'nin vurgulamış olduğu bir husus üzerinde durmakta fayda var. Buna göre Marx, belirli bir tarihsel aşama için o döneme ait olan üretici güçleri tarihin o aşamada sergilediği ilerlemenin nesnel varoluş biçimi olarak kavramadığı gibi, üretim ilişkilerinin değişimiyle birlikte her defasında üretici güçlerin de külliyen değişmekte olduğu biçiminde bir anlayışa sahip değildir (Löwy, 2008). Üretim ilişkilerinin değişimiyle birlikte eski dönemden kalan üretici güçler kendiliğinden ortadan kalkmazlar, bunlar yeni üretim ilişkilerinin niteliğine göre ya üretici güç olma vasıflarını kaybeder ya da insan emek gücünün niteliksel gelişimi bağlamında farklı bir rol oynamaya başlarlar. Bu hem tarihin bir süreklilik ve farklılaşma diyalektiğini barındırdığını göstermesi bakımından hem de siyaset bağlamında önem arz eder. Devrimci bir iktidarı bir yandan geçmişe ait tüm üretici güçleri ortadan kaldırma olanağına sahip olmadığını, diğer yandan da geçmiş dönemlere ait üretici güçlere farklı anlam ve ilişkisel değerler yüklenmeden tarihsel kopuşun sağlanamayacağını belirtmemiz gerekir. Elbette bu türden bir kopuş, belirli oranda bir sürekliliği içinde barındıracaktır. Marx'ın kapitalist üretim tarzıyla ortaya çıkan muazzam gelişmeyi övmesi, bu gelişmenin sosyalist devrimin başarıya ulaşabilmesi için maddi bir temel sağladığını düşünmesindendir.

Unutulmamalıdır ki, üretim ilişkileri, maddi yaşamın üretilme tarzını oluşturan karşılıklı ilişkilerdir. Bu tanım üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin kimler tarafından nasıl kullanılacağını, neyin nasıl üretileceğini, kısacası üretimin nasıl gerçekleştirileceğinin belirlendiği ve bu belirlenimin uygulandığı süreci ifade ettiğini anlatır. Bu sürece bizzat üretim sürecinde kullanılacak olan araç ve gereçlerin, bu süreçte uyulacak örgütlenme modelinin ve faydalanılacak teknik bilgilerin yeniden üretimi ve geliştirilmesi de dahildir.

Üretim ilişkilerini, toplumsal ilişkilerin nesnel boyutunu oluşturan koşulların toplumsal yönü olarak görebiliriz. Marx üretici güçler ile üretim ilişkilerinin gelişiminin birbirine bağlı olduğunu, çünkü bunların aynı sürecin iki farklı yüzü olduğunu düşünür. Bu sebeple bu ikisinin birbirlerinden bağımsız biçimde geliştiklerini ya da üretici

güçlerin ve üretim ilişkilerinin birbirlerinden ayrı gelişip daha sonra birbirleriyle ilişkiye girdiklerini savunmaya dönük bir yaklaşımı reddeder. Bu aynı zamanda Marx'ın üretici güçlere ya da üretim ilişkilerine diğeri karşısında bir öncelik atfetmediği, diğeri bir deyişle bunlardan birinin üzerinde tek yönlü bir belirleme kapasitesini yadsıdığı anlamına da gelir. Üretim ilişkilerinin, gelişimlerinin belirli bir aşamasındaki üretici güçlerin yansıması olduğu belirlemesi, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki ilişkilerin sadece bir yönünü ifade eder. Ancak burada üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında çift yönlü, karşılıklı bir ilişki vardır. Bu ilişkinin bir yönü üretim ilişkilerinin gelişimlerinin belirli aşamasındaki üretici güçlerin yansımasıysa, diğeri yönü de üretici güçlerin üretim ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkıyor olmasıdır.

Marx üretim ilişkilerini, insanların yaşamlarının toplumsal üretimi sırasında kurdukları belirli, zorunlu, istençlerinden bağımsız olan ve maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme derecesinin karşılığı olan ilişkiler şeklinde tanımlar (Marx, 1993: 23). Bu tanım bize üretim ilişkilerinin iki temel özelliğe sahip olduğunu bildirir. Bunlardan ilki, üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin belirli bir gelişmişlik derecesinin karşılığı olarak var olmalarıdır. Marx'ın burada anlatmaya çalıştığı şey, üretim ilişkilerinin, yani insanların maddi yaşamlarını üretme biçimini oluşturan ilişkilerin, daima belirli üretici güçler kitlesi aracılığıyla meydana getiriliyor olmasıdır. İnsanlar, bedenlen var olmadan, doğada hazır nesneler bulamadan ve bulduklarını geliştirmeden, üretime yönelik organizasyon kapasitesi gerçekleştiremeden ya da bilim ve teknik alanında olduğu gibi zihinsel anlamda belirli bir gelişme göstermeden üretim sürecine girişemezler, üretim sürecinin gerçekleşmediği bir ortamda da üretim faaliyeti etrafında gelişen karşılıklı ilişkiler kurmaları mümkün olamaz. Bu yüzden üretici güçlerin varlığı, üretim ilişkilerinin önkoşulu ve sonucu olarak kavranmalıdır, ancak Marx'ın üretim ilişkilerini tanımlarken belirttiği husus, üretici güçler olmadan üretim ilişkilerinin ortaya çıkamayacağı konusuyla sınırlı değildir. Marx, tarihin her aşamasında, üretim ilişkilerinin o anda mevcut olan üretici güçler tarafından belirlendiğini ifade eder. İnsanların yaşamlarını üretme tarzlarının, ellerindeki geçim araçlarının, geliştirdikleri organizasyon yeteneğinin ve bilim-

sel/teknik becerilerinin niteliği tarafından belirlenmekte olduğunu belirtir. Bununla birlikte söz konusu ilişkilerin değişimiyle birlikte üretici güçlerin de değiştiğini, yeniden üretildiklerini ya da başkalaştıklarını düşünür. Marx'ın üretim ilişkilerinin tanımında ortaya koyduğu ikinci özellik ise üretim ilişkilerinin, toplum halinde yaşayan insanların yaşamlarını üretmek için aralarında kurdukları belirli, zorunlu ve istençlerinden bağımsız olan ilişkiler olmalarıdır. Bu ise ilişkilerin konusunu oluşturan maddi yaşamın üretiliş biçiminin belirli gereksinimleri karşılamak için yapıyor olmasıyla alakalı olduğunu söylemektir. Maddi yaşamın üretilişi, her zaman için tarihin belirli bir aşamasındaki bir toplumun kendine özgü gereksinimleri tarafından belirlenmiş ilişkiler doğurur. Bu ilişkiler aynı zamanda zorunluluk niteliği taşırlar ve karşılıklı olarak belirli ilişkiler kurmadıkları sürece insanların gereksinimlerini giderebilmeleri, yaşamlarını üretebilmeleri söz konusu olamaz. Bu durum aynı zamanda üretim ilişkilerinin insanların istençlerinden bağımsız bir nitelik kazanmasına da neden olmaktadır. İnsanlar istesinler ya da istemesinler, kendilerinden önceki kuşakların oluşturdukları bu ilişki kalıpları içerisinde yer almak, bu ilişkileri yeniden üretmek ve/veya dönüştürmek zorundadırlar. Aksi takdirde insanlar maddi yaşamın üretiminin ve toplumun varlığının devamlılığını sağlayamazlar.

Üretim ilişkileri genelde üretim sürecini konu edinen, üretim faaliyetinin kimler tarafından nasıl gerçekleştirileceğini ve bu üretimin ürünlerinin nasıl tüketileceğini, dağıtılacağını ve bölüşüleceğini belirleyen ilişkilerdir. Ayrıca bu sürecin hukuki, ahlaki vb. ifadelerini barındıran mülkiyet ilişkilerini ve toplumsal bilinç biçimlerini temellendirirler. Mülkiyet ilişkileri ve toplumsal bilinç biçimleri, farklı yönlerden ifadelerini oluşturdukları üretim ilişkileriyle karşılıklı ilişki içindedirler. Bununla birlikte üretim ilişkileri toplumsal ilişkilerin temelini oluştururlar, çünkü üstyapı öğelerinin, ifadelerini oluşturdukları faaliyetlerin gerçekleştiği toplumsal yapıyı oluşturmaktadırlar. Ayrıca üretim ilişkileri ile üstyapı öğeleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin, üstyapı öğelerinin üretim ilişkileri çerçevesinde karşılık bulmadan bir toplumsal güç haline dönüşmemesi, üretim ilişkilerinin toplumsal ilişkilerin temeli olarak ele alınmasını gerektiren bir diğer etkidir. Tarihsel gelişme içinde, işbölümünün gelişimiyle birlikte,

bir yandan üretim ilişkileri ve üstyapı ögeleri kendi tarihselliklerini geliştirirken (Marx ve Engels, 1992: 43) diğer yandan da bunlar arasındaki ilişkiler de gelişmiş ve karmaşılaşmıştır. Üretim ilişkileri bu süreç içerisinde toplumsal ilişkilerin temeli olma durumunu yitmemiştir. Üretim ilişkileri, zaman içinde farklılıklar göstererek bir yandan üretici güçlerin gelişiminin sürmesini, diğer yandan da görece olarak farklı tarihsellikler sergileyen üstyapı ögelerinin, toplumsal ilişkilerin varlığının devamını sağlayan üretim sürecine katılmalarını gerçekleştirerek farklı alanlar arasında bir eşgüdümün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Üretim ilişkileri ile mülkiyet ilişkileri arasındaki ilişkinin daha doğrusu ayrımın derinleşmesinin kendisi aslında yabancılaşmanın –daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi kapitalizmin ortaya çıkışı ile şekillenen iktisadi-siyasi ayrımının– sonucudur; bu nedenle özellikle modern kapitalist toplumun yapısının anlaşılması açısından zardır. Mülkiyet ilişkilerinin üstyapı olarak adlandırılması, diğer bir deyişle üretim ilişkileri tarafından belirlenmesi, bu (mülkiyet) ilişkileri toplumun mevcut biçimiyle var olmaya devam edebilmesi için zorunlu olan üretim ilişkilerinin belirlemiş olduğu çerçevede kurulduğu anlamına gelir. Kendilerine özgü bir dinamiği olmakla birlikte üretim ilişkilerinin mümkün olduğu ilişkiler kümesi içinde kurulur ve dönüşürler. Kendi kapasiteleriyle orantılı olarak, üretici güç ve üretim ilişkilerinin mevcut durumunun yarattığı ihtiyaç ve sorunlar doğrultusunda yeniden biçimlenecek esnekliğe sahiptirler. Bu sayede üretici güç ve üretim ilişkilerinin, çoğunlukla yeniden üretiminin mümkün kılınmasıyla, biçimlendirildiği ya da gelişiminin yönlendirildiği aktif ilişkiler halini alırlar. Kimi zaman da mevcut üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında ortaya çıkan çelişkilerin çözümü etkisini ortadan kaldırma işlevini yerine getirirler. Böylelikle iki farklı aktivite alanı oluşur: biri iktidarın kaynağı öbürü ise çeşitli iktidar biçimlerinin ifadeleri olan mekanizmalar ağı. Bu yüzden birisinin gerçek/aktif diğerinin ise sanal/pasif unsur olarak değerlendirilmesi hatalı olacaktır. Unutmamamız gereken husus bu ayrımın kendisinin modern toplumun tarihsel gelişiminin dayattığı yapısal bir ayrım olduğudur. Aradaki fark, ilkinin yabancılaşmanın burada ele aldığımız biçimiyle sömürünün ortaya çıktığı ikincisinin ise bu olgunun özel ve

kamusal sonuçlarının yönetildiği mekanizmaları içeriyor olmasıdır. Üretim ilişkileri zorunlu ilişkilerdir ama sınıflı toplumlarda ve özellikle kapitalist üretim tarzının başat olduğu toplumsal formasyonlarda bu ilişkilerin devam edebilmesi için yabancılaşmanın olumsuz etkilerinin yönetildiği başka bir mekanizma ağının varlığı da gereklidir. Ahlak, hukuk ve devlet gibi mekanizmalar üretim ilişkilerinden ayrı esnek bir uğrak olarak var olmakla vatandaşlığın, siyasal öznelliğin vs. üretim ilişkilerinden koparılmasını, bu ilişkilerin doğurduğu sömürünün muhataplarının yaşadıklarının siyasetin konusu olmaktan çıkarılmasını ve söz konusu ilişkilerin devamını garanti altına almaktadırlar. Yapı ile üstyapı, üretim ilişkileri ile mülkiyet ilişkileri –maddi ve yönetsel uğraklar olarak– karşılıklı belirlenimleri ve göreceli özerklikleri içinde sömürünün sürekliliğini sağlayan ve iktidar ilişkilerini mümkün kılan bir ilişki kalıpları ağını oluştururlar.

Bu noktada, nesnel yön olarak adlandırdığımız öğelerin bütünlülüğünün ve uyumunun sağlanması açısından önemli bir unsur olan bilinç biçimlerinden bahsetmemiz gerekiyor. Marx'ın kapitalist üretim tarzı bünyesinde ideoloji olarak adlandırdığı, daha geniş bir soyutlama seviyesinde bilinç biçimleri dediği şey, yapıyı oluşturan üretim ilişkilerinin çelişkili yapısının sınıfsal farklılıklar doğrultusundaki çeşitli biçimlerde bilincine varılması ve ifade edilmesidir. Bilinç biçimleri aynı zamanda ifade ettikleri üretim ilişkilerinin ve de ifade biçimleri olarak mülkiyet ilişkilerinin toplumsal öznelerin zihinlerine yansıma biçimleridir. Bu anlamda yapı ile üstyapı arasındaki tutunum olduğu gibi nesnellik ile öznellik arasındaki karşılıklı ilişkinin zihinsel boyutunu oluşturmaktadır. Egemen sınıfın kabul ettirdiği bilinç biçimleri, ifade ettikleri bilinç biçimlerinin yabancılaşmışlık oranı ölçüsünde, insanların öznelliklerini benimseyen zorunlulukların aslıyla çelişen temsilleri halini almaktadırlar.

Söz konusu unsurların bütünü, toplumsal ilişkilerin öznel yönü dolayısıyla tarihsel olarak yeniden üretilen ve bu yeniden üretim döngüsü içerisinde dönüştürülen bir bağ kurarlar. Sınıflar mücadelesinin somut hali mülkiyet ilişkilerinin, hukuk, devlet ve ahlak gibi kurumların üretim ilişkileri i yeniden üretebilme kapasitesini belirler. Bu yapıların kapasiteleri ve bu kapasitenin fiiliyata geçirilmesi –sermaye birikimi in sağlanması– işte bu tarihsellik içinde

belirlenir. Dolayısıyla üretim ilişkileri ile mülkiyet ilişkileri daimi bir uyum-harmoni içinde olamazlar. Gerek egemen sınıfın fraksiyonları arasındaki çelişkiler gerekse de işçi sınıfı örgütleri bu bağın sürekliliğini kendi çıkarları çerçevesinde bozma yeteneğine sahiptirler.

Bu nokta, toplumsal ilişkilerin nesnel yönünün analizini devrimci kuram için neden vazgeçilmez olduğunu belirginleştiren bir yapıya sahip. Siyasete ilişkin yapıların mülkiyet ilişkileri olarak adlandırılması, basit bir indirgemecilikten ziyade, genel olarak sınıflı toplumların, özeld de kapitalist toplumlardaki siyasal ilişkilerin asıl niteliğini ifade etmesi açısından oldukça kritik. Bu özellikle iki açıdan böyle: (1) toplumsal ilişkilerin nesnel-yapısal açıdan analizi, üretim ilişkilerinin merkezinde inşa edilen yapısal bütünlüğü anlamak açısından kritik. Tarihsel olarak ortaya çıkan çelişkilerin farklı biçimler halinde kalıplaşarak ve böylece derinleşerek toplumsal ilişkilerin tamamına yayılışını anlamak açısından değerli. Özellikle sınıfsal, cinsiyetler arası ve ekolojik çelişkilerin sadece toplumsal ilişkilerin belirli alanlarıyla sınırlı olmadığını, iktisadi, siyasi ve ideolojik alanlara özgül biçimlerde yansıdığını ortaya koyması açısından; (2) söz konusu bütünlüğün çelişkili niteliğini kavramamızı kolaylaştırıyor. Yapısal unsurlar arasındaki uyumsuzlukları ve bu yapıların çelişik biçimlerini açığa çıkararak yabancılaşma ağlarını tespit etmeyi ve de bunların dönüştürülmesi için izlenmesi gereken yolun hatlarını anlamamızı sağlıyor. Genel olarak değerlendirildiğinde nesnel yapının analizi, yabancılaşmış ilişkilerin çeşitli biçimlerde toplumsal yapıların tamamına yayıldığını ve bu yapılar arasındaki somut bağ ve mevcut uyumsuzlukları/çelişkileri ortaya koyması bakımından devrimci siyasetin düşünsel anlamda olmazsa olmazını oluşturuyor. Devrimin mümkün ve gerekir olduğunu ortaya koymakla kalmayıp somut koşullar içerisinde beklenen dönüşümü gerçekleştirebilmek için izlenmesi gereken devrimci politik izleği belirginleştiriyor.

BİBLİYOGRAFYA

- Bottigelli, Emile, *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu*, çev.: Kenan Somer, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yay., 1997.
- Demir, Gökhan; Göymen, A. Y., "Antonio Gramsci'nin Organik Bütünlük Anlayışı Çerçevesinde Devrimi Yeniden Düşünmek", *Praksis*, S. 27, 2012.
- Göymen, Ali Yalçın, "Üretici Güçler", *Ekonomik Kurum ve Kavramlar Sözlüğü*, der.: Başkaya, Fikret; Ördem, Aydın, Ankara, Özgür Üniversite Yay., 2008.
- Hegel, G. W. F., *Tarih Felsefesi*, çev.: Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yay., 2006.
- Hegel, G. W. F., *Mantık Bilimi*, çev.: Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yay., 2011.
- Horkheimer, Max, Adorno T., *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev.: Elif Öztarhan, Nihat Ülner, İstanbul, Kabcacı, 2016.
- Korsch, Karl, *Marksist Kuram ve Sınıf Hareketi*, çev.: Mehmet Okyavuz, Ankara, Doruk Yay., 2000.
- Lenin, V. İ., *Devlet ve Devrim*, çev.: Süheyla Kaya; İsmail Yarkin, İstanbul, İnter Yay., 1999.
- Löwy, Michael, "Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Tarih ve Ütopya", 21. Yüzyıl'da Sosyalizmin Olanakları Sempozyumu, İstanbul, 26 Ocak 2008.
- Marx, Karl, *Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili C. 1*, çev. Alaattin Bilgin, Ankara, Sol Yay., 2004.
- Marx, Karl, *Sosyoloji ve Felsefe*, çev.: Ardaş Margosyan, İstanbul, Belge Yay., 2006.
- Marx, Karl, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yay., 2007.
- Marx, Karl, Engels, F., *MEW, C. 3, Berlin*: Dietz Verlag, 1990
- Marx, Karl, Engels, F., *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, çev.: Sevim Belli, Ankara, Sol Yay., 1992.
- Marx, Karl, Engels, F., *Komünist Partisi Manifestosu*, çev.: İsmail Yarkin, İstanbul, İnter Yay., 1998.
- Marx, Karl, Engels, F., *Gotha ve Erfurt Programları* i, Muzaffer E. Kabagil, Ankara, Sol Yay., 2002.
- Marx, Karl, Engels, F., *Felsefe İncelemeleri*, çev.: Cem Eroğlu, İstanbul, Yordam Kitap, 2006.
- Olman, Bertell, *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*, çev.: Cenk Saraçoğlu, İstanbul, Yordam Kitap, 2006.
- Sayer, Derek, *Soyutlamanın Şiddeti*, çev.: Güven Gül Çağalı, İstanbul, Habitus Kitap, 2012.
- Stace, W. T. *Hegel* urat Belge, İstanbul.

3. Bölüm

Toplumsal İktidar Biçimleri

Devriml Öznellik Üzerinden Düşünmek: Yabancılaşma ve İktidar

■

Daha öncesinde devrimin insan özneliği açısından bir tür coşkunluk hali, bilinç ile eylemin mutlak sayılabilecek bir buluşması anlamına geldiğini belirtmiştik. Devrim bu yönüyle, öznelliklerinin daha doğru- su iradelerinin insanların ellerinden kayıp gittiği, gerçekte süregiden eylemlilikleri ile bu süreç hakkındaki fikirleri –ideolojileri– arasında uçurumun oluştuğu gündelik yaşam denilen hayat kipiyle zıtlık arz etmektedir. İnsanların gündelik yaşamlarını biçimlendiren koşulları köklü bir biçimde dönüştürme amaçlı iradi bir müdahalede bulun- malarını dile getirmesi bakımından devrim, tam da bu özelliğinden dolayı gündelik yaşam denilen sosyopolitik apati halinden sıyrılma durumunu ifade etmektedir. Gündelik yaşamın yapısal zorunluluklar tarafından belirlenmiş nesneleştirici somutluğunun yerine, nesne- leşme süreçlerini, sömürüyü ve iktidarı, ortaya çıkaran çelişkileri aşma amacını güden bir iradenin, şimdinin aksine kendi özneliği- mizi ihtiyaçlarımız ve yeteneklerimiz temelinde inşa edebildiğimiz türden bir somutu inşa etmesidir. İktidarların öznelliğimiz üzerindeki kuruculuğu yerine mevcut iktidarlara müşterek eyleme ve özgürleş- meye dönüştüren bir özneliğin kurulmasıdır. Toplumsal gerçekliğin insan özneliği karşısında elle tutulur gözle görülür hale gelmesidir.

Devrimin toplumsal ilişkileri tüm somutluğuyla farklı bir niteliğe taşıma eylemi olarak kavranması, devrimci teorisinin somut gerçek-

likle kurduğu bağı liberal teorisyenlerce ya da muhafazakarlarca kuruluş biçiminden daha farklı bir mahiyette olmasını zorunlu kılıyor. Devrimci teorinin, liberalizmin belirli toplumsal sınıfların tikel çıkarlarını toplumun genelinin çıkarları olarak kabul ettirmeye çalışmaları amacıyla ortaya koydukları yapay ideallerden ya da muhafazakar görüşlerin temelinde yer alan öykünmelerin referans verdiği anakronik bir 'Altın Çağ' mitinden yola çıkma lüksü yoktur. Somutu yakalaması gerekmektedir. Burada somutu yakalamaktan kastımız, bir yandan şimdiki zaman içindeki, daha doğrusu şimdiki zamanı şekillendiren –geçmişten gelen– temel çelişkileri tespit etmek, diğer yandan da geleceği şekillendirecek eylemliliğin dayanacağı ilkeleri tespit edip, bunları hayata geçirme biçimleri üzerine düşündürmektir. Bu iki ayaktan birinin var olmaması devrimci teoriyi sakatlamaktadır. Somut çelişkilerin analizinin eksikliği devrimci siyaseti toplumsal dayanaklarından mahrum bırakacak, devrimci dönüşümü biçimlendirecek bir kuramın ya da bilincin olmaması durumunda da arzulanan niteliksel dönüşümü ortaya çıkaran türde bir devrim gerçekleşemeyecektir.

Bu nedenle, önceki bölümde yapmış olduğumuz tartışmada, Marksizm'in sınıflı toplumların gelişimini belirleyen sömürü ve iktidar olgularını devrim açısından etkin bir biçimde kavrama imkanı sağladığı yönündeki iddiayı, toplumsal ilişkilerin öznel yönü ve iktidar meselesi üzerinde durarak geliştirmek istiyorum. Böylelikle öznellik alanında yeşeren bir unsur, bir tür etkinlik olan devrimi bu alanda ilerleyerek kendi doğasına uygun biçimde tanımlama fırsatını yakalamış ve ayrıca tartışmayı bir önceki bölüme göre daha somut bir alana taşımış olacağım. Devrimin ne olduğu sorusunu bir strateji/taktik sorusuna indirgmeden ancak somut çelişkiler üzerine yoğunlaşarak ele alacağım. Bir önceki bölümde yabancılaşmanın toplumsal ilişkileri çelişkili bir hale getirdiği ve bunları tahakküm ilişkilerine dönüştürdüğünden bahsetmiş, tahakküm ilişkilerini toplumsal ilişkileri öznel ve nesnel yönleriyle inceleyerek devrimci bir biçimde kavrayabileceğimizi savunmuş ve nesnel yöne ilişkin bir değerlendirmeye, bu yönün sömürü ilişkilerinin yeniden üretilişi ve yayılışıyla ilişkisine bakmıştık. Burada ise öznellik üzerinde duracak, yabancılaşmanın ortaya çıkardığı toplumsal çelişkilerin öznel yönü üzerinde şekillenen iktidar ilişkilerine göz atacağız. Söz konusu iktidar ilişkileri in aşılmasının yaban-

cılaşmanın aşılmasının, önkoşulunu oluşturduğunu ve bu nedenle devrime giden yolu biçimlendirdiğini, ayrıca yine bu çelişkilerin, ele aldığımız kısmıyla mevcut iktidar ilişkilerinin aşılmasının yani çözümün 'başka bir dünya'da olduğunu, diğer bir deyişle devrimin gerçek bir özgürleşme için bir zorunluluk olduğunu dile getireceğim. Sömürü ve iktidarın –iktidan odak noktasında tutarak– günümüz toplumsal ilişkileri içerisinde aldıkları somut biçimlere dair oluşacak tahlil, toplumsal meselelerin birtakım yapısal çelişkilerin varlığı nedeniyle içinde yaşadığımız toplumsal düzene içkin olduklarını ve bu meselelerin –sömürü ve iktidardan almış olduğu somut hallerin– çözümünün bambaşka bir toplumsal düzen içerisinde mümkün olduğunu sergilemesi açısından, devrimin bir zorunluluk ve aynı zamanda bir çözüm olanağı olduğunu kavramanın anahtarıdır. Söz konusu anahtarı elde etmek için bu bölümde, çeşitli işbölümlerinin sonucu olarak ortaya çıkan üç temel çelişkiyi –sınıfsal, cinsiyetler arası ve ekolojik– diğer bir deyişle üç yabancılaşma alanını inceleyecek, bunların öznelliğimiz üzerindeki etkilerini, devrimi zorunlu kılan ve bir anlamda da devrime giden yolu belirleyen iktidar meselesine bakacağız.

Sömürü ve iktidardan diyalektik bir ilişkinin parçası yapan şey, daha önce sözünü ettiğimiz gibi, aynı sürecin parçaları olarak ortaya çıkmalarıdır. Bu sürecin bir yönü iktidar ilişkilerini yani sürecin öznel yönünü barındırıyorsa diğeri de bu süreçte ortaya çıkan nesnel farkı yani sömürüyü ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede sürecin belirli bir yönünden başlayıp diğerine varmak söz konusu olabilmektedir. Önemli olan bu farklı yüzleri gerçekte var oldukları gibi bir bütün –sürecin bütünlüğü– içerisinde soyutlayabilmektir. Bunların birbirinden kopuk olduğunu söylemek, yani bütünü yadsımak ya da aynı gereksiz görmek –her şeyin her düzlemde bir ve aynı olduğunu savunmak– zihnimizi bulandırdığı ve bizi ilişkilerin izini süremez hale getirdiği gibi kuramsal ve dolayısıyla politik açıdan yanlış konumlanmalara da götürüyor. Ne sömürüyü ve iktidardan tamamen birbirinden ayırıp ister istemez birine diğeri karşısında mutlak öncelik tanıyarak diğerini önemsizleştirmek bir fayda getirir, ne de ikisi arasındaki farkı önemsemeyen bulanık bir topyeküncü anlayışa sahip olmanın kuramsal-siyasal bir katkısı vardır. Neye karşı mücadele ettiğimizi kavramak, neyi hangi yönde dönüştürmek istediğimizi belirlemek için bu iki unsur arasındaki ilişkiyi doğru kavramak gerekir.

Sömürü ve iktidar arasındaki ilişki, önceki bölümde üzerinde geniş bir biçimde durduğumuz ancak belirli bir kısmını bu bölümde incelemek üzere bıraktığımız toplumsal ilişkilerin nesnel ve öznel yönleri arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır. Bu ilişkiyi nesnellik-öznellik ikiliğinin olumsuz yönden dile getirilişi olarak da ifade edebiliriz. Burada olumsuzlukla kastedilen şey, ilişkinin ters yönde ilerlemesi değil –zaten karşılıklı, içsel bir ilişkide bu tür bir anlayış mümkün de değil. Olumsuz sözcüğünden kasıt, sömürü ve iktidarın yabancılaşmayla ortaya çıkan olumsuz ilişki biçimleri olarak nesnellik ile öznellik arasındaki bağı yansıtır olmalıdır. Nesnellik ve öznellik kavramlarının nötrlüğü yerini olumsuz anlamlara sahip olan sömürü ve iktidara bıraksa da, toplumsal ilişkilerin öznel ve nesnel yönleri arasındaki bağ da içsel ilişkiler olarak yani diyalektik bir biçimde karşılıklı olarak kurulmaya devam etmektedir.

Somut varoluşumuz süresince toplumsal dolayım altında kurmuş olduğumuz, yabancılaşmış ve dolayısıyla çeşitli iktidar biçimleri tarafından belirlenen ilişkiler, mevcut iktidarı gizlemek ve bunun devamını sağlamak amacıyla bireyleri ve farklı ilişki türlerini birbirinden koparmaya yöneliklerdir. Bu nedenle, somut ilişkilerin birikmiş biçimleri olan nesnel kalıplar da tıpkı katmanlar halinde yansıttıkları ilişkilerin birer negatif kareleri gibi bu farklılıklar çerçevesinde ayrılmış bir yapıya sahip olurlar. Ancak bu ayrımların kendisi aslında yabancılaşmış ilişkilerin ve dolayısıyla kendisini sömürü ve iktidar olarak gösteren tahakkümün biçimlendirdiği ayrımlardır. Ve her bir ayrım içerisinde, bu ayrımın ortaya çıkmasına neden olan iktidar ilişkilerini kendilerine özgü biçimlerde yansıtır. Durumu şu şekilde özetleyebiliriz, işbölümünün neden olduğu toplumsal çelişkilerin farklı ilişki alanlarında, iktisatta, siyasette vs. farklı ritimlerde ve biçimlerde yeniden üretimi tüm bu ilişkilerin birbirleriyle kurdukları içsel bağları yansıtan nesnel güçleri ve ilişki kalıplarını biçimlendirmektedir. Bunların ayrımının olduğu kadar bütünlüğünün de somut bireylerce yaratılmasına sebep olmaktadır. Tıpkı farklı zamansallıkların varlığı meselesinde olduğu gibi nesnel unsurların farklı biçimlere ayrılmış olması da aslında aynı toplumsal ilişkiler bütününe farklı görüngüleri oldukları gerçeğini değiştirmez. Bu durumu bir müzisyenin enstrüman kullanarak icra ettiği müziğe benzetebiliriz. Mü-

zisyenimiz piyano çalıyor olsun. Çıkardığı melodi ve bunu performe edişi müziğin özneliğini, enstrümanın kendisi ve armoni kuralları ise nesnelliği temsil etmektedir. Belirli ses aralıklarına denk düşecek şekilde sıralanan tuşlara farklı zaman aralıklarıyla basılarak elde edilen melodi, piyanoyu çalanın zihinsel ve bedensel etkinliğinin farklı parçaları, enstrümanın farklı güçlerini kullanarak ve enstrümanın yapısının belirlediği kalıplar çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Tüm bu farklılıklar kendileri dışındaki unsurlarla kurdukları içsel ilişkilerle bütünün farklı momentlerine dönüşürler. Toplumsal ilişkiler de –vermiş olduğumuz örnekteki araçsallık ve bilinçli olma hali her daim, hatta çoğu zaman belirgin ya da geçerli olmasa da– toplumsal özneler arasındaki mücadelelerin ve bu özneler arasındaki ilişkilerin zamanla maddi güçlere ve kalıplara dönüşmüş hallerinin oluşturduğu nesnel koşulların bütünlüğünü ifade ederler. Her bir toplumsal güç ve ilişki kalıbı, işbölümünün yarattığı iktidar ilişkilerinin toplumsal ilişkiler bütününe farklı yansıyış biçimini, farklı bir sömürü biçimi alışını ifade eder. Bu nedenle önemli olan bunların oluşturduğu bütünü, yabancılaşmanın ve bundan ortaya çıkan tahakkümün bütünlüğü olarak kavramak, bütün içindeki özgün parçaların ayırdına varmak ve dönüşüm perspektifini bu parçalar üzerinden bütünün geneline yansıtmaktadır. Devrimi bütüncül bir dönüşüm olarak tanımlamaktaki ısrarımızın ve ancak bu yolla özgürlük meselesinde bir sonuç elde edebileceğimizi savunmamızın nedeni de budur.

Şimdiye kadar ortaya koyduğumuz tabloda bir yandan bütünlük, içsel ilişki ve yansıma gibi kavramlar kullanırken diğer yandan da çelişki, tahakküm, işbölümü vb. kavramlar kullandık. İkinci grupta yer alan kavramlar yabancılaşma konusunda yapmış olduğumuz tespitlerle bir arada düşünüldüğünde içinde yaşadığımız dünyaya ilişkin fikirlerimizi de oluşturuyor. Peki bu durumda ilk gruptaki kavramlar değerlerini yitirmiyor mu? Çelişkilerin, işbölümünün birbirinden ve doğadan kopan insanların varlığından söz ederken bütünlük ve içsel ilişkiler ne anlama geliyor? Bu sorulara, burada bahsetmekte olduğumuz bütünlük kavramının çelişkili tarihsel ilişkilerin yaratmış olduğu yarılımların belirli bir sömürü ve iktidar mantığı [kapitalizm] çerçevesindeki tutunumunu anlatmakta olduğu için değerini yitmediğinin cevabını verebiliriz. Bütünlük, içerisinde barındırdığı çelişki-

lerin toplumsal ilişkilerimiz dolayısıyla bilincimizi vs. belirleyişini, bu çelişkilerin hakim taraflarının kendilerini var eden ilişkileri yeniden üretmek ve geliştirmek amacıyla güçleri doğrultusunda bütünü yeniden ve yeniden parçalayıp sonra da yeni bir dizgeye oturtmalarını anlattığı ölçüde tarihsel gerçeklikle çelişmekten ziyade, onu anlayanın önkoşulu olarak beliriyor. Bu nedenle bütünlük ve bununla ilişkili bir dizi kavram kullanarak çatışma ve uyumsuzluk gibi somut gerçeklikleri yadsımış olmuyoruz. Bunu çatışmaların kökenindeki ilişkileri ya da kriz ve benzeri durumların arızı değil de yapısal olduğunu göstermek için, tarihsel gerçeklik sınırlı bireysel bakış açımızdan öyle görünmese de aslında bir bütün olarak var olduğu ve ancak bu şekilde aslına uygun bir biçimde kavranabileceği için ve bu tarihsel durumun topyekûn bir dönüşüm perspektifi olmadan özgürleşme fırsatı sunmadığını göstermek için yapıyoruz. Toplumsal ilişkilerin bütünüyle yabancılaşmanın ve dolayısıyla tahakkümün belirlenimi altına girdiğini göstermek ve Marksizm'in bu ilişkilerin nesnel yönünü yani sömürüyü ve öznel yönünü yani iktidarı dönüştürmek için gerekli sosyopolitik hattı bizlere sunmakta olduğunu göstermek için yapıyoruz. Henüz yapmamış olduğumuz şey, çelişkiler üreten öznelliğin ve bu çelişkilerin ifadesi olan ve bunları yeniden üretmemizi sağlayan zorunlu koşulların birliğini gündelik yaşamımız içinde nasıl olup da fark edemediğimiz sorusunu yanıtlamak.

Gerçekten de gündelik yaşamımızda toplumsal ilişkilerimizi, kendilerini şekillendiren temel çelişkilerden bağımsız bir biçimde, her şey nasıl olması gerekiyorsa öyle imiş gibi algılamamıza neden olan şey nedir? Çeşitli sorunları sezdiğimizde, bizi bunları gelip geçici şeyler, bireysel hatalar ya da kendimizden kaynaklanan sıkıntılar olarak anlamamızın altında ne yatıyor? Bireysel ilişkilerimizde ve bizi çevreleyen koşullarda var olan çelişkiler nasıl bir kırılmadan geçiyor da günün sonunda mevcut alternatifler içinde yine de en iyiyle karşı karşıya olduğumuzu ya da alternatifli olmayan bir 'düzen' içinde yaşadığımızı düşünabiliyoruz? Bizi bu düzenle uyumlulaştıran, bu düzenin insanları olarak şekillendiren şey nedir? Para, güç ve benzeri unsurlar aracılığıyla üzerimizde uygulanan iktidara karşı bizi uyuşturan, bize bu iktidarı kanıksatan nedir? Egemen sınıfın bir gücü olarak var olan ve bütünü görmemizi engelleyen şeyi görünür kılmak

için, toplumsal çelişkilerin asıl niteliklerini kavrayabilmek ve bertaraf etmek için analiz etmemiz gereken şey nedir?

Sınıfsal, türsel ve de cinsiyet iktidarının bilişsel düzlemdeki ifadeleri olan ideoloji bu sorulara verilecek yanıtların temel çıkış noktasını sunuyor. Ideoloji, çelişkilerden ve bize yabancı olan unsurlardan ibaret bir bütünün kendisiyle çelişen ancak kendisini görünür olmaktan çıkaran ve böylece bizleri kendi varlığının gereği doğrultusunda etkilemeye devam etmesini sağlayan bir başka yabancılaşma unsurudur. Bir anlamda çelişkinin çelişkisi olarak yani çelişkili olanı uyumlu, olumsuz olanı da olumlu bir şey olarak gösteren bir bilinç biçimidir. Ancak doğası gereği çelişkilerin ya da olumsuzlukların aşılması anlamına değil de bunların bizler tarafından içselleştirilmesi ve doğallaştırılması amacını taşır. Bizleri bu 'deveyi gütmeye', bu 'düzenin insanı olmaya' zorlar ve bunu bizleri 'zorlamadan', bizlere kendi çıkarımız buymuş ve bu dünyanın hakikati böyleymiş diye düşündürerek yapar. Kendimize ilişkin fikrimizin ve toplumsal-siyasal etkinliğimizin dayanak noktasını oluşturur. Kendimizi özne olarak kurulumuz ile toplumsal koşulların dayattığı şartlar arasındaki yarık içerisinde konumlanarak bir yandan bu şartların alıcısı diğer yandan da onlara uygun biçimde davranmayı eşgüdümlü hale getirir.

Bir önceki bölümde toplumsal ilişkilerin nesnel yönü üzerinde dururken kısaca anmış olduğumuz bilinç biçimlerinin sınıflı toplumlar da, daha doğrusu sınıflı toplumun en rafine ve kompleks biçimi olan kapitalist toplumlar da almış olduğu biçim ideolojidir. Ideoloji yukarıda tanımlamış olduğumuz özellikleri sayesinde toplumsal ilişkilerin nesnel ve öznel yönlerini bir arada ancak aslında olduğunun tersi biçimde, çelişkilerden bağımsız bir uyum mekanizması olarak kavramamızı ve kendi yaşamımıza bu doğrultuda yön vermemizi mümkün kılar. Nesnel ve öznel yönler olarak tanımladığımız unsurlar gerçekten de iç içe geçmiş durumdadırlar ancak ne birbirleriyle ne de kendi içlerinde mutlak bir uyum ya da ahenk içerisindedirler; sınıfsal egemenlik, patriyarka ve insanın doğa üzerindeki egemenliğiyle malüdürlük. Bu yüzden ideolojiye yani bu birbiriyle çatışan unsurlar arasındaki tutunumu sağlayacak harç işlevinde bir yapıya ihtiyaç vardır. Bu sınıf iktidarının ve diğer iktidar biçimleri in devamı için zaruri ve maddi bir şeydir. İşleyiş düzlemi zihinlerimiz olan maddi bir özellik taşır. Bir anlamda

ideolojinin geçerliliği, daha doğrusu etkinliği sınıf iktidarının gücünü yansıtmaktadır. Egemen sınıfın, günümüz için burjuvazinin iktidarı ne kadar gelişmişse ideolojisi de o kadar yaygın ve etkindir, tersi bir durumda ise ideolojisi etkisiz kalmaya mahkumdur. Böylesi bir durumda bireylerin yaşadıkları sorunların kaynağında iktidar ilişkilerinin olduğunun farkına varması ve bunu dönüştürmek için örgütlenebilir hale gelmesi daha kolay olur. Bu yüzden biz de söz konusu iktidar ilişkileri üzerinde durarak bir yandan mevcut sınıf iktidarının etkinliğini azaltma çabasına katkı vermeye ve diğer yandan nasıl bir devrim sorusunun yanıtı ile devrimi neden yegane çözüm olarak değerlendir-diğimize ilişkin görüşlerimizi belirginleştirmeye devam edeceğiz.

Toplumsal ilişkilerimizi ve dolayısıyla bizleri diğerlerinden koparan, yaşamlarımızı bir sömürü-iktidar sarmalı içerisine hapseden ilişkileri sınıflar arası, cinsiyet ve doğa ile insan arasındakiler olarak belirlemiştik. Çeşitli işbölümlerinin doğurduğu toplumsal çelişkiler, tarihsel çatışmaların konusu oldukları kadar yapısal güçleri ve ilişki kalıplarını da biçimlendirmektedir. Böylece etkileri anlık ya da geçici olmanın ötesinde zaman içinde farklı biçimler alarak tüm bir insanlık tarihine –medeniyet olarak adlandırdığımız döneme– yayılmıştır. Bu temel çelişkiler, insanları doğadan, karşı cinsten ve üretimin farklı süreçlerinde yer alan diğer insanlardan kopararak tarihin belirli bir yönde gelişmesine neden olurlar. Söz konusu çelişkilerin getirdiği etki tarihin insan gelişiminin sınırlı ve tek yönlü biçimde ‘ilerlemesine’ neden olan iktidar ve sömürü ilişkileri i doğurur. Bu da insani gelişim ya da gelişme denilen ‘şey’in özgürlüğün ve insani potansiyelin yitimi ile bu potansiyelin işleyiş tarzının insanların genelinin aleyhine olacak şekilde seyretmesine neden olmuştur.

Çelişkilerin en temel insani ilişkileri kapsıyor ve biçimlendiriyor olması bunları sadece dışsal bir olumsuzluk olarak ele almayı imkansız kılıyor. İnsanın doğadan kopuşu örneğinden yola çıkarak, o kadar uzun zaman önce gerçekleşmiş ve kanıksanmıştır ki bu sorun insanın doğayla ilişkisinin kendisine dönüşmüştür. Bu yüzden devrim açısından ele alınırken sadece ortadan kaldırılacak bir unsur olarak düşünebileceğimiz geçici bir hoşnutsuzluk söz konusu değil. Her bir çelişki bir yandan devrimin önüne ortadan kaldırma hedefini koyduğu diğer yandan da devrimin izleyeceği yolu belirleyen kurucu

unsurları oluşturur. Bu da devrimin ne salt yok etme ne de yoktan var etme gibi bir tek yönlülüğe, mutlaklığa indirgenemeyeceği ve bununla birlikte temel çelişkilerin ancak devrim aracılığıyla çözülebileceği gerçeğini ortaya çıkarır. İşte bu çelişkilerin içinden geçerek öznel ve nesnel yüzlerinin, bütünlüğün tamamına sirayet eden mevcudiyetlerini dönüştürerek artık yeni bir yaşamı inşa edebiliriz.

Toplumsal zenginliği ya da bununla alakalı algıladığı insani gelişmeyi büyüme oranlarına, yapılan inşaat yığınının ya da biriken sermaye miktarına indirgeyen ve böylece nicel görünümü kullanarak yaşanan yabancılaşmanın üzerini örtmeyi amaçlayan mekanizma sınıfsal ve toplumsal iktidarın mantığını yansıtır. İnsani gelişim ne biriken zenginlik miktarına ne de zenginlik üreten araçların gelişimine indirgenebilir. Bunlar gerçek bir gelişimin göstergeleri olabilecekleri gibi sınıf iktidarının gelişiminin, güçlenmesinin ve etkinlik düzeyinin göstergeleri de olabilirler –günümüz açısından da bu geçerli. Bu yüzden amaç sınıfsal egemenliğin ürettiği görüngülerin geliştirilmesi ya da bu egemenliğin niceliğe indirgeyerek olumsuzladığı insan doğasının yitimi değil, dışsal doğamızın –ekosistemin– sonluluğunun, uğradığı tahribatın ve içsel dünyamızın –toplumsal varoluşumuzun– dayattığı zorunlulukların insan doğasını somut bireyleri özgürleştirici yönde ve müşterek biçimde gerçekleştirdiği bir dünya kurmak olmalıdır.

Tarihte bugüne kadar, daha doğrusu ‘medeniyete geçiş’ olarak adlandırdığımız sınıflı toplumların ortaya çıkışından beri değindiğimiz birincil sorunları –doğanın sonluluğunu ve bir arada yaşamının getirdiği zorunlulukları– ikincil bir sorunlar sarmalı –iktidar ve sömürü düzenekleri i içeren tahakküm biçimleri– yaratarak yönettiğimizi söyleyebiliriz. Devrim bu ikincil problemlerin ve onları ortaya çıkaran temel çelişkilerin ortadan kaldırıldığı ve birincil problemlerin insani gelişim temelinde çözülmeye başlandığı moment olarak değerlendirilmelidir. Momentin gerçekleşmesi ise yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi yine bu momentin önündeki en büyük engel olan temel çelişkilerin içinden geçmekle mümkündür. Bu, yabancılaşma biçimlerinin, geçmişten gelen ve bugünde var olan tüm veçheleriyle çözümlü bugünden yarına giden hareketin organik bir parçası haline getirerek aşmak anlamını taşır. Yabancılaşma biçimleri sorunun çözüm yollarını betimleyen somut izleği ve aslında mümkün olan tek somut

izleği tanımlamamızı sağlar. Yabancılaşmanın etrafından dolaşarak ya da devlet vb. dışsal bir güç aracılığıyla otomatik aşılabacağı yanılsaması yerine, toplumsal çelişkilerin yarattığı yabancılaşmış ilişkilerin ancak farklı ilkeler üzerine temellenmiş ilişkiler ve toplumsal güçler inşa edilerek aşılabileceğini açığa çıkarır. İnsan türü 'en büyük korkularıyla' doğanın, kadınların ve emekçi sınıfların sömürsüyle yüzleşmedikçe kendi gelişimi açısından asıl sorunlarını ele alıp çözebileceği bir dünya kuramayacaktır. Böylesi bir dünya, özgür ve müşterek bir yaşam ancak kendi ellerimizle yaratmış olduğumuz ikincil ve kötücül doğamızın kökünü kazımakla mümkün olabilir. Bunun için de binlerce yıldır biriktirmiş olduğumuz sömürü ile iktidar ilişkilerini ve ayrıca önyargılarımızı, bilinç biçimlerimizi ortadan kaldırmamız, bunların içeriğini oluşturan toplumsal ilişkileri müşterek bir biçimde yeniden örmemiz gerekir.

Bu doğrultuda bizim de bir sonraki adımımız, yukarıda ikincil sorunlar kümesi olarak adlandırmış olduğumuz çelişkileri daha yakından incelemek olacak. Her bir temel çelişkiyi incelemeye geçmeden önce üzerinde durmak istediğim son husus, ele alacağımız çelişkilerin birbirleriyle olan ilişkileri. Sınıfsal çelişkinin sahip olduğu dinamizmle diğer çelişkiler üzerindeki dönüştürücü gücü, diğer iki çelişkiden farklı bir karaktere sahiptir. Ele alacağımız üç ilişki de yaşamın üretimi ve dolayısıyla yaşamlarımızın biçimlendirilişiyile doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda üçü de temel çelişkileri oluştururlar. Tarihsel ya da coğrafi açıdan sınırlı ya da arızı/biçimsel çelişkiler olarak ele alınamazlar. Toplumsal ilişkilerin tüm alanlarına yansımış, aynı zamanda birbirlerini kapsayıp dışlama kapasitelerine sahip çelişkilerdir. Bu sebeple aralarında hiyerarşik bir ilişkinin bulunduğunu söylemek, birbirleri arasında önem ya da kötülük sıralaması yapmak yanlış olacaktır. Sınıf çelişkisinin zaman içerisinde toplumsal ilişkilerin tamamı üzerinde sahip olduğu devindirici etki, yani bu ilişkilerin kuruluş tarzlarının yeniden dizilişleri üzerindeki biçimlendirme kapasitesi tarihsel olarak –kapitalizmin gelişimiyle– genişlemiştir. Bu iki unsur kendisinin yeniden üretilişinin önkoşulu biçiminde konumlandırarak kendisine içkinleştirmiştir. Bu nedenle diğer iki çelişkinin de tarih içinde aldığı biçimler üzerinde belirleyici olması söz konusu olmaktadır. Ancak bu durum sınıf çelişkisi in doğa ile insan arasın-

daki ya da erkek ile kadın arasındaki çelişkiyi soğurduğu anlamına gelmez. Sınıfsal çelişkiyi aşmadan diğer iki çelişkiyi ortadan kaldırmak mümkün olmayacağı gibi cinsiyet çelişkisini ya da insanın doğayla çelişkisini ortadan kaldırmadan –bu çelişkilerin yeniden üretim konusundaki içkinliği nedeniyle– sınıfsal çelişkinin aşılabileceğini düşünmek yanlış olacaktır. Eğer yabancılaşmanın aşılması, insanın kurtuluşu gibi şeylerden bahsedeceksek bunu insan türünün bir bütün olarak ve doğanın bir parçası olarak potansiyelini –güç ve ihtiyaçlarını– özgürleştirerek yapabileceğimizi kavramamız gerekiyor. Özellikle kapitalizmin ortaya çıkarmış olduğu yeniden üretim sisteminin, sınıfsal çelişki ile diğer iki çelişki arasında organik bir bağ kurmuş olması nedeniyle tek başına çözülemeyeceğini, sınıfsal çelişki çözülmeyen de bu çelişkinin yeniden üretimiyle kendisini var ettiği doğayla ve cinsiyetler arasında özgür ilişkilerin kurulmasının mümkün olmadığını vurgulamamız gerekiyor. Bu üç temel çelişki bu nedenle farklı içerik ve karakterlerine rağmen birbirleriyle sınıfsal çelişkinin dinamizminin yarattığı tutunum çerçevesinde bir bütün oluşturacak şekilde, ancak insan potansiyelinin özgürleşmesinin önündeki temel engeller olarak var oluyorlar. Ve birlikte oluşturdukları bütünlük ile özgün karakterleri dikkate alınarak dönüştürülmeleri gerekiyor.

Sınıf İktidan

“Ülkemizde sınıf yoktur” analizi memleketimizin okumuş okumamış çoğu kesimin sıkça kullandığı ve Türkiye’nin ‘gerçeği’ni anlamamanın amentüsü olarak görebileceğimiz genel yargısıdır. Tarihi, kültür merkezli bir gelişim sürecine indirgeyen bu yaklaşım temelinde, memleketimizin toplumsal hakikati, ne ülkenin kuzeybatısındaki sanayi şehirlerinde üretimde çalışanların, ne kuzeyde ve güneyde tarım, turizm vs. havzalarında mevsimlik emek sarf edenlerin, ne metrekareye düşen tonlarca inşaatta hayatını tehlikeye atanların, madencilerin ne de bürolarda, konfeksiyon atölyelerinde ya da sanayi sitelerinde köleleştirilen kadın ve erkeklerin gerçekliğiyle alakalıdır. Keza kurulduğu tarihten beri birincil işlevi milli bir sermaye sahibi ‘kesim’ yaratmak olan devletin de bu hakikatle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Tüm varoluşumuz Batı medeniyeti ile Doğu arasında salınıp duran ontolojimizin gariban sıkışmışlığında tecelli eder.

Toplumsal sınıfların varlığına ve sınıflar mücadelesinin güncelliğine ilişkin bu tür 'tuhaf' görüşler aslına bakılırsa sadece toplumuza özgü değildir. Batıda üretim süreçlerinin bileşenlerindeki çeşitli gelişimler, teknoloji alanındaki yenilikler vs. 'Enformasyon Toplumu' ve benzeri kavramsallaştırmalar aracılığıyla toplumsal sınıfların varlığının ve sınıf siyasetinin güncelliğinin sorgulanması amacıyla kullanılmıştır. Türkiye'dekine benzer biçimde birtakım yüzeysel değişimlerin ve farklılıkların sınıfların varlığını sorgulatır hale gelişi elbette sınıf mücadelesinin yarattığı bir sonuçtur. Burjuva ideolojisinin ve dolayısıyla burjuvazinin sınıfsal egemenliğini pekiştirmek ya da daha doğrusu yeniden sağlama almak için yapmış olduğu iktisadi, politik ve ideolojik atılımla ilintilidir.

Söz konusu farklılıkların ve değişimlerin altında yatan asli hususlar üzerinde durarak meselenin sınıfsal özünü açığa çıkarmak mümkün olabilir. Toplumsal sınıfların ve özellikle geleneksel işçi sınıfının neoliberalizmin damgasını vurduğu kentlerin ortak alanlarından ve dolayısıyla bu alanlara erişimi olan insanların gündelik yaşamından silinmiş olması bir vakıa olarak kabul edilebilir. Ancak bu ne ücretli emek rejiminin, ne kapitalist sömürünün ne de sınıfsal iktidarın ortadan kalktığına göstergesidir. Aksine yukarıda bahsetmiş olduğum gibi bu alanlardaki geri çekilmenin günden güne daha da kötüleştiğinin ifadesidir. Bunun nedeni her şeyden önce söz konusu gelişmelerin emekçi sınıfların kent hakkının gaspına dayanıyor olması. Sermayenin birikim konusunda bir kez daha tıkanmış olması ülkemizde de yakından şahit olduğumuz gibi kentin kendisini bir birikim nesnesi haline getirmiştir. Artan inşaatlar ve tabi ki 'dev projeler', 'masum Keynesyen' önlemler olmaktan ziyade aynı anda iki önemli işlevi yerine getiren sınıfsal bir hamledir. Bunun ilki birikim krizine giren finansal sermayenin kendisini gerçekleştirmesinin önündeki engelleri açmaktır. Böylece yapılan her yeni inşaat ekonomiye sahte bir gerçeklik kazandırmakta ve ekonomik düzenin geçici olarak devamını garantiye almaktadır. Bu iktisadi işlevle ilişkili olarak, konut meselesindeki hamlenin son derece etkili siyasi sonuçları da olmaktadır. Bunlardan ilki emekçi sınıfların, kentli yoksulların kent merkezinden uzaklaştırılmaları ve eğer varsa örgütlülüklerinin dağıtılmasıdır. Diğeri ise yeni konutlara talip olanların borçlandırılmasıdır. İki farklı dünyayı

paylaştığını sanan bu iki grup aslında aynı sürecin iki farklı kurbanıdır; borçlandırılanlar ve konut hakları-kent hakları ellerinden alınanlar sermayenin doğrudan kent üzerinden birikim sürecinin yönetmeye açık hale getirdiği toplumsal açıdan 'güveniksizleştirilmiş' bir kitle halini alırlar. Bu anlamda sermayenin sınıflar mücadelesinde tek taşla vurduğu iki kuş niteliğindedirler. Sömürülme oranları arttıkça sınıfsal mücadele araç ve imkanları ellerinden alınmaktadır. Direnme güçleri, bilinçleri de vs. gün geçtikçe zayıflamaktadır.

İşçi sınıfının ve topyekûn sınıfların görünürlüğüne kaybetmesine neden olan bir başka mekansal düzenleme de üretimin küresel düzlemde yayılmış ve yeniden organize edilmiş olmasıdır. Emeğin artmış olan verimliliği dünyada emeğin karşılığının düşük olduğu bölgeleri yoğun endüstriyel emek sömürüsü alanları haline getiriyor. Bu sayede sanayiden arındırılmış neoliberal kentlerde, inşaatlar dışında, klasik biçimiyle işçilerin görünürlüğüne ve sosyal alandaki etkilerini yitirdiği bir dünya kurulmuş oluyor ve bu durum işçi sınıfının, sınıflar mücadelesinin vs. varlığını yitirdiği yanılsamasını daha da artırıyor.

Tüm bunlar ışığında kentlere ve toplumlara baktığımızda, kent merkezi sınırları dışına atılmış deklase ve yoksul kitleler ve belirli bir kısmı bu kitle içinden gelen dev hizmet sektörü çalışanları ile beyaz yakalılardan oluşan, bir yandan birbirine benzemeyenlerin ama evrensel bir norm olarak tüketici olma kimliğini benimsemiş olanların oluşturduğu çelişkili bir toplam karşımıza çıkmaktadır. İşin değişen niteliğine eşlik eden kentsel dönüşüm, ortaya iktisadi ve kültürel açıdan farklılaşmış ve son zamanlarda çekilen zombi film ve dizilerine esin kaynağı olan bir insan yığını çıkarmaktadır. Zihinsel emeğin yoğun olduğu işlerde ve hizmet sektöründe çalışanların çok büyük bir kısmını oluşturduğu bu yığın, sınıfsal örgütlülüğünü ve bilincini yitirdikçe güvencesiz ve tamamen yabancılaşmış bir kimliğe bürünmekte ve kendisine biçilen tüketim ordusunun atomize bir parçası olma rolünü daha kolay benimsemektedir.

Toplumsal sınıflarla ilgili olarak karşımızda duran bu görüntü hakikati ne oranda yansıtıyor? Gerçekten de sınıfsal mücadelenin anlamını yitirdiği, işçi sınıfının 'tarih sahnesi'nden kalktığı bir çağda mı yaşıyoruz? Açıktır ki bu ve benzeri sorular sınıfın ne olduğu ve nasıl kurulduğu sorularıyla yakından ilintilidir. Şimdi ana hatlarıyla bu

sorun örneği üzerinde durarak konunun devrimle ilişkisini kurmaya çalışalım.

Toplumsal sınıflar insanların doğayla ve birbirleriyle girdikleri ilişkiler içerisinde ortaya çıkan ilişkilerdir ve diğer sınıflarla mücadele içinde biçimlendirildiği bir süreci yansıtır. Toplumsal sınıflar olarak adlandırdığımız ilişki biçimlerinin –yöntemini önceki bölümlerde paylaştığımız– nesnel ve öznel yönleriyle ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Sınıf ne sadece toplumsal işbölümünün hangi tarafında ya da üretim sürecinin hangi aşamasında görev yaptığını ne de sadece bu sürece ilişkin fikirlerin ve politik tavrınızla anlaşılabilir. Sınıf tüm bu unsurları içine alan karmaşık bir sosyopolitik ilişki ağıdır ve ancak bu unsurların karşılıklılığı ve eşzamanlılığı üzerinden tanımlanabilir.

Meseleye nesnel yönden yaklaşmak bize sınıfın yaşamın maddi üretimine yönelik toplumsal işbölümüyle olan bağını verir. Marx'ın belirtmiş olduğu gibi toplumsal sınıflar kafa ve kol emeği arasında ortaya çıkan işbölümü temelinde şekillenirler. Bu ayrışma tarihte kendisini üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet olarak gösterir. Üretim üzerinde belirleyici konumda olanların –kafa emeği– üretimi gerçekleştirenler –kol emeği– üzerindeki hakimiyeti üretim araçlarının ilk gruptakilerin tekelinde toplanmasıyla derinleşir. Kapitalist üretim tarzının alameti farikası ise ücretli emek mekanizması sayesinde kol emeği ile çalışanların üretim sürecine ve üretici faaliyetin ürününe olan yabancılaşmasını daha da derinleştirmiş olmasıdır. Bu durum zihinsel emekle çalışanların da bu döngü içerisine hapsedilmiş olmasıyla ortadan kalkmak bir yana daha da tuhaf –ve de vahim– bir hal almıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse sınıfın nesnel yönden irdelenmesi, insanların kendi iradeleri dışındaki unsurların özel mülkiyetin ve işbölümünün onları farklı toplumsal konumlara yerleştirmesi, birbiriyle çelişen ve uzlaşması mümkün olmayan ilişkiler içine hapsetmesi anlamına gelir. Bu unsurlar, kendi iradeleri dışında gelişmiş ve önceki kuşakların öznelliğinin, vermiş oldukları sınıflar mücadelesinin, sınıflar arası güç ilişkilerinin, bu ilişkilerin yeniden üretiminin, krizlerin ve kopuşların birikimi anlamına gelen toplumsal güç ve ilişki kalıpları biçiminde var olan sömürü mekanizmalarıdır. Söz konusu kalıplar sadece üretim süreciyle ilgili olmakla ve sınıflar ile maddi üretimin belirli konumları arasında özdeşlik kurmakla kalmazlar, bu üretim iliş-

kilerinin ve onları mümkün kılan toplumsal güçlerin yeniden üretimini sağlayan unsurları da şekillendirirler. Bu anlamda din, ahlak ve estetik gibi zihinsel ve hukuk ve devlet gibi siyasal birçok yapıya nüfuz ederler. Maddi üretimin belirlediği olasılıklar alanı içinden, geçmiş kuşakların mücadeleleri sonucu şekillenerek siyasi ve zihinsel yaşamımıza biçim veren, seçimlerimizden bağımsız olarak kendimizi içinde bulduğumuz toplumsal alanı yaratırlar. Egemen sınıfın konumunu sürdüren ve pekiştiren, alt sınıfların da tabiyetini sağlayan nitelikte oldukları için devrimci sınıfsal siyasetin kendisini bunlardan sıyırması ve bunları dönüştürmesi gerekir.

İnsanların sınıfsal ilişkiler içerisinde kendilerini var etmelerini sağlayan sürecin diğer yönü ise öznelliğe aittir. Üretim sürecinin kendisine ve ortaya çıkan ürüne yabancılaşmasıyla ortaya çıkan sınıfsal ayrışma, insanın doğaya ve topluma yabancılaşması sonucunu doğurur ve böylece bu süreç içerisinde karşı karşıya gelen sınıfların kendilerini, birbirleriyle mücadele içerisinde kurdukları sürece temel hazırlamış olur. Toplumsal ilişkilerin nesnel yönü olarak tanımladığımız faktörlerin tamamına yayılarak, sınıfların üretim faaliyetindeki, yönetim sürecindeki ve zihin dünyasındaki rollerini belirler. Farklı sınıflardaki insanların belirli bir toplumsal bütünün yeniden üretimini sağlayacak şekilde arzu ve bilinçlerini, üretim siyaset ve çeşitli farklı toplumsal alandaki etkinliklerini şekillendirerek bunları –aralarındaki uzlaşmaz çelişiklere rağmen– ortak bir sömürü mekanizmasının parçası olan özneler olarak kurmaya yönelirler. Sınıf iktidarının nesnel olarak var olan tahakküm biçimini yani sömürüyü sağlayan ve bunu ifade eden toplumsal güç ve ilişki kalıplarıdır. Başarılı olup olmamaları ya da etkilerini sürdürüp sürdürmemeleri bu sürecin öznel yönü yani egemen sınıf iktidarı ve buna karşı yürütülen sınıflar mücadelesi tarafından belirlenir.

Bu noktada sürecin öznel yönünü bilinç meselesine indirgeme gibi bir hataya düşmememiz gerektiği konusunda uyarımızı yapalım. Yabancılaşmanın toplumsal ilişkilerin tamamına yayıldığı ve farklı sınıflar tarafından çeşitli biçimlerde deneyimlendiği toplumlarda yaşıyoruz. Bu süreçte yabancılaşmayı ortaya çıkaran ilişkilerden faydalanan sınıfın diğer sınıfların siyasi ve zihinsel güçleri üzerinde belirleyiciliği, iktidarı söz konusu. Sınıflar mücadelesi tüm bu

yabancılaşma hallerini ve sınıflar arasındaki iktidar ilişkilerini konu edinen bir kurulma süreci olarak karşımıza çıkar. Sadece kurulu bir sınıfın pür bir bilinçle hareket ettiği bir tarih dışı âni değil, sınıfların birbirleriyle savaşım içinde girdikleri karşılıklı ilişkiler çerçevesinde gelişen bilinç, örgütlülük ve siyasal faaliyetlerini konu alır. Önceden oluşmuş müstakil toplumsal parçaların girmiş oldukları mekanik bir mücadeleden çok toplumun bir yandan ayrıştığı ancak bu ayrışma içerisinde parçaların kendilerini diğer sınıflara göre biçimlendirdikleri organik ve kurucu bir süreci tanımlar. Bir bütün olarak söz konusu öznellik süreci toplumsal sınıflar arasındaki güç dengeleri oranında aynı zamanda nesnel koşulların hem yeniden üretildiği hem de dönüştürüldüğü ilişkisel bir süreçtir.

Sınıf yabancılaşmış bir varoluş hali içindedir. Bu yüzden ondan daima rasyonel davranışlar sergilemesi beklenemez; kendisi de bir ilişki olarak yabancılaşmış toplumsal ilişkiler içerisinde ve burjuva sınıfının iktidarı altında biçimlenir. Görünür, artan ve sürekli olan bir mücadele ya da etkin bir gündeminin olmaması, sınıfın var olmadığını ya da sınıfın üretim süreci içindeki konumunun anlamsızlığını değil, sınıf iktidarının gücünü, mevcut koşullar çerçevesindeki etkinliğini ve tahakkümün aldığı biçimin korkunçluğunu gösterir. Dolayısıyla sınıf iki farklı tür kurulum stratejisi içerisinde biçimlenir: Egemen sınıfların kendi sınırlı çıkarlarını tüm toplumun ortak çıkarı olarak kurdukları ve bireyleri bu yönde türdeşleştirdikleri iktidar stratejisi ya da işçi sınıfının tahakküm ve yabancılaşma biçimlerinden sıyrılarak bireylerin kendilerini inşa ettikleri özgürleşme stratejisi. Sürece öznellik niteliğini katan şey, onun yukarıda tanımlamış olduğumuz nesnel koşullar içerisinde yaşamlarını sürdüren somut bireylerin üretim süreci içerisindeki faaliyetlerini, bu sürecin kendisine ya da bunun toplumsal olarak yönetim biçimine yönelen ve ayrıca toplumsal ilişkilerin farklı boyutlarında bu bağlamda ortaya çıkan iktidar ilişkilerini konu alan sınıfsal yapı içindeki bireysel ya da kolektif etkinliklerini içermesidir. Bu faaliyetler nesnel koşulları yeniden ürettikleri gibi koşulları dönüştürme kapasitesine de sahiptirler. Öznel yönün özgünlüğünü görmemek nesnel koşulların insanları yerleştiği iktisadi, siyasi ve ideolojik konumları sabit olarak ya da olumsal/rastlantısal dizilişler biçiminde algılamaya neden olur. Böylece öznenin kapita-

list toplumdaki yabancılaşmayı ve bunun nesnel ifadeleri olan koşulları ortadan kaldırma potansiyelinin ıskalanmasına yol açar. Tarihsel sürekliliği olduğu kadar kopuşları da ortaya çıkaran işte bu öznel yön yani sınıflar mücadelesidir.

Sınıfların varlığı –ve mücadele içinde yeniden kurulan ilişkiler olarak var oluyor oluşu– toplumların, birbirinden ayrışarak ve kendilerini bu ayrışma süreci içerisinde mücadele ederek biçimlendiren sınıflar arasındaki kurucu ilişkiler etrafında örülüyor olması anlamını taşır. Üretim –ve bununla alakalı olarak bölüşüm ve tüketim gibi konular– yönetim ve düşünce biçimlerimiz kadar bu faaliyetleri mümkün kılan nesnel varlıklar da sınıflar mücadelesi dolayısıyla var olurlar. Dolayısıyla bu mücadele ya da bu kurucu ilişki biçimi, toplumsal ilişkilerin tamamına yayılmış durumdadır. Diğer çelişkiler için söz konusu olduğu gibi sınıfsal çelişki için de durum her zamanki gibi karşılıklılık ve eşzamanlılık arz eder. Öznellik farklı nesnellik alanlarına –sınıf iktidarı, farklı sömürü kalıpları– bu alanların mevcut yapıları belirleyiciliğinde yansır. Sadece iktisadi bir faktör ya da mekansal açıdan fabrikayla sınırlı bir ilişki biçimi değil, üretim ilişkileri ve üretici güçlerin gelişimini olduğu kadar mülkiyet ilişkilerini yani hukuku, ahlaki ve devleti de biçimlendirir. Değer yargılarımızı ve düşünce biçimimizi şekillendirir. Doğrudan etkisi altında şekillendiği nesnel koşulların bütününe yayılarak sınıfsal ilişkilerin, sınıf iktidarının yeniden üretimini sağlamaya ya da onu yıkmaya yönelir.

Bu şekillendirme işlemini daha önce de değinmiş olduğumuz gibi açık bir biçimde, adını koyarak ya da diğer bir ifadeyle bilinçli yapmak zorunda değildir. Bir sendikada ya da politik bir örgütlenme içinde olalım ya da olmayalım; bizim isteğimiz ve sıkça bilincimiz dışında ancak daima bizim eylemlerimizle devam eder. Biz adı konulmuş bir biçimde politik faaliyette bulunalım ya da bulunmayalım sınıflar mücadelesi vardır ve var olmaya devam eder ancak mücadelenin biçimi ve akıbeti bizim eylemliliğimiz tarafından belirlenir. Dolayısıyla bizlerin işyerlerimizdeki, siyaset sahnesindeki, gündelik yaşamımızdaki vs. eylemlerimizden bağımsız bir varlığı olmayan ancak biz bu konuda aktif bir katılım göstersek de göstermesek de var olan bir süreçtir sınıflar mücadelesi ama bu süreç içerisinde imtiyazlı sınıfların temel stratejisi sürecin varlığını gizlemek olmuştur. Bu

mücadele halihazırda yabancılaşmış ilişkiler çerçevesinde yani asimetrik bir güç dengesi içerisinde, tahakkümü, sömürü ve iktidarın kurulması ya da bunun alt edilmesi amacıyla verilir. Sınıfların nesnel koşullar içindeki konumları onların mücadelenin hangi tarafında yer alacaklarını belirler ancak söz konusu koşulların da yabancılaşmış ilişkilerin ifadeleri olduğunu unutmamak gerekir. Bunun anlamı burada ele aldığımız öznellik biçimlerinin kendiliğinden doğmadıklarıdır. Alt sınıflar için mücadele daima nesnel koşullara, bunların tutunumu anlamına gelen toplumsal bütünlüğe karşı verilen bir mücadeledir. Bu koşullar yabancılaşmış koşullar içinde var olmaları nedeniyle –sınıflı toplum yapısını tümünden ortadan kaldırmayı hedeflese bile– öncelikle kendilerini yeniden kurtarmak zorundadırlar. Aksi takdirde egemen ideolojilerin ve iktidar biçimlerinin yönetimi altında sömürülme devam etmekten başka bir kaderleri olmayacaktır.

Sınıf bilinci, sınıflar mücadelesi in sürekliliği içerisinde nesnel açıdan birbirine yakın konumdaki kişiler arasında kurulan ilişkiler anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sınıf mücadelesini ya da sınıfın varlığını önceleyen bir faktör değildir. Nesnel unsurların mümkün kıldığı varyasyonlar içerisinde aynı sınıfa ait bireylerin kendi aralarında ve diğer sınıftakilerin karşısında kurdukları ilişkileri ifade eder. Bu yüzden toplumsal sınıflar her ne kadar belirli bir üretim tarzının kendi zamansallığı içerisinde edinmiş olduğu nesnel biçimlerin belirli bir tektipleştirici etkisi altında olsa da, aslında belirli bir formülü takip etmeyen, parçalı ve zaman ve mekana göre farklı biçimler alan ilişkiler biçiminde kurulurlar. Daha doğrusu kendilerini karşıtına karşı kurarlar. Toplumsal sınıfların mücadele içerisinde kendi kendilerini kuruyor olmalarının anlamı budur. Sınıf, potansiyel olarak var olan ilişkilerin üstü örtük ya da açık bir mücadele sürekliliği içinde ve çetlitli öznelerin eylemleri sonucu somut biçimler alması şeklinde var olur; bireylerin kendilerini gerçekleştirdikleri bir kurulum sürecinin dolayımı/imkanı haline gelir. Kurulan ilişkilerin kararlılığına ve yenilenişine göre tekrarlanan, yeniden gerçekleşen bir süreç halini alır.

Son yıllara damgasını vuran neoliberal düzenlemeler çağı gibi hakim sınıfların –burjuvazinin– iktidarını pekiştirdiği, karşısındaki sınıfın örgütlülüğünü bertaraf etmiş olduğu dönemlerde özellikle sınıflar mücadelesi ve bununla ilişkili kavramlar gündemden uzak

tutulur. İnsanların yaşadıkları hayatları sanki sadece kendilerine ait seçimlere bağlıymış gibi gösteren mikro ideolojileri tedavüle sokmak, insanları bireysel haz ve kurtuluş fantezileriyle oyalayıp onların ulaşılması imkansız-sahte hedefler peşinde koşmalarını ve sürekli rekabet içerisinde olmalarını sağlamak hakim sınıfın iktidar stratejisini oluşturur. Tüm bu insanların sınıfsal konumlarını siyasi bir bilinç ve örgütlülük etrafında politik bir hedefe kanallı edememiş olmaları ayrıca onları siyasi açıdan da yönetilebilir, imal edilmiş aidiyetler üzerinden manipüle edilebilir kılar. Tepkilerini kimlik paradigması (milliyetçilik, İslamcılık, mezhepçilik vs.) üzerine şekillenen hareketlerle sınırlı tutmalarına neden olur. Dolayısıyla insanlar hangi sınıftan olurlarsa olsunlar ya da sınıflar mücadelesinin güncelliği hakkında bilince sahip olsunlar ya da olmasınlar sınıflar mücadelesi varlığını devam ettirir. Bu durumun ve kendisini yeniden örgütlemenin/kurmanın işçi sınıfı için öncelikli bir görev olduğunu belirtmek gerekir.

Sınıfı mücadele içerisinde sürekli yeniden gerçekleşen bir kurulma hali ve öznelilik süreci olarak tanımlamak sınıfın zaman ve mekana göre farklı biçimler alıyor oluşunu, sınıflar mücadelesinin de yine zaman ve mekan içinde farklı karakter edinişini açıklamaktadır. Söz konusu yaklaşım sınıfların yukarıda nesnel yön olarak ele aldığımız üretim süreci ve özel mülkiyet gibi unsurlar konusunda ortak konumları paylaşan insanlardan oluşmakta olduğunu yadsımaz. Ortak karakteri ya da özü farklı biçimlerde gerçekleşmeye (realization) açık bir potansiyel olarak görüp, sınıfsal özün gerçekleştirilme seviyesinden ya da biçiminden bağımsız olarak sınıfların varlığının ve sınıflar arasındaki mücadelenin sürekliliğini vurgular. Ancak süreklilik daima sınıfın kendisini kurmasını, potansiyel olanı –doğayla ve diğer insanlarla ilişki kurma kapasitesini– gerçekleştiren eylemliliği kısacası özneliliği tarafından biçimlendirilir. Dolayısıyla sınıfların varlığı ve sınıflar mücadelesinin anlamlılığı sınıfların tarihin belirli bir ânında karşılıklı olarak toplumsal mücadele içerisinde sahip oldukları mevziden bağımsızdır ancak bu mücadelenin ve elde edilen mevzilerin önemi sınıfların kendilerini kurmaktaki becerilerini, sınıflar mücadelesinin keskinliğini vs. görünür kılar. Yukarıda aktarmış olduğumuz gibi sınıfların Batı toplumlarına özgü olduğu, tarihin kültürler arasındaki rekabetle açıklandığı, teknolojinin sınıfın varlığına son verdiği biçimindeki

İddialar ve işçi sınıfının siyasal etkinliğinin, gündelik yaşamdaki görünürlüğü'nün azalması ya da bölünmüş ve örgütsüz bir halde oluşu sınıfların ortadan kalkmış olduğunu değil sınıflar mücadelesinin günümüzdeki durumunu yansıtmaktadır.

Dolayısıyla Türkiye örneğinde olduğu gibi burjuvazinin –gerek devlet aygıtıyla olan ikircikli ancak bir o kadar da kârlı ilişkisi gerekse de karşı kampta bir saflaşmaya mahal vermeme çabası nedeniyle– kendisini bir sınıf olarak gizlemesi, işçi sınıfının da sınıfsal kimliğini ifade edecek organizasyon ve güçten yoksun olması nedeniyle bunu ortaya kalıcı bir biçimde koyamaması, tüm dünyada teknolojik gelişmelerin sınıfların varlığını ortadan kaldırdığı iddiası ya da işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki ayrımın ‘orta sınıf’ miti çerçevesinde eritilmeye çalışılması sınıflar mücadelesinin taraflarından burjuvazinin günümüzdeki politik ve ideolojik üstünlüğünü –iktidarını– ortaya koymaktadır. İşçi sınıfının kent merkezlerinden kovulmuşluğu vb. nedenlerle ortaya çıkan görünür olamama hali, örgütsüzlük ve parçalılığı da burjuvazinin ideolojik üstünlüğü ele geçirmesine olanak sağlayan toplumsal ve siyasi ortamı oluşturur. İşçi sınıfının tarihsel olarak burjuvaziye karşı ele geçirdiği toplumsal mevzileri yitirmesi ve sınıflar mücadelesi açısından dezavantajlı konuma düşmesini sağlayan iktisadi, siyasi ve ideolojik yapı yabancılaşmayı daha da derinleştirir. Burjuvazinin etkinlik düzeyini gösteren bu sürecin çözümü ancak ve ancak sınıflar mücadelesinin yürütülmesiyle mümkün görünmektedir.

Sınıflar mücadelesinin devrimle bağı onun işçi sınıfı açısından taşıdığı ikili anlamla ilgilidir. Sınıflar mücadelesinin toplumsal sınıflar için bir kurulum, öznelleşme süreci olduğunu belirtmiştik. Bu mücadele işçi sınıfı açısından bir kurulum süreci olmanın yanı sıra kapitalist sınıfı ve kendisi de dahil olmak üzere sınıflı toplum yapısının tamamını ortadan kaldırma hedefiyle girilen bir mücadele olma özelliğini taşır. Dolayısıyla birbiriyle çelişkili görünen ancak birbirini tamamlayan iki ayrı süreci barındırır. İşçi sınıfı sınıflar mücadelesini kendisine özgü olan, doğayı ve toplumu yeniden üretme özelliğini sınıf iktidarını ve sömürüyü ortadan kaldıracak biçimde tüm topluma yayma amacıyla verir. Bu aynı anda hem kendini kurma hem de yok etme sürecidir. Günümüzde işçi sınıfı hareketinin tekrardan bu ivmeyi kazanabilmesi için birtakım toplumsal ve zihinsel engelleri

aşması, yeniden örgütlenmesi ve devrimci mücadeleyi sağlam temeller üzerine inşa etmesi gerekmektedir.

Burada fikrî engelleri aşma tabiriyle kastedilen öncelikle mevcut sınıf ürkekliliğinden kurtulmaktır. Sınıfın siyasal alanda, kent mekanında vs. görünürlüğünü büyük oranda yitirmiş olması ya da kültürel vb. açılardan parçalılık arz etmesi toplumsal hareket ve mücadeleleri sınıfsal olmayan bir perspektiften kurmayı gerektirmediği gibi toplumsal çatışmaların sınıfsal boyutunu ısrarla vurgulayan bir politika üretme zorunluluğunu doğurur. Aksi halde ortaya çıkabilecek politikasızlık, meselelerin sınıfsal özünü ortaya koymakta çekingen kalan, kendisini açıkça sınıfsal olarak tanımlamayan, sorunlarla ilişki ve temas kurma becerisi gösteremeyen bir durum yaratır. Sınıf ürkekliliği olarak adlandırdığımız olgunun bir diğer vechesi ise sınıf fraksiyonlarını anlamaya yönelik entelektüel çabanın bir tür nominalizme yönelmesidir. Belli belirsiz kullanılan orta sınıf ya da yeni orta sınıf gibi tabirler, bir anlama çabasının ötesine geçiyor ve her yeni adlandırma sınıfın çokluk olma halini vurgulamak yerine, bu çokluğun oluşturduğu bütünlüğün varlığını gözardı etmeye yönelik bir örtü işlevi görüyor. Bu nedenle sınıflar mücadelesinde ileri bir adım öncelikle gereksiz nominalizmden uzaklaşmak ve sınıfsal bakış açısını ve sınıfın örgütlülüğünü, aynı zamanda da sınıfsal çözümü ve dolayısıyla devrimi savunmaktan geçiyor.

Bu noktada, devrimi savunmak ile toplumsal sınıfların varlığını ortadan kaldıran bir sınıflar mücadelesinin geçerliliğini ve hatta zorunluluğunu savunmak arasında içsel bir ilişki olduğu görüşünü açıkça dile getirerek devam edelim. Sınıfın çoklu yapısını anlamaya ve bu yapıyı yansıtan bütünlüklü bir devrimci sınıf politikası geliştirmeye ihtiyacımız var. Bunun için işçi sınıfının bilinç ve örgütlülüğünü yükseltecek, bir anlamda teori ile pratiğin bütünlüğünü sağlayacak bir başlangıca, bu sınıfa ait bireylerin birbirleri arasındaki ortaklığı keşfedecekleri ve buna göre birbirleriyle ilişki kuracakları bir zihinsel uyanışı ve bu ilişkiler çerçevesinde yabancılaşmayı aşan, yeni bir hayat inşa etme mücadelesini verecekleri araçları kendilerinin üretecekleri türde eylemliliği tetikleyecek bir başlangıca ihtiyaç duyuyoruz.

İşçi sınıfının –sıkça vurgulamakta olduğum– parçalılığı meselesini ele alarak başlayalım. Neoliberal dönem öncesinde var

olan belirli eğilimlerin yoğunlaştığı ve değişikliklerin beraberinde oluşmasıyla durum, geleneksel işçi sınıfını sanayi ve tarım işçiliği olarak ayıran ikiliğe, maddi olmayan emek ve hizmet sektörü çalışanlarının eklenmesiyle boyut kazanır. Bir yandan kent mekanı içindeki sanayi işçisinin yerini alan hizmet sektörünün –taşeron temizlik, güvenlik, satış çalışanları vb.– dönüşmesinden ve küçük bir azınlığın da zihinsel emekleriyle çalışan görece daha yüksek ücret elde eden ‘yeni orta sınıf’a dönüşmesiyle sonuçlanan niteliksel bir farklılaşmadan söz ediyoruz.

Sürecin temelinde bir yanda teknoloji bileşimindeki gelişmeler neticesinde emeğin verimliliğinde ortaya çıkan artış diğer yanda da finansallaşma bulunmaktadır. Emeğin verimliliğindeki artış meselesini daha önce de tartıştığımız için bu konu üzerinde fazla durmadan işçi sınıfının kitleliliğinin hizmet sektörüne aktarılmasıyla başlayalım. Bu süreçte elde edilen sonuç örgütsüz, sınıf bilincini yitirmiş, sosyal hakları törpülenmiş ve bu nedenle, sermayenin iktidarına boyun eğmeye, onun kültürel ve ideolojik kodlarını benimsemeye, ahlaki ve politik öznelliğini bu yönde biçimlendirmeye açık milyonların ortaya çıkmış olmasıdır. Emek süreci açısından olaya bakıldığında gerek işin kendisinin gerekse de ortaya çıkan ürünün çoğu zaman somut ihtiyaçların giderilmesine yönelik bir üretim mantığından uzaklaştığını görüyoruz. Bu tür bir çalışma, başkalarının bakım ve güvenliğinin başkaları tarafından karşılanması, diğer bir deyişle efendi-köle ilişkisi çerçevesinde düşünülebilecek ‘ihtiyaçlar’ın karşılanmasıyla ilgili olduğu için tatmin edici olmaktan her zamankinden daha uzaktır. ‘Yeni orta sınıf’ olarak adlandırılan kesim ise zihinsel emeğin yoğun olduğu alanlarda çalışan, işin duygulanım ve bilişsel üretim boyutunda faaliyet gösteren işçileri tanımlamaktadır. Bu kişilerin harcadığı emek, öncelerde ev içi emeği-bakım emeğini tanımlamak için kullanılan maddi olmayan emek biçiminde tanımlanmaktadır. Maddi olmayan emek üretim sürecinde zihinsel emeğin kullanıldığı ve ortaya çıkan ürünün duygulara yönelik ya da bilişsel nitelikte olduğu üretim için geçerlidir. Finansallaşma ile meta değeri kazanan şeylerin üretimini, enformasyonun, kullanıcı tarafından içerikli ürünlerin üretimini konu alan ve geleneksel yöntemlerle ölçülmesinin zor olduğu iddia edilen bir emek

türünü ifade etmektedir. Maddi olmayan emekle çalışan insanlar, neoliberalizmin gelişiminin itici toplumsal gücü olarak tanınmakla birlikte bu birikim modelinin krizinden en çok etkilenen ve emeklerinin niteliği gereği geliştirmiş oldukları müşterek hareket etme özellikleri sayesinde 2008'den bu yana ortaya çıkan eylemlilik türlerinin lokomotifleri olma niteliğini taşımaktadırlar. Sınıfsal karakteri, son dönemde parlayıp sönerek ve kendisine politik bir kulvar yaratma girişimleriyle çeşitlenerek daha da belirginleşen 'yeni orta sınıf'ın hizmet sektörü çalışanlarıyla birlikte işçi sınıfının çokluğunun belirli bir yönünü oluşturduğunu söyleyebiliriz. Madalyonun diğer tarafında yer alan işçi sınıfının geleneksel kesimleriyle bir araya gelen ve bu bir araya gelişin kurulumunu mümkün kıldığı ilişkiler temelinde bir söylem ve eylem birliğinin inşası, ortak bir programın şekillendirilmesi, sınıfın yeniden kurulması anlamını taşıyacaktır –ki bunun da sınıf iktidarına meydan okuması ve devrimci mücadeleyi üst seviyeye taşıması mümkün.

Mevcut koşullarda ise işçi sınıfının geleneksel ve yeni kesimlerinin bir araya gelişinin önüne set çeken bir dizi tahakküm mekanizması durumu zorlaştırmaktadır. Bu mekanizmalardan ilki borçtur. Bireylere yüklediği zorunluluklar açısından borç, işçi sınıfının örgüt-süzleşmesini ve kolektif varlığının merkezleşmesini beraberinde getirir. İşçi sınıfının en yoksul katmanlarına kadar inen bireysel kurtuluş ve diğerleriyle rekabet halinde hayatta kalma mücadelesi verme ethosu borçlu halin çılgırından çıkardığı bir durumdur. Borçlu (borçlandırılmış) insan sadece örgütlülüğünü ve siyasal temsil ya da katılım olanağını kaybeden insan değil, aynı zamanda iktisadi, siyasi ve ideolojik açıdan burjuva sınıfının iktidarı altına giren insandır. Borçlandırılmışlığın getirdiği yükümlülükler işçi sınıfı bireylerini sürekli olarak performans sergilemekle yükümlü kılmakta, siyaseti sadece borçluluğun döndürülmesini sürekli kılacak teknik düzenlemelerle yeni patronaj biçimlerinin çarpık bir karışımına indirgemekte, ideolojik olarak da hükmederek hayatta kalma ve rekabet gibi burjuva değerlerini hakim burjuva fraksiyonunun kültürel kodları çerçevesinde benimsemesini beraberinde getirmektedir.

Sermayenin borçlandırma ve bunun etrafında dizmiş olduğu çeşitli mekanizmalar aracılığıyla kuşattığı birey kendisini emeğiyle,

kendisi yapan şeyle özdeşleştirme 'lüksünü' çoğunlukla yitirmekte, bu 'lüks'e sahip olduğu durumda olanlar da onu kaybetmeme baskısıyla ezilen bir öznellik türünü deneyimlemektedir. Güvencesizlik (kıvrılanlık) fiziksel ya da zihinsel fark etmeksizin yaratıcı güçlerini kendilerini tüketecek yoğunlukta kullanmak zorunda oldukları, ücretlerin ve sosyal hakların sürekli olarak geriletildiği, yaşamları üzerindeki söz haklarının sonsuz sayıdaki tüketim-borç seçeneğiyle sınırlandırıldığı, söz konusu seçeneklere indirgenen bir yaşam vaat etmektedir. Bu açıdan bakılınca güvencesizleştirilmiş ve borçlandırılmış sınıf kitlerinin kurtuluşu müşterek bir bütünlüğün, farklı gündem ve sorunların birlikte örüldüğü örgütsel ve söylemsel bir araya gelişin ürünü olarak ortaya çıkışına bağlı olacaktır.

Sınıf siyasetiyle ilgili olarak yukanda bahsettiğimiz türden bir başlangıç öncelikle sınıfın ilişkiselliğini ve sürekli olarak yeniden kurulma sürecinde olduğunu kabullenerek gerçekleştirilebilir. Sınıf bir formüle göre oluşmaz, belirli bir tarihsellik içinde yani belirli bir yerde-koşullarda belirli başka sınıflarla mücadele içinde kendi dahiliyle kurulur. Daha doğrusu bu yabancılaşmış koşullar içindeki bireylerin ortak deneyimleri üzerinden şekillendirecekleri çeşitli faaliyetler çerçevesinde inşa edilir. Bu yüzden farklılıklar, çeşitlenmeler ihtiva eder. Ne homojen yapıdadır ne de tektip bir bir yaşam ideali vardır. Unutulmamalıdır ki, kuram devrimci pratiğin ortak akı ve ruhudur. İyi bir kuram hem anlama hem de dönüştürme/yön verme işlemlerini bir arada yerine getirmelidir. Toplumsal gerçekliği istediğimiz gibi değil de aslına uygun bir biçimde anlamamızı ve ideal topluma ilişkin vizyonumuzu ve gerçekliği bu perspektiften dönüştürmemize olanak sağlayacak nüveleri tespit etmemizi mümkün kılmalıdır. Sınıfa yönelik devrimci kuram da sınıfı oluşturan farklı fraksiyonların ortak noktalarını ve farklılıklarını, karakterleri i, ihtiyaçlarını, kapasitelerini tanımak zorundadır. Bu tanıma işlevini sınıfın kapitalist birikim sistemini kuşatma ve sınıflı toplum olgusunu ortadan kaldıracak şekilde aşma potansiyeli hedefi yönünde genişletmelidir. Sınıfın farklı partiyonlarının özelliklerini sınıfın potansiyelinin yabancılaşmış toplumsal ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirilmiş biçimleri olarak kavramalı ve bunların parçalanıp ortadan kaldırıldığında bu farklı özelliklerin nereye evrilebileceğini ve ortaya çıkacak olan toplumun hayata ge-

çirebileceği yeni yaşamı tasavvur etmeye yönelmelidir. Sınıfın içerdiği farklılıklar geçmişten beri örgütlenmede vs. sorunlar yaratmıştır. Geçmişten gelen sanayi işçisi ve tarım işçisi ayrımı buna örnektir. Bu yarılmayı ‘yeni’ orta sınıf, hizmet sektörü çalışanı gibi farklı eğitimleri mutlaklaştırarak derinleştirmekten, işçi sınıfını gövdesiz bir benzemezler toplamına indirgemek ya da bu toplamın parçalarından yalnızca birisiyle eş tutmaktan kaçınmalıyız. Tarihsellik ve çokluğun, bütünlüğü dışlamadığını hatırlamalıyız. Bu tür aynıştırmacı bir kuramsal konumlanmanın insanların politik, iktisadi vs. gerçekliklerine ve her şeyden önce üretici faaliyetlerine yabancılaşmalarının artışına neden olduğunu unutmamalıyız.

Örgütlenme ve emeği yeniden devrimci bir toplumsal harekete dönüştürme adımı da ancak kuramsal faaliyetle iç içe ilerleyerek gerçekleştirilebilir. Sınıfın birden fazla noktadan dağılmış olan yakasını bir araya getirmek, aynı zamanda hem sınıfın kendisini yeni bir yaşamın –özgür/komünist toplumun– taşıyıcısı, kurucusu ve parçası olarak kurması hem de tüm sınıflı toplum yapısıyla birlikte kendi varlığını ortadan kaldırması anlamına gelmektedir. Bu süreçte kurulacak yeni toplumun ilkelerinin saptanması, buna erişmeye yönelik stratejinin benimsenmesi, inşa ve mücadele süreci için yeni sembollerin oluşturulması vs. devrimci kuramın eşliğiyle mümkün olabilir. Kuram ve örgütlenme/hareket sınıflar mücadelesinin komünist yarını bugünden kurmayı mümkün kılan ayrılmaz ve zorunlu parçalarıdır. Öyleyse önümüzdeki görev, işçi sınıfının kendisini teorik ve pratik açıdan özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve barış ilkeleri temelinde, insanların potansiyellerini müşterek ve dayanışmacı bir biçimde gerçekleştirdikleri türde bir öznellik dolayısıyla kurma sürecine dahil olmaktır.

Türsel İktidar

Kuşaklardan beri insanlığın doğaya ve topluma bakış açısını koşullandırmakta olan burjuva dünya görüşü, doğanın insandan keskin bir sınırla ayrıştığı fikrini zihinlerimize kazımıştır. Doğanın insanın dışında yer alan bir varlık, meta üretiminin, rantın ve sermayenin ortaya çıkışının kaynağı olan bir nesneler alemi olduğu görüşü yaygın görüş halini almıştır. Toprağın alınıp satılabilir yani mülk edilebilir bir

nyı olduğu fikri karşısında dehşete düşen eski kızılderili şefinin 'beyaz adam'a yazdığı mektubun internette sıklıkla paylaşılması biraz da bundan. Gündelik düşünme biçimimiz içinde tahayyül edemediğimiz bir çıkış ancak kapitalist üretim ilişkileri dışında var olmayı sürdürmeye çalışan ve ne yazık ki bunun sonucunda yeryüzünden süpürülen bir halkın temsilcisinden gelebiliyor. Bizler de anlık sarsılmanın ve isyanın ardından doğanın bizlere yabancı, tamamıyla dışımızda ayrı bir nesneler kümesi olarak var olduğu yönündeki sannya geri dönüyoruz.

Söz konusu yaklaşımın bizlere benimsetilmesinde kapitalist servet birikim modelinin devamlılığını ve meşruluğunu sağlama amacıyla paralel, insanların korkutulma, kontrol edilme ve yönetilme, kısacası sermaye iktidarı altında özneleştirilme stratejisi de gündemdedir. Doğanın insandan kopuk olduğu ve özel mülkiyet haline getirilebilir olduğu biçimindeki yaklaşım, doğanın özel mülkiyet haline getirilen kısmının doğa olmaktan çıktığını ve böylece doğanın daima tüm insanların dışında bulunan nesnel bir alem olarak var olduğunu düşünür. Dolayısıyla doğal felaketlerin, su krizinin, küresel ısınmanın, yiyecek krizinin vs. sorumlusu hiçbir zaman kapitalizm olamaz. Doğa daima kendilerini çevreleyen nesnel alanı kirleten sorumsuz bireylerin sorumluluğundadır. Ekolojik kriz, dolayısıyla, insanların özneleştirilmesinin bir aracı haline getirilir. Tıpkı yardımseverlik, sosyal sorumluluk projeleriyle sınıfsal adaletsizliklerin üstesinden gelinebilmiş gibi geri dönüşüm yaparak doğanın mahvolmasının önüne geçilebilir olduğu düşüncesi yayılır. İnsanların davranışları organik ürünler tüketmeye, 'çevre dostu' kredi kartı kullanmaya, hanelerindeki elektrik tüketimini düzenlemeye yönlendirilir. Kuşkusuz buradaki amaç krizi fırsata çevirerek üretimin verimliliğini ve sermayenin kârlılığını artırmak ve bunu sağlayacak koşulları –kapitalist üretimin sorumluluğunu görünmez kılma ve üretim, tüketim, bölüşüm ve yönetim gibi alanlarda kapitalist birikim modelinin devamına uyum sağlayacak öznelerin üretimini– sağlamaktır. Sonuç ise toplum ile doğa arasında ortaya çıkan çelişkinin ürettiği yabancılaşmadır, insanın doğadan yabancılaşmasıdır.

Doğanın insanın dışında yer alan ve hükmedilmesi gereken bir şey olduğu yönündeki burjuva görüşü kendisini son yıllarda özellikle genetik ve bilişim alanlarında tanık olduğumuz teknolojik gelişimde

gösterir. Gelişiminde kapitalist üretim mantığının genetik kodunu taşıyan modern teknoloji, sermaye birikiminin ve bununla doğrudan ilintili doğaya hükmetmenin aracı olarak gelişir. Bu iki olgunun, teknolojinin ve kapitalizmin gelişimi öylesine iç içe geçmiştir ki teknoloji tek başına kapitalist ilerlemenin, sömürgeciliğin, emperyalizmin ve küreselleşmenin doğurduğu kötülüklerle günah keçisine dönüşür. Oysa teknik bilgi ve beceri, daha genel biçimiyle insanın doğayla kurduğu zihinsel ve maddi bağ kendiliğinden iyi ya da kötü olacak cinsten bir bağ gibi, toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak ilerleyen mutlak bir nesnellik olarak kavranamaz. İçinde geliştiği ilişkiler ağının kimliğini alır. Söz konusu bilgi ve becerilerin kimin ya da neyin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hangi prensiplere göre üretileceği toplumsal ilişkiler bütünü içinde belirlenir. Bu yüzden teknoloji ile kapitalist üretim biçimini birbirinden ayırtırmaya, ancak doğayı insandan kopuk bir nesneler alanı olarak gören ve doğanın limitsiz bir mantıkla gelişen meta alemi tarafından soğurulmasına alet olan teknolojiye son vermeye ihtiyacımız var.

Evet, bugün dünyamızın egemenlerinin zaman zaman çekingen zaman zaman da açıkça dile getirdiği gibi 'çevre' daha doğrusu ekosistem tehdit altında. Ancak bunun sorumlusu bizler değiliz. En azından fazla elektrik harcadığımız vs. için değil. Tabi ki sistematik olarak ekosistemi tahrip eden, dünya üzerindeki yaşama düşman bir iktisadi-siyasi sistemi ortadan kaldıramamış olduğumuz için politik bir sorumluluğumuz var ama asıl sorumlular, küresel ısınmayla ya da diğer potansiyel ekoloji krizleriyle ilgili olarak işaret parmağını bize doğrultan ancak mevcut hakim üretim ilişkilerinden gerçekte çıkar sağlayan sınıflardır. Emarelerini göstermeye başlamış olan küresel ısınma, muhtemelen beklenenden daha önce etkilerini gösterecek olan su ve besin krizleri gerçekten de somut tehlikelerdir –hem de günlük haber organlarında gördüğümüz yerel ve uluslararası savaş haberleri kadar somut ve hatta daha büyük ölçekli tehditlerdir. Bu yüzden, tıpkı teknolojinin aldığı hale müdahale etme zorunluluğumuza benzer biçimde, insan ile doğa arasındaki çelişkiyi, daha doğrusu insanın doğadan yabancılaşmasını ortadan kaldıran devrimci bir düşünce ve harekete, ekoloji sorununu özümsemiş bir devrimci düşünce ve harekete ihtiyacımız var.

Gündelik yaşamımızın ayrılmaz bir parçası olan kentlerin toki-
leştirildiği bu çağda, doğa da tasarlanabilen, estetik değer sahibi bir
meta haline alıyor. Görsel bir sakinleştiriciye indirgenen doğa kendi
organik gelişiminin önüne set çekilerek sitelerin AVM'lerin vs. çe-
kiciliğini artıran bir aksesuar olarak kent mekanı içinde yer bula-
bilmektedir. Bu kadanyla doğa bizlerin gündelik yaşamında fiziksel
ya da duygusal anlamda deneyimlenebilen bir alan olarak değil de,
doğadan koparılmış, sterilleştirilmiş, doğal olmayan bir halde var
olmaktadır. Sonuç olarak doğa bizler için 'doğal olmayan' doğa ola-
rak, sentetik bir aksesuar nesnesi ve meta olarak, kent alanında var
olan ve ekosistemle karşılıklı ilişkilerden koparılmış (bedenlerimizin
de dahil olduğu) bir organizmalar toplamı olarak bunu sarmalayan
zehirli hava, su ve toprak yığını şeklinde ve son olarak günden güne
eriyen, dengesini yitiren ve bizlerden kopuk bir biçimde var olan vah-
şi yaşam biçiminde 'var'dır.

Aslında azgınlaşan kapitalizmin günümüzde ekosistem üze-
rinde yarattığı tüm bu tahribatlar burjuva fikriyatının savunduğunun
aksine doğanın bizden kopuk mutlak bir dışarısı olmadığını, doğa-
nın dönüştürülen varoluşumuza içkin bir unsur olduğunu göster-
mektedir. İlk bakışta şaşkınlık yaratan 'doğanın üretimi' tabiri de
bu doğrultuda ne bir paradoksu ne de yalnızca kapitalizmin doğa
üzerindeki tahrip edici etkisini dile getirmektedir. Doğanın üretimi
doğa ile insan arasındaki metabolik¹ ilişkinin insanın üretici yaşam
faaliyetindeki gelişmeyle birlikte geçirmiş olduğu dönüşümü ifade
eder. İnsanın yaşam faaliyetindeki –yaşamın kendisinin üretimin-
deki, yaşamın idamesi için gerekli olan ihtiyaçların karşılanması ve
bunun için gerekli olan araçların maddi üretimindeki– muazzam artış
insanın ekosistemdeki yerini daha doğrusu belirleyiciliğini artırmıştır
(Smith, 1984/1990). Tarihsel olarak kapitalist üretim ilişkilerinin ve

1 Metabolik sözcüğü özümleyici, yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan kimyasal yıkım ve yapım tepkimelerine ilişkin olan anlamına gelmektedir. Marx, sözcüğü kimya terminolojisindeki anlamından esinlenerek insanın doğanın bir parçası olarak yaşamını sürdürmek için yine doğayla girdiği ilişkiyi tanımlamak amacıyla kullanır. Bu ilişki doğanın insanın bir parçası haline gelişini ve karşılıklı olarak insanın doğanın bir parçası haline gelişini, iki yönlü bir iç içe geçme halini tanımlar. Biz de burada aynı anlamda kullanacağız.

bu ilişkilerce biçimlendirilen üretici güçlerin gelişimiyle paralel bir biçimde ilerleyen süreç, geldiğimiz aşamada sahip olduğu tahakküm mantığı nedeniyle ekolojik krizin yaratıcısı olmuştur. Ancak bununla birlikte her şeye rağmen John Bellamy Foster'ın dediği gibi "dünya ile uyum içinde gerçekleşen, adil ve sürdürülebilir insani gelişim"i olanaklı kılmaktadır (Foster, 2015). Bu yüzden doğa ile kurulan sosyal metabolik ilişkinin nasıl biçimlendirileceği, doğanın üretimine neyin –sermaye birikiminin mi yoksa doğanın/insanın ihtiyaçlarının mı– yön vereceğini tayin etme mücadelesi burada izini sürmekte olduğumuz devrimin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda öncelikle Marx'ın bahsettiği metabolik ilişkilerin nasıl kurulduğunu, doğa ile insanın karşılıklı olarak nasıl birbirinin içine geçmiş olduğunu, insani varoluşun yani toplumun neden insanın doğal varoluşu olduğunu anlamaya çalışalım. Daha sonrasında pazar için üretim ve kapitalist üretimin bu süreci nasıl tahrip edip, doğayı 'üretilir' hale getirdiğini, insan ile doğa arasındaki metabolik ilişkiyi bir yanılmaya tabi tuttuğunu ve ekolojik krize neden olduğu üzerinde duralım. Doğa ile insan arasında tarihsel olarak yaratılmış olan çelişki ve bunu aşmanın neleri gerektireceği üzerine düşünelim.

Meseleye kapitalist üretim ilişkilerinin devamını sağlama gibi bir hedeften ya da burjuvazinin doğa hakkındaki donuk ve mülkiyetçi ideolojisinden azade bir biçimde bakıldığında, doğanın insanın dışında yer alan bir nesneler alemi olmadığı açıklık kazanır. Söz konusu ajandalardan bağımsız olarak bakıldığında, doğa ile insanın ilişkisi kurucu ve içkin nitelikli bir karşılıklı üretim ilişkisidir. Bu durum insanın doğal varoluş biçiminin toplum oluşu, toplumsal varlığın insanın doğasının bir parçası olduğu anlamına gelir. Doğanın insanı ürettiği, bu süreçte insanın da doğayı dönüştürür hale geldiği anlamını taşır. Doğa ne bizim dışımızda var olan bir nesneler alemi ne de yaşamımızı kendisine karşı savaş biçiminde sürdürdüğümüz bir canavardır. Eğer doğa ile aramızdaki metabolik ilişkiyi, yıkma/parçalama ve dönüştürme/üretme sürecini illa bir tür mücadeleye benzeteceksek bunu ancak doğaya karşı yine doğanın kendisi ile –toplumsal ilişkiler tarafından dolayımlanmış fiziksel ve zihinsel güçlerimizle– verdiğimiz bir mücadele olarak düşünebiliriz.

Marx bu durumu insanın “kendi de bizzat doğanın bir gücü olarak kendisini doğanın karşısına yerleştirmesi” olarak tanımladığı insan faaliyetini –emek gücünün uygulanışı– “doğanın üretimlerini kendi gereksinimlerine uyarlanmış bir tarzda kendine mal ettiği” emek süreci (Burkett, 2004: 38) üzerinden açıklar. Dolayısıyla emek Marx tarafından hem doğanın hem de insanın katıldığı ve insan soyunun varoluşu için zorunlu olan önkoşul niteliğindeki bir süreç olarak kavranır (Burkett, 2004: 39). Emek sürecinin içinde doğa ile insan arasında kurulan karşılıklı değişim ilişkisinin, insanın doğa tarafından ve aynı zamanda doğanın insan tarafından dönüştürülüşünün zeminini oluşturduğu gösterilir.

Doğa ve insan arasında kurulan bir ilişki olan emeğin tamamlayıcı unsuru üretim gereçleridir. Emek sürecini yürütmek için gerekli olan koşulların bütünü olarak adlandırabileceğimiz söz konusu gereçler, gelişmişlik seviyeleri ne olursa olsun doğrudan ya da dolaylı olarak emek sürecine katılan ve insan etkinliğinin iletkenliğini sağlayan unsurlardır (Burkett, 2004: 39). Üretim gereçlerini, en ilkelinden en yenisine, insanın maddi ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı fiziksel ve zihinsel güçlerinin fiziksel ya da dijital biçimde cisimleşmiş halleri olarak düşünebiliriz. Bu anlamda üretim gereçlerinin kendileri, insan emek gücünün ve doğanın sunduğu materyallerin üretim faaliyetinin devamı ve gelişimi amacıyla biçimlendirildiği ve saklandığı birer füzyon hali olarak varlık kazanırlar.

Sonuç olarak doğanın hem materyal temel olarak hem de kendi evriminin ürünü biçiminde ortaya çıkan insana kazandırmış olduğu türsel özellikler-güçler biçiminde dahil oluşu, insanın üretici potansiyelini yansıtan emek gücünü sarf ederek katılımı ve bu ikisinin geçmişte karşılaşmasıyla ortaya çıkan füzyon haliyle var olan üretim gereçlerinin kullanımıyla emek süreci içerisinde yaşamın maddi üretimi gerçekleşir. Bu sürecin en temel özelliklerinden birisi toplumsal olmasıdır. Emek süreci daima bir ihtiyacın karşılanması-na yönelik gerçekleşir. Burada amaç insan potansiyelinin doğanın sağladığı materyellerle ilişkiye geçirilmesi sonucu kullanım değeri taşıyan nesnelerin üretilmesidir. Emek süreci bununla birlikte asla belirli nesnelerin üretilmesiyle sınırlı kalmaz. İnsan ihtiyaçlarının tatmini, bu ihtiyaçların giderilmesi sürecine katılan insani güçlerin ve

bu güçlerin biçimsel ifadeleri olan gereçlerin gelişimini sağlar. Yeni güçlerin edimi de ihtiyaçların daha kolay tatmin edilmesini ve yeni ihtiyaçların doğmasını beraberinde getirir. Güçler ve ihtiyaçlar arasındaki bu karşılıklık, her iki unsurun da gelişimi ve kompleksleşmesiyle birlikte sürecin toplumsal karakterinin daha da belirgin ve hatta başat hale gelmesine neden olur. İnsan tarihinin ya da toplumsal evrimin doğanın evriminin yerini alması ya da üretimin doğa önkoşulundan bağımsızlaşması gibi bir durumdan bahsetmiyorum (Burkett, 2004: 42-43) ancak insani becerilerin gelişiminin ayrılmaz bir parçası olan ihtiyaçların ne yönde gelişeceğinin, bu ihtiyaçların nasıl tatmin edileceğinin ve üretim faaliyetinin –ürünleriyle birlikte– nasıl yönetileceğinin toplumsal ilişkilerce belirlendiğini belirtmek istiyorum. İnsanın ihtiyaçların tatminine yönelik giriştiği üretim faaliyetiyle sadece doğayı değil kendisini de dönüştürdüğünü ve bu nedenle üretimin, toplumsal karakteri olan bir faaliyet olduğunu anlatmaya ve üretimin toplumsal karakterinin de üretim aracılığıyla kendisini var eden insanın varoluşunun toplumsal olduğunu ve ‘özü’nün toplumsal ilişkiler tarafından oluşturulduğunu ortaya koyduğunu ifade etmeye çalışıyorum. Dolayısıyla üretim faaliyeti, “insanın doğa ile kurduğu sınırlanmış ilişkinin insanın diğer insanlarla kurduğu sınırlanmış ilişkileri belirlediği ve insanın diğerleriyle kurduğu sınırlanmış ilişkilerin doğayla kurduğu sınırlanmış ilişkiler tarafından belirlendiği” bir durum yaratır (Marx’tan aktaran Smith, 1984/1990: 372). Bu durum üretimin basitçe insan ihtiyaçlarının karşılanması ile sınırlı olmadığı; doğa ile toplum arasında, insanın doğasının dönüşümünü kapsayan bir birleşme sürecini yaratmaktadır. İnsan doğrudan doğal bir varlıktır ve doğanın kendisine kazandırmış olduğu güçler sayesinde üretim faaliyetini ve bu faaliyetler etrafında gelişen ve kendi doğasını oluşturan toplumsal ilişkileri kurar. Kendi doğasının üretimi ile doğanın üretim süreci el ele gider ve aynı zamanda, karşılıklı olarak toplumsal ilişkilerin tüm alanlarının insanın doğa ile kurduğu ilişkiyle dolayım lanıyor olması ve doğayla kurulan ilişkiyi yönlendirmesi sonucunu doğurur.

Doğa belirli toplumsal koşullar altında (insanın temel üretken faaliyetinin, maddi yaşamın üretimi ve yeniden üretiminin gelişimi sonucunda) dönüştürüldüğü gibi toplumsal ilişkiler de insanın doğa

ile kurduğu ilişkilerin belirlenimi altındadır. Dolayısıyla doğa ve toplum arasında, insanın özü olarak adlandırdığımız güç ve ihtiyaçların kullanılacağı iki yönlü karşılıklı bir ilişki vardır. Bir yandan insanın güçlerinin ve ihtiyaçlarının gelişimi ve bu süreçte toplumsal ilişkilerin etkinliğinin artışı sonucu insan kendini doğadan ayırır ve doğayı dönüştürmeye başlar, diğer yandan da bu süreçte giderek doğanın artan dahliyle kendi doğasını, yani toplumsallığını üretir. Marx'ın insanın iç dünyası dediği şeyin yani bu toplumsallığın üretimi insan fizyolojisinin gelişimini, insan bedenlerinin (emek gücünün) yeniden üretimini ve bilinç biçimlerinin gelişimini kapsamaktadır. Doğa ile insan arasında gerçekleşen ve daha önce metabolik olarak adlandırdığımız değiş tokuş ilişkisi, bu süreçte kullanılan araçlar vs. marifetiyle insan fizyolojisinin biçimlenmesine –el gibi uzuvların şekillenmesine– neden olmuştur. Yine aynı süreçte, doğanın sunduğu ürünlerin insan doğasına dahil edildiği temel insan faaliyeti olan üretim etkinliği sürecinde, emek gücünün üretimi ve yeniden üretimi ihtiyacı ortaya çıkar ve bu ihtiyacın giderilmesi çeşitli toplumsal ilişkilerin belirli bir yönde ilerlemesine neden olmuştur. Son olarak bilincin gelişimi de insan ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçları gidermek için kullanılan güçlerin bilince varılmasıyla doğrudan ilişkili olarak gerçekleşmiştir. Bu nedenle bilinç, üretken insan etkinliğinin ve insanların birbirleriyle zorunlu olarak ilişki kurdukları toplumsal ilişkilerin doğal bir ürünüdür (Smith, 1984/1990: 372-373). İnsan ile doğa arasında kurulan ilişkiler, insan fizyolojisinden bilince, üretim ilişkilerinden mülkiyet ilişkilerine kadar yayılmakta, yasaların ve devlet aygıtının biçimlenmesini dahi belirlemektedir. Doğa ile olan ilişki; üretim sürecinin kontrolü ve yaratılan toplumsal servetin kontrolü gibi öznel karakterli süreçleri olduğu kadar az önce belirtilen nesnel koşulları da biçimlendirmektedir.

Doğa ile insan arasındaki ilişkinin –insanın doğanın kendisine verdiği güçleri toplumsal bir biçimde kullanarak, doğanın gittikçe daha büyük bir oranını kendi doğasına kattığı, kendisini doğadan ayırıp onu üretir hale geldiği karşılıklı üretim ilişkisinin– tarihsel karakteri bu ilişkinin günümüzdeki halini anlamanın anahtarını sunar. İnsanı doğayı ‘üretir’ hale getiren ancak bunu yaparken gezegen üzerindeki yaşamı tehdit altına sokan süreç, cinsiyetler arasındaki

toplumsal ayrışmanın ve sınıflı toplum olgusunun belirlenimi altında şekillenen bir yabancılaşma süreci niteliğindedir. Kuşaklardır, hatta çağlar boyunca süren bu yabancılaşma süreci, doğanın insandan kopuk olduğu ve insanın doğanın efendisi olduğu yanlışlığını üretmiştir. Bu yanlış sadece insanın doğaya bakışını zehirlemekle kalmaz, cinsiyet temelli ve sınıfsal sömür-iktidar biçimleri için de veri olup, söz konusu tahakküm biçimleri tarafından yeniden üretilmekte ve derinleştirilmektedir.

Doğadan yabancılaşmamızı öylesine kanıksamış durumdayız ki, doğa ile kurduğumuz ilişkinin insanın fizyolojik evrimi, cinsiyetler arasındaki ayrım ya da bilincimiz üzerindeki uzun erimli etkilerini fark etmekte zorlanıyoruz. Bununla birlikte, HES'ler ve daha birçok ömekte olduğu gibi çevre felaketlerine yol açan uygulamalardaki artışın gittikçe artan biçimde yaşamlarımızı tehdit ettiğini, devlet aygıtının-yasama organının vs. bu tür konularda daima sermayeden yana tutum takınmasını, kent yaşamının aldığı hali, iklim değişiminin etkilerini vb. gündelik yaşamımızda gittikçe daha derinlemesine deneyimlemeye başlıyoruz. Bu durum hem doğa karşısındaki öznelliğimizin toplumsal ilişkilerin nesnel yönü olarak adlandırılan yapılar üzerindeki etkisini ve bu yapıların kendisini zorunluluk olarak dayatmasını hem de tüm bu temel çelişkilerin toplumsal ilişkilerin farklı alanlarına nasıl nüfuz ettiğini göstermektedir. Sadece iktisadi ya da siyasi alanlarla değil, bilim ve teknoloji ya da felsefe ve estetik gibi bilinç alanları da insanın doğayla kurduğu ilişki tarafından belirlenirken insanın doğayla kurduğu ilişkinin toplumsal boyutu tarafından da yeniden belirlenir.² Böylece insanın doğadan yabancılaşmasını gizleyen, bu yabancılaşmış ilişki biçimini doğal ya da ideal olarak gören bir toplumsallık ve bir kanıksama hali hakim olur.

Kapitalizmin gelişimiyle farklı toplumsal alanların önce birbirinden ayrışıp daha sonra yeniden üretimi gerçekleştirecek şekilde birbirine entegre olması doğa ile insan arasındaki çelişkinin, kapi-

2 Sanatta ortaya çıkan Romantizm akımı bunun en belirgin örneklerinden biri iştir. Romantizm'in insanın doğayla kurmuş olduğu ilişki in kapitalist üretim biçimi tarafından dönüştürülmesine gösterdiği tepki, muhafazakar içeriğinin yanında doğanın estetik ve tinsel açıdan kutsanmasının yanı sıra siyasi kurumların ve toplumsal ilişkilerin geçirmekte olduğu dönüşüme dair bir eleştiri de içermektedir.

talizm tarafından biçimlendirilen haliyle bu alanlara nüfuz etmesini sağlamıştır. Bu üretim biçiminin, geçirdiği küreselleşme dalgaları sonucu yeryüzünün genelinde başat üretim biçimi haline gelmesiyle de söz konusu yabancılaşmanın korkunç sonuçlarıyla gezegen ölçeğinde karşı karşıya kalıyoruz. Kapitalizmin sonsuz kâr elde etme, sermaye biriktirme mantığı kendisine ait kodları küresel çapta doğa ile insan arasında kurulan ilişkilerin tamamına yazmakta, insanın doğadan yabancılaşma sürecinin katalizörlüğünü üstlenmekte ve bunu şimdiye kadar hiç erişilmemiş bir ölçüde ve üretici güç seferberliğinde gerçekleştirmektedir. Bu yüzden tarihte eşi görülmemiş bir ekolojik krize, ekosistemin mevcut haliyle kendi kendisini artık yenileyemeyeceği bir duruma neden olmuştur. Kısaca söyleyecek olursak mümkün olan toplumların en iyisi olarak kendisini sunan kapitalizm, özellikle ekoloji konusundaki maskesi düşürüldüğünde, reel olan felaketlerin en büyüğü, en derini ve ne yazık ki en arzulanmakta olanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğadan yabancılaşma, yani insanların belirli bir toplumsal sınıfın çıkarları doğrultusunda doğa üzerinde egemenlik kurarak ekolojik dengeyi bozmaları ve toplumun büyük kesiminin doğayla kurdukları metabolik ilişki üzerindeki kontrollerini çeşitli biçimlerde yitirmeleri gibi meseleler kapitalizmi yeniden üreten olgular oldukları için kapitalizmi –salt iktisadi bir şey olarak düşünerek– ortadan kaldırmak tek başına sorunun aşılması için yeterli ve hatta mümkün değildir. Ancak mevcut durumda doğa ile insan arasında ortaya çıkmış olan ikilik, kapitalizmin öylesine derin nüfuzu altındadır ki, doğa üzerindeki tahribat kapitalizmin devamı için öylesine vazgeçilmezdir ki, doğa ile insan arasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırmadan da insani özgürlüğün önünü açmak mümkün olmadığı gibi kapitalizmi ortadan kaldırmadan doğadan yabancılaşmayı ortadan kaldırmak da mümkün değildir. Bu yüzden ekolojik krizin aşılması ve insani özgürleşme, doğanın insanın (sermayenin) tahakkümünden ve insani gelişimin meta üretimi ve sermaye birikimiyle eşdeğer tutulmasından kurtulması, ancak birlikte düşünülerek gerçekleştirilebilecek idealler olarak karşımıza çıkmaktadır.

O halde önümüzdeki soru şudur, tarihsel olarak sonsuz miktarda üretici güç geliştirme kapasitesi olan bir üretim biçimi, insanı

doğanın merkezi ve efendisi olmaktan çıkaracak şekilde nasıl aşıılır? Bu sorunun yanıtını Joel Kovel ve Michel Löwy, 2002 yılında yayınladıkları *Ekososyalist Bir Manifesto*'da aşma vizyonunu nicel boyuttan nitel boyuta taşıyarak gerçekleştirebileceğimiz şeklinde verirler (Kovel ve Löwy, 2002). Bunun anlamı, insan zenginliğini doğanın dönüştürülmüş olan miktarıyla insan özgürlüğünü de bu dönüştürülmüş miktar üzerindeki kontrol oranıyla ölçmenin yerine, insanın –belirli türsel özelliklerini, güçlerini ve ihtiyaçlarını tanıyarak– ekolojik sistem içindeki pozisyonunu, onu kainatın merkezine yerleştirmeden yeniden belirlemek ve özgürlüğü de insanın güç ve ihtiyaçlarını sermaye, devlet vb. kendisine yabancı olan güçlerden bağımsız biçimde tanımlayarak anlamaktır. Bu doğrultuda teorik ve politik açıdan insan varoluşunun mekansallığının ön plana çıkarılması gerekmektedir. İnsanlar sermaye birikiminin ve burjuva sınıfının egemenliğinin bize kabul ettirmeye çalıştığı gibi, bilimkurgu filmlerini andıran sanal bir düzlemde, sonsuz bir nesneler alemi olduğu varsayılan doğadan kopuk bir endüstriyel-dijital bir uzamda yaşamıyorlar. Hızlı bir biçimde çeşitli felaket versiyonlarıyla karşı karşıya kalmak üzere oldukları dünya gezegeninin, insan eliyle-tarihsel olarak sınırlara ayrılmış coğrafyalarında yaşıyorlar. Tüm tarihsel kültürel farklarına rağmen, kırsal alanlarda ya da kentlerde, ürettikleri doğanın zehirli ancak organik bir parçası olarak, onun bir bileşeni olarak var oluyorlar.

Bu durumun yani mekansallığımızın, doğal bir varlık olduğumuzun bilincine varmamız, insani varoluşun ve bunun zorunlu bir önkoşulu olarak var olan ve bu varoluşun bileşeni olduğu doğanın varlığının sermayenin varlığı ve birikiminden, sermaye birikimi üzerinden iktidarını kuran burjuva sınıfının çıkarlarından önce geldiğini anlamamız demektir. Ve bunun gereği olarak da doğanın 'ihtiyaçları' ile insan ihtiyaçları arasında uyum sağlayan bir yaşamı-dünyayı kurmak gerekmektedir. Bu her şeyden önce maddi yaşamımızın üretimini ve bu üretimin birikimini nitelediği ölçüde zenginliğin tanımını dönüştürmekle mümkün olabilir. Bu anlamda zenginliğin metaların sırrını taşıyan değişim değeri üzerinden değil de –ekolojik dengeyi bozacak her türlü biçimi dışlama kaydıyla– insani özün insani özgürleşme ve kendini gerçekleştirme yönünde kullanılma miktarıyla 'ölçülerek' tanımlanması gerektiğini söyleye-

blılırız. Bu tabii ki sadece bölüşüm alanında gerçekleştirilen kısmî lyleştirmelerin ötesine geçen bir dönüşümü gerektirmektedir. İnsanın doğadan yabancılaşmasını ve kapitalizm özelinden yola çıkarak sınıflı toplum olgusunu gerisinde bırakarak özgürleşmesi teknoloji ve genel olarak tüm üretici güçlerin, enerji kullanımının nitel dönüşümünü gerçekleştiren ve insan ile doğa arasında ortak ihtiyaç ve varoluşu öngören organik bir bütünlük kuran devrimle mümkün olabilir. Kapitalizm, doğanın ve dolayısıyla insan yaşamının düşmanıdır, doğanın ve insanın savunusu insanın, doğayla uyumlu bir biçimde kendi güçlerini kullandığı bir yaşamı kurmakla mümkündür. Ekosistemin kapitalist üretimin zorbalığından kurtulması üretimin diğer unsuru olan üreticilerin ortak ve özgür gelişimi olmadan gerçekleşemez.

Cinsiyet İktidan

İktidarın sistematik bir şekilde uygulandığı ve olabildiğine yaygınlaştırdığı ölçüde görünmez hale gelme gibi bir özelliği var. Ailenizden, iş yerinizden ya da arkadaş çevrenizden birisinin etrafındakiler tarafından sürekli ayrımcılığa uğradığını düşünün. Yeteneklerinin, fikirlerinin daima bastındığını, bir yandan tatmin olabileceği faaliyetlerden alıkonulurken diğer yandan da birçok konuda başkalarıyla haksız rekabete sokulduğunu tasavvur edin. Bu kişinin hiç takdir edilmediği ve karşılığını asla alamayacağı işlere koşuluyor olması ve bu durumun kendisi i daima meşru gösteren fikirlerce sürekli yeniden üretmesi sizi söz konusu duruma isyan etme noktasına sürükleyecektir. Aslında bu örnekteki 'kötülük' bir yandan hiç de yabancı gelmiyor değil mi? Yakınınzdaki birçok insan, yeryüzünde sayıları milyarlarla ölçülecek kadar çoğu, sistematik biçimde bizi isyana sürüklemesini pekala bekleyebileceğimiz bu ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kadınlar üzerinde uygulanan ve ataerki olarak adlandırılan tahakküm biçimi, insan ilişkilerine zamansal ve mekansal anlamda öylesine yayılmıştır ki cinsiyetler arasındaki yabancılaşmayı doğurmasına rağmen çoğunlukla görünmez kılınmıştır.

Yeryüzünde yaşayan insanların yarısının –kadınların– hayatı diğer yarıda kalan kişilere –erkeklerle– olan tabiyetleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu durumun genellikle aşına olunan kısmı, kadın-

ların annelik gibi rollere öznelliklerini kısıtlayacak şekilde hapsedilmesidir. Kadınlar –sosyal bilimler literatüründe toplumsal cinsiyet rolleri– olarak adlandırılan belirli roller içerisinde hapsedilerek toplumsal ilişkiler alanının büyük bir bölümünden yalıtılmakta ve ev işlerinde hapsedilmektedir. Edepli bir evlat, namuslu bir eş ve cefakar bir anne olmak mekana ve zamana göre içerik açısından ufak tefek farklılıklara sahip olsa da, temelde yukanda belirtmiş olduğumuz yalıtma mantığının yansımaları olarak karşımıza çıkar. Kadınların bu sınırlı rollerle özdeşleştirilmeleri yalnızca kendi güç ve ihtiyaçlarından yani bireysel potansiyellerinden koparılmalan ve bu rolleri oynayarak tatmin olmaya zorlanmaları sonucunu doğurmaz. Kendilerine biçilen rollere sadık kalmadıklarında, kent, çalışma ve siyaset gibi alanlarda hak iddia edip kendilerini gerçekleştirmeye çalıştıklarında erkeklerin rollerini almaya teşebbüs ettikleri için ayıplanmakta ve/veya düşmanlık yapmakla suçlanmaktadır. Dahası bu etkinlikleri dolayısıyla maruz kaldıkları her tür canavarca davranış nedeniyle yine onlar azmettirici olarak yaftalanırlar.

Kadınları nesneleştiren bu iktidar mekanizmaları tüm bu yaşananları cinsiyetler arasındaki ilişkilerin doğası gereğiymiş gibi sunan ideolojiler ve bu ideolojilerin gizlediği sömürü mekanizmalarıyla birlikte var olur. Kadınlara biçilen roller kendilerinden beklenen ‘görünmeyen’ işlerin yapılmasının devamını ve sarf ettikleri emeği karşılıksız bırakmayı amaçlar. Bu stratejinin başarısı ise ideolojik destek olmadan mümkün olamaz. Kadınların ezilmişliğinin doğallaştırılması öncelikle kadınların doğayla özdeşleştirilmesiyle olur. Kadın medenileşen ve doğanın efendisi haline gelen insanın hâlâ doğayla özdeş kalmış eksik yönü olarak kodlanır. Dolayısıyla toplumdaki rolü ve ödevi, fizyolojik farklılığı da kanıt olarak gösterilerek, insanın ürettiği ve bununla ilgili işlerle sınırlandırılır. Bunun anlamı toplumsal alanın, burjuva kamusal alanının vs. erkeklere özgü olması, kadınların eğer makbul kadınlar olmak istiyorlarsa kendilerine biçilen doğallık ve duygusallık rollerini benimsemek zorunda bırakılmalarıdır. Görev ve roller doğallıkla tanımlanır ve bunların icrasının ve tatmininin de duygularla gerçekleşmesi gerektiği iletilir. Tıpkı doğallık toplumsallığının karşıtı olarak konulması gibi duygusallık da rasyonelliğin karşıtı olarak karşımıza çıkar.

Kadın öznelliğini doğallığa –bunun getirdiği karşılıksız bırakılan emek sömürsüne– ve duygusallığa indirgeyen tahakküm mantığı-nın zirvesini kadının estetize edilmesi oluşturur. Kadın varoluşunun estetik bir hadiseye indirgenmesi, kadından beklenen doğallık ve duygusallığın tamamlayıcı parçası olarak bu varoluşun nesneleşme-sinin mutlaklaştırıldığı aşama olmaktadır. Dönemin hakim güzellik parametreleri doğrultusunda oluşan kalıplara göre kendi dış görü-nüşünü ve davranışlarını biçimlendirmek, aklıyla ya da başardıkları-ya vs. değil de güzelliği ya da davranış biçimiyle tanınmak kadınlar üzerinde kurulan iktidarın önemli sacayaklarından birisidir. Tüm bu mekanizmalar elbette bu konuya özel toplumsal denetim ve yaptırım düzenekleriyle birlikte işleyerek kadının ezilmişliği meselesi olarak da adlandırabileceğimiz toplumsal cinsiyet sorununu ortaya çıkarır.

Kadınların ezilmişliği meselesinin toplumsal bir sorun olduğunun ortaya konması, özel alana-aile alanına aitmiş gibi görünen bu sorunun aslında politik bir sorun olduğunun açığa çıkarılması femi-nist teorisyen ve hareketlerin önemli başarısıdır. Kendisini doğallı-ğıyla mazur gösteren, fizyolojik farklılıkların vs. arkasına sığınan bir tahakküm biçiminin toplumsallığının ortaya çıkarılması zor bir iş. Oysa bir kez farklı boyutlarıyla kavrandığında hem kökeni, hem işle-yişi hem de sonuçları bakımından toplumsal bir mesele –toplumun yeniden üretimiyle alakalı bir mesele– olduğu ortaya çıkar. Kadınlar ile erkekler arasındaki çelişki, bu iki cinsiyetin birbirinden yabancı-laşmasına neden olmakta ve cinsellikten kültüre kadar birçok alan-da bireylerin yabancılaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu çelişkinin nedeni fizyolojik farklılık değil toplumsal ilişkile-rin üretimi sürecinde ortaya çıkan işbölümüdür. Kadınları toplum-sal üretimin belirli bir kısmını, hiçbir karşılık almadan üstlenmeye zorlayan ve bunu ideolojik vs. araçlarla devam ettiren tahakküme kadın bedenindeki farklılık neden olmaz. Zaten kadını farklı olarak kodlamak başlı başına problematiktir çünkü erkeği normal, daha doğrusu ideal olarak benimseyen önkabullere dayanır. Cinsiyetler arasındaki yabancılaşmayı doğuran ataerki in işleyişi de doğa ya-salarından tamamen bağımsız bir biçimde, yine çeşitli iktidar ve sö-mürü mekanizmaları dolayısıyla bu süreçten doğrudan ya da dolaylı olarak zarar gören kadın ve erkekler tarafından gerçekleştirilmekte-

dir. Doğurduğu sonuçlar da kadınların sömürsünden, makbul olan ve olmayan gibi ayrımlara tutulmalarından başlayarak erkekleri de etkileyen toplumsal fenomenler olarak karşımıza çıkar. Sonuç toplumun tamamının aşk ve cinsellik gibi özel ilişki alanlarında üretim, ahlak ve siyasete kadar birçok toplumsal alanda kendileri olarak ilişki kuramadıkları ve bunun acısını en doğrudan kadınların çektikleri bir dünyadır.

Kadınların ezilmişliğinin toplumsal bir sorun olması, doğurmakta olduğu sonuçların sürekli olarak –zamanla değişen biçimlerde– toplumsal ilişkiler tarafından mümkün kılınması anlamını taşır. Bu bakış açısına göre cinsiyetler arasındaki yabancılaşmayı doğuran çelişki kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılık değildir. Söz konusu farklılıklar kadınların ezilmişliğinin önkoşulunu oluşturmakla birlikte kendiliğinden bu sorunu zorunlu kılan mantıksal ya da ontolojik bir öz değildir. Sınıflı toplumun –toplumun belirli bir kesiminin diğer kesimin ürettiği artık ürüne el koyduğu toplumların– gelişimiyle paralel biçimde ortaya çıkan, kadın ile erkek arasındaki işbölümünü bir tahakküm biçimine döndüren tarihsel bir fenomendir. Kadınların ezilmişliği toplumsal ilişkilerin öznel yönünün çeşitli boyutlarını etkileyen ve nesnel yönde çeşitli biçimlerde ifadesini bulan, bu sayede de çeşitli biçimlerle kuşaktan kuşağa aktarılmayı başaran bir tahakküm biçimidir (Harman, 2016). Konusu insanın üretimi ve yeniden üretimidir.

Cinsiyetler arasındaki yabancılaşmayı ortaya çıkaran sorunun adını Lisa Vogel'i takip ederek “genel toplumsal yeniden üretim bağlamında emek gücünün yeniden üretimi” olarak koymanın doğru olacağını düşünüyorum (Vogel, 2015: 208). Burada genel toplumsal yeniden üretim terimiyle toplumsal ilişkilerin tamamının ve bu ilişkilerin kurulmasını mümkün kılan nesne ve koşulların üretimini anlıyoruz (Arruzza, 2016: 11). Emek gücü terimiyle de “insanın canlı varlığında mevcut olan ve onun herhangi bir kullanım değeri üreten kullandığı zihinsel ve fiziksel yeteneklerin bütünü” anlıyoruz. Emek gücü “bir emek süreci içerisinde kullanıma sokulduğu zaman gerçekleşen” ve “insanın doğuştan sahip olduğu potansiyel bir kapasitedir”. Bu kapasite daima belirli bir toplumsal ilişkiler ağı içerisinde kullanıma sokulduğu için belirli bir üretim tarzına bağlı olarak gerçekleşir. Daima belirli bir üretim tarzını mümkün kılan koşulların

sürekli olarak var edildiği toplumsal yeniden üretim süreçleri içerisinde yer alır (Vogel, 2015: 210).

Toplumsal yeniden üretim süreci yani toplumu meydana getiren koşulların üretimi içerisinde ele aldığımız emek gücünün taşıyıcıları insanlardır. Bu nedenle, ölümlü bir organizma olan emek gücü taşıyıcılarının varlığını sürdürmeleri ve ölüm ya da aktif iş gücünden çekilme durumlarında bunların yenilenmesini sağlama amacıyla yapılan faaliyetler emek gücünün yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Emek gücünün yeniden üretimi kısmen göç ve benzeri uygulamalarla gerçekleşir ancak birincil yol 'nesilsel yenilenme' yani yeni emekçilerin dünyaya getirilmesi ve emek sürecine katılacak ve bu süreci sürdürecekle hale getirilmesidir (Vogel, 2015: 211-213). Kadınların ezilmişliği olarak ortaya çıkan ve cinsiyetler arasındaki mikro iktidar ve sömürü ilişkilerini içeren cinsiyetler arası yabancılaşma nesilsel yenilenme sürecinde ortaya çıkar. Kadının doğurganlığı cinsiyetler arasında emek gücünün yeniden üretimi konusunda ortaya çıkan işbölümü, nesilsel yenilenmenin yükünün kadınların sırtına yüklendiği bir toplumsal yapının oluşumuyla sonuçlanır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz işbölümünün cinsiyetler arasındaki ilişki açısından yıkıcı bir rol oynaması sınıflı toplumların ortaya çıkışıyla kesinleşir. Sınıflı toplumlar öncesinde, yani toplumun belirli bir kesiminin politik, ideolojik ve iktisadi yollarla toplumun başka bir kesiminin emeğinin ürünlerine el koyduğu toplumsal yapılar öncesinde, kadın ile erkek arasındaki biyolojik farkın doğum dönemi dışında yapısal bir tahakküm düzeneği üretmesini zorunlu kılan bir şey yoktur. Ancak sınıflı toplumun kendisi emek gücüne özgün sınıfsal bir anlam kazandırır. Emek gücünü artık emeğe el koyan sınıfların üretici sınıflar üzerindeki egemenliğinin kaynağına dönüştürür. Emek gücünü kullanarak yaşayan doğrudan üreticileri sömürülen sınıf haline getirir. Bu doğrultuda sınıflı toplumlarda "emek gücünün yeniden üretimi kavramı, dar anlamda ifade edildiğinde, sömürüye maruz kalan emek gücü taşıyıcıları sınıfının varlığını sürdürmesi ve yenilenmesi" anlamını taşır (Vogel, 2015: 216). Bu yenilenmenin sıfır maliyet ve maksimum verimle gerçekleşmesi, kadınların emek gücünün yenilenmesi sürecinde biyolojik farklılıklarının getirdiği farklı rollerinin onların emeklerinin sistematik olarak gasp edildiği ve böy-

lece hakim sınıfın sömürü miktarının artırıldığı görünmez bir alana dönüştürülmesiyle sağlanır.

Sınıflı toplumların şu ana kadar ortaya çıkmış en gelişmiş formu olan kapitalist toplum da söz konusu iktidar ve sömürü mantığını sürdürmektedir. Sermaye birikimi mantığı çerçevesinde, işçi sınıfı kadınlarının ücretli emek mekanizması sayesinde sömürülmesine yol açmakla kalmaz, birikim mantığının olmazsa olmazı olan emek gücünün yenilenmesi hususunda da kadın emeğini karşılıksız bırakır. Kapitalizm sermaye birikimini emek gücü sahibinin çalışma sürecini ikiye ayırarak gerçekleştirir. Çalışma sürecinin ilk bölümünde, gerekli emek olarak adlandırılan bölümde işçi kendi varlığını sürdürmek, kendi sınıfından olup da çalışmayan kişilerin varlığının devamını sağlamak ve nesil yenilenmeyi sağlayacak kadar emek sarf etmektedir (Vogel, 2015: 218). Kalan iş süresinde harcadığı emek gücü bu sürecin ürününe el koyan kapitalist için artı-değer yaratılması anlamına gelmektedir. Sermaye birikimi olarak adlandırılan bu süreçte biriktirilen şey işte bu gerekli emeğin dışında kalan çalışma tarafından yaratılmaktadır. Dolayısıyla artık emeğin gerçekleşmesinin önkoşulu sayılabilecek gerekli emeğin gerçekleşmesi yani emek gücü taşıyıcılarının kendi varlıklarını sürdürmesi ve nesillerini devam ettirmesi gerekmektedir. İşte bu noktada kadınların üzerine hiçbir şekilde doğal zorunluluk sonucu olma niteliğini taşımayan ekstra bir yük bindirilmektedir.

Daha öncesinde kapitalizmin sömürü mekanizmalarını iktisadi olan ile siyasi olan arasında yaratmış olduğu ikilik sayesinde gerçekleştirdiğini belirtmiştik. Bu doğrudur ancak yaratılan ikilik çok boyutludur ve sadece iktisadi ile siyasi alanlarla sınırlı değildir. Genellikle aile olarak adlandırılan ev içi alanın da keskin bir biçimde bu diğer iki alandan ayrıştırılması kapitalizm sayesinde mümkün olmuştur. Bu alan kadınlara emek gücünün nesil yenilenmesi ve bakımı konularında yüklenen angaryanın ve patriyarka olarak adlandırdığımız iktidar biçiminin –kadınların erkeklere tabi kılınışının– gerçekleştiği ya da en azından temellendiği ortamı yaratmaktadır. Söz konusu ortamda gerçekleşen ve sömürüye tabi kılınan kadın emeği ev içi emek olarak adlandırılır. “Gerekli emeğin kapitalist üretim alanının dışında gerçekleştirilen bölümü” olarak ev içi emek, emek gücünün

yınılması için gerekli bakım vb. işleri kapsar (Vogel, 2015: 229). Kapitalist üretim alanındaki emeğin tek yönlüleşmesi eğiliminin aksine hem maddi hem de duygusal birçok emek türünü içerir (Savran, 2003: 163). Kapitalist mantık tarafından soyutlanamayan, ölçülemeyen –şeyleştirilemeyen– bir niteliğe sahiptir. Bu yüzden de bir çeşit çifte yabancılaşma durumu yaratır, çünkü şeyleştirilemeyen ev içi emek kapitalist tahakküm açısından ücret konusunun dışında bırakılır. Ücretler üzerindeki sınıf mücadelesinin konusu olmaktan çıkarılır. Bu nedenle de işçi sınıfı aileleri içerisinde ev içi emek kadınların, kapitalist üretimin parçası olma işlevi de erkeklerin üzerine yıkılırken, bu işbölümü süreci daha önceki sınıflı toplumların baskıcı işbölümü ve ahlaki/ideolojik mirasıyla birlikte erkek egemenliğinin kaynağını oluşturur (Vogel, 2015: 230-231). Sonuç olarak kadınların emek gücünün yeniden üretiminde oynadıkları karşılıksız emekçilik rolü, onları birer nesneye-tıpkı doğa örneğinde olduğu gibi mülkiyet konusu bir şeye indirger.

Kadın ile erkek arasındaki çelişki, kökenini karşılıksız kalan ev içi emekte bulmaktadır. Ve her temel çelişki gibi toplumsal ilişkilerin nesnel ve öznel boyutuna farklı veçhelerle yayılır. Cinsiyetler arasında kurulan tahakküm ilişkisi, öznel yönde kendisini deneyimler olarak gösterir. Bireyler arasında kurulan ve herhangi bir biçimde cinsiyet farklarını konu edinen ilişkiler birer iktidar ilişkisine dönüşür. Bunlar cinsellik alanında, aile yaşamında, iş hayatında, siyasette ve sanatta kendilerini gösterirler. Kadınların ezilmişliği fenomeninin ortaya çıkışı birbiriyle eşit ve özgür bireyler olarak ilişki kuramayan kadın ve erkeklerden oluşan, cinsellikten estetik alanına kadar tatminsiz bir toplumun oluşmasına neden olur. Kadın ve erkek arasındaki bölünme duygular ile akıl, doğa ile toplum, ahlaki açıdan yanlış ile doğru gibi ikilikleri kendi düzleminde yeniden yaratarak cinsiyet açısından yabancılaşmayı ortaya çıkarır.

Söz konusu yabancılaşmayı üreten koşullar birçok nesnel unsur tarafından yeniden üretilirler. Geleneksel ve modern türleriyle mevcut aile kurumu öncelikle sayılması gereken yapı olarak gelir ve yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi ev içi emeğin sömürüsü ve kadının özel alana hapsedilişini simgeler. Buna ahlak kuralları eşlik eder. Coğrafyamızda daha çok namus başlığı altında karşımıza

çıkan ahlak kuralları, mevcut dinî uygulamalarla birleşerek erkek egemenliğinin tüm ikiye bölünmüşlüğüyle mutlaklaştırıldığı önemli bir iktidar mekanizması oluştururlar. Kadın ile erkek arasında eşitsiz bir ilişki olduğu varsayımından yola çıkılarak getirilen hukuk kuralları da benzer yapıdadırlar. Söz konusu kuralları ve bunun fiiliyattaki uygulanış biçimleri kadınları kendilerine biçilen rollere hapsetmeye ve bunu kabullenmemeleri halinde başlarına gelecekleri kabul etmeye zorlayacak biçimde kurulmuşlardır. Tüm bunları sarmalayan muhafazakar ideolojiler ve bunların gündelik dile yansımaları toplumsal cinsiyet meselesi bakımından hiç de masum değildir. Kadını eksik insan olarak kodlayan, cinsel ve benzeri şiddet eğilimlerini kadınlara yönlendiren dil öğeleri kendilerine ait işleyiş biçimlerine sahip olmalarına rağmen aslında kadınlar üzerindeki iktidarı ve sömürüyü gizleyen ve/veya meşrulaştıran unsurlardır.

Cinsiyetler arasındaki yabancılaşmanın aşılmasına yönelik mücadele, sorunu toplumsal bir fenomen olarak ele alıp, çözüm açısından gündelik somut iktidar ilişkilerini olduğu kadar toplumsal ilişkilerin geneline yayılmış yapısal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedeflemelidir. Çok uzun süreler önce kurulan bu eşitsizliğin kadınlar üzerinde ve toplumsal üretim tarzlarının değişimiyle birlikte yeni boyutlar kazanmış olduğunu ve birbirine eklenmiş iktidar ve sömür mekanizmalarının sistematik biçimde yeniden bu eşitsizliği ürettiklerini kabul etmeden sorunu çözebilecek bir hareket oluşturulabileceğini beklemek doğru olmayacaktır. Varlıkları birbirine bağlı olmasına rağmen aralarında tahakküm ilişkisi olan gruplar arasındaki ilişkinin toplumsal özgürleşme yönünde dönüşümü, bu iki grup arasında hiçbir fark yokmuş gibi davranan soyutlayıcı formüller yardımıyla sağlanamaz. Bu anlamda somut varoluşları ve somut ilişkileri temel alan çözüm yöntemleri geliştirmek zorundayız.

Bunun yolu öncelikle farklı grupların, kadınlar ve erkeklerin farklı güç ve ihtiyaçlarının var olduğunu ancak bunların birbirlerinin aleyhine olacak şekilde karşılanmasının cinsiyetler arasındaki yabancılaşmayı yeniden üreteceğini kabul etmekten geçer. Ayrıca kadınların öznelliğinin, kendi kendilerini eşit yurttaşlar olarak kurmalarının önündeki yapısal engelleri kaldıracak mücadele biçimlerinin seçilmesi de bir zorunluluktur. Kadınların ezilmişliğinin, bir grup

öncü erkeğin kadınlar adına vereceği mücadeleyle aşılamayacağını kabul etmek gerekiyor. Bu tür bir çıkışın belirli bir yerde ve belirli bir zamanda görece bir mevzi kazanmayı sağlama ihtimali olabilir ancak sorunun çözümü kadınların kendilerini kendi güç ve ihtiyaçlarını savunan siyasal özneler olarak kumularından geçiyor. Ancak o zaman ortak ve özgür bir toplumun kurulması mümkün olabilir.

Mevcut hareketler ve teorik birikim bize bu tür bir toplumun hangi ilkeleri hayata geçirmek üzere örgütlenmiş olacağı hakkında birtakım ipuçları vermektedir. Bu ilkelerden ilki hiç kuşkusuz kadınların emek gücünün nesilsel yenilenmesini sağlayan görünmeyen emeğinin, ev içi emeğin paylaşılması ve karşılığının ödenmesidir. Bu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan politik ve ideolojik sorunların sınıf mücadelesinin asli bir parçası haline gelmemiş olması çok büyük bir kayıptır. Ev içi emeğin paylaşımına ve karşılığının ödenmesine yönelik verilmeyen mücadele sömürge sınıfın –günümüzde kapitalist sınıfın– kendi egemenliğinin önkoşulu olan mülksüz emek gücü taşıyıcılarının hiçbir karşılık ödemeksizin yeniden üretilmesine izin vermek anlamına gelmektedir. Bu, işçi sınıfı kadınlarının yine bu sınıfın erkeklerince ve işçi sınıfının tamamının kapitalist sınıf tarafından sömürülmesine gösterilen ölümcül bir rızadır.

Kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak dayatılan rolleri ve bu rollerin altında yatan ikilikleri aşmak da yine bu mücadelenin bir parçası olacaktır. Unutulmamalıdır ki, toplumsal cinsiyet sorunu kadınları kurbanlaştıran ancak olumsuz sonuçlarının tüm toplum tarafından yaşandığı ve toplumsal ilişkilerin ve öznellik biçimlerinin toptan dönüşümüyle aşılabılır bir sorundur. Ev içi emeğin sarf edildiği bakım işlerinin paylaşılması kadar kadını eve hapseden kısıtlamaların aşılması da zaruridir. Kadının duygusal, zihinsel ve fiziksel yönden kendini gerçekleştirme insanı özgürleşmenin bir koşuludur. Ancak bu erkeklerin de ev içi emeğe dahil olmaları kadar duygusal açıdan özneleşmelerini ve potansiyellerine erişmeleri önünde engel teşkil eden toplumsal iktidar biçimlerini ortadan kaldırmalarını gerektirir. Ortak ve özgür bir dünya kadın ile erkek arasındaki ilişkinin kendilerini hem duygusal hem de zihinsel yönden gerçekleştirebilen bireyler arasında, iktisadi ve siyasi ilişkiler kadar duygusal ve cinsel yönden de özgürce ifade edildiği ve gerçekleştirilebildiği ölçüde mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

- Arruzza, Cinzia, "Functionalist, Determinist, Reductionist: Social Reproductive Feminism and its Critics", *Science & Society*, 80.1, 2016.
- Burkett, Paul, *Marx ve Doğa: Al-Yeşil Perspektif*, çev.: Ercüment Özkaya, Ankara, Epos Yay., 2004.
- Foster, John Bellamy "Marxism and Ecology: Common Fonts of a Great Transition", *Monthly Review*, C. 67/7, 2015. <http://monthlyreview.org/2015/12/01/marxism-and-ecology/>, indirilme tarihi: 24.06.2016.
- Harman, Chris, *Halkların Dünya Tarihi: Taş Çağı'ndan Yeni Binyıl'a*, çev.: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Yordam, 2016.
- Kovel, John; Löwy, Michael, *Ekososyalist Bir Manifesto*, çev.: Emre Ergüven, 2005. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/55/ekososyalist-bir-manifesto>, indirilme tarihi: 23.01.2014.
- Savran, Gülnur Acar, "Kadınların Emegini Görünür Kılmak: Marx'tan Delphy'ye Bir Ufuk Taraması", *Praksis*, C. 10, s. 159-210, 2003.
- Smith, Tony, *The Production of Nature, Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*, Oxford, Blackwell, s. 34-65, 1984/1990.
- Vögel, Lisa, *Marksizm ve Kadınların Ezilmişliği*, çev.: Çiğdem Çıdamlı, Ankara, Notabene Yay., 2015.

4. Bölüm

Devrimci Müşterek Siyaseti

Yabancılaşmanın Aşılması Olarak Devrim

Ekolojik olarak mahvolmanın eşiğinde; ırkçılığın, ayrımcılığın, şiddetin arttığı ve buna tarihte eşi benzeri görülmemiş bir servet eşitsizliğinin eşlik etmekte olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Bir çoğumuzun kabul edeceği –ancak bu durumdan en çok sorumlu olanların ısrarla inkar ettikleri– gibi, dünyanın bu patlamaya hazır ahvali bizlerin eseri. İnsanın zihinsel ve fiziksel açıdan nesneleştirici kapasitesinin oldukça uzun bir zaman boyunca belirli bir minvalde kullanılışının sonucu. Söz konusu katastrofik sonuçları doğuran minval, insanların bir tür olarak önlerinde buldukları sorunları tarihsel olarak çözme biçimlerinin niteliğidir. İnsanların kendileri tarafından yaratılmamış olan sorunlara –doğanın sonluluğuna ve insan ihtiyaçlarının ancak toplumsal biçimde karşılanabilir oluşuna– karşı geliştirdikleri tahakkümcü çözümlere dayanmaktadır. İşin aslı bu ‘çözümler’ sorunları gidermekten çok, sorunun, bunu dile getirme ve dönüştürme araçları ellerinden alınmış kesimlere ihraç edilmesinden başka bir şey değildir. İnsanın nesneleştirici kapasitesinin, insanların kendi aralarında ve doğayla yaratmış oldukları çelişkiler/ikilikler dolayısıyla, asalak nitelikli belirli azınlıklar tarafından çoğunluğun ve doğanın şeyleştirilmesi biçiminde uygulanmasına dayanır.

Daha net bir biçimde ifade etmek gerekirse, mevcut ahvalimizin kökeninde tarihsel olarak insanın kendisini yıkıcı bir biçimde do-

ğanın merkezine yerleştirmesi ve kendisini tür olarak, eşit olmayan toplumsal ve cinsiyet karakterli üreticiler biçiminde yeniden üretmesi yatmaktadır. İnsanların topluluk biçiminde kendilerinin üretmiş oldukları söz konusu dinamizm, bünyesinde, toplumsal sınıflar, insan ile doğa ve kadın ile erkek arasındaki çelişkileri barındırır. Bu çelişkiler ayrı ayrı ortaya çıkmış, mantıksal olarak birbirine ihtiyaç duymadan var olabilecek ve her biri insani özgürlüğü ortadan kaldırma potansiyeline sahip çelişkilerdir. Bununla birlikte, tarih boyunca aralarında kurulan içsel ilişkiler nedeniyle bu çelişkiler birbirlerini karşılıklı olarak üreten bir örüntü ortaya çıkarırlar. Sınıfsal çelişkinin, özellikle kapitalist üretim tarzının küresel çaptaki yayılması sonucunda almış olduğu biçimin etkisiyle birbirlerinin önkoşulu ve sonucu halini almışlardır. Sonuç olarak, ne diğerleri sabit kalarak içlerinden birisinin aşılabileceğini ne de herhangi biri ya da ikisi ortadan kalktığında üçüncünün de kendiliğinden ortadan kalkacağını düşünmek doğru olmayacaktır.

Bu çelişkilerin oluşturdukları sarmal yapıyı/bütünlüğü anlamanın en kolay yolu, kökenlerindeki yabancılaşma biçimlerini–toplumsal yaşam üzerindeki somut etkilerini ele almak olacaktır. Yabancılaşma fenomeni, tarihin belirli aşamasında, burada incelediğimiz çelişkileri üreten ayrışmaların ve bunun sonucunda ortaya çıkan belirli iktidarların ve sömürü biçimlerinin toplumsal ilişkilerin geneline yayılmalarıyla meydana gelen ikili bir süreçtir. Bu süreç bir yandan insanları doğadan ve birbirlerinden koparır, aralarındaki ilişkileri tahakküm ilişkilerine dönüştürür, bireyi öz gücünden (nesneleştirme kapasitesinden) ve bunu yani potansiyel olanı biçimlendirme ya da gerçekleştirme fırsatı sunan ilişkilerden koparır, diğer bir yandan da toplum üzerinde türdeşleştirici–düzleyici bir etkisi vardır. Sahte kurular üzerinden, 'ortak kimlik'ler yaratarak potansiyellerinden ayırdığı insanları kendi mantığı ve ihtiyaçları çerçevesinde özneler olarak kurar. Bu kurulumu destekleyen bilinç biçimleri–ideolojiler üretir. Söz konusu kurulum süreci içerisinde bireylerin potansiyellerini din, devlet ya da sermaye gibi kendilerine yabancı güçlerin gelişim mantığı çerçevesinde aktive ederek tahakküm altına alır. Tahakküm ilişkilerinin tarafları, aralarındaki mücadelenin diğer bir deyişle siyasetin somut durumuna göre şekillenir.

Yabancılaşma, nesneleştirme kapasitelerinin bireylerin ihtiyaç ve kontrolleri dışında/aksine ve kendilerini de kapsayacak biçimde –onları özne olarak kurarak– yönlendirilmesidir. Kendisinden, kendi potansiyelinin gerçekleşmesi biçimindeki geleceğinden koparılıp, öz gücünün kendi elleriyle kendi aleyhine işlenmesidir. Yabancılaşmayı insanların potansiyelleriyle –en geniş tanımıyla, sahip oldukları ilişki kurabilme kapasiteleriyle– mevcut toplumsal ilişkiler içinde kumak zorunda bırakıldıkları somut ilişkiler arasındaki yarı olarak tanımlayabiliriz. Bu anlamda, insanların doğadan ve diğer insanlardan dışlaştırılarak, kendi potansiyellerinden koparılması biçiminde de anlaşılabilir. İnsanın potansiyelini oluşturan doğa ve başkalarıyla geliştirebileceği özgür ilişkiler çerçevesinde kendisini kurma gücünden koparılması söz konusu olur. Bu, yabancılaşmanın yıkıcı olarak adlandırabileceğimiz yönüdür. Kişi kendisi olmaktan çıkıp; kendi iradesi dışında gelişen, yabancı olduğu bir ilişkinin yeniden üretiminin dışı rolünü almaya müsait kılınır.

Yabancılaşmanın söz konusu olumsuz boyutuna eşgüdümlü olarak kurucu olarak adlandırabileceğimiz boyut eşlik eder. Bu boyut insanların kendi güç ve ihtiyaçlarının kendilerine yabancı olan şeylerin ihtiyaçları–mantıkları doğrultusunda seferber edilerek kendileri üzerinde kurulan tahakkümün yaratıcı/aktif unsurları haline gelmelerini sağlar. Doğaya karşısında modern anlamıyla insan, toplumsal ilişkiler içerisinde burjuva ya da işçi, özel alan olarak adlandırılan toplumsal uzamda kadın ya da erkek özneler olarak üretildikleri süreç işte budur. Yalnız bu üretim mutlak değildir. Bu daha çok varılacak hedefin ve rotanın sermaye tarafından belirlendiği, ancak bireyin kendisinin direksiyonda bizzat kendisinin yer alarak dahil olduğu bir yolculuk gibidir. Bireylerin her ne kadar sermaye tarafından dizayn edilmeye çalışılsa da kendi arzusuyla kendi potansiyelini ona sunulan yöne doğru somutlaştırması beklenir. Söz konusu potansiyel olmadan sermaye için herhangi bir kullanım değeri olmaması, iktidar açısından bu riskli durumu yaratır. İnsanların iktisadi, siyasi, psikolojik ve zihinsel anlamda kendilerinden ayrıştırılmış, iktidarın belirleme mücadelesi tarafından belirlenen birer özne haline geldikleri ve bu merkezsizleşme içinde depresif vs. bir fail özne olarak kuruldukları uğrak işte budur. Bu öznenin varlığı toplumsal

çelişkilerin varlığı, onu yeniden üretecek ilişkilerin devamı anlamını taşır. Her iki uğrak birlikte düşünülüğünde, yabancılaşma insan varoluşunu sürekli dağılan ve yeniden kurulan ve bu süreç içinde daimi bir alabora olma durumuna çeviren bir ilişki kurma biçimi olarak karşımıza çıkar.

Türsel, patriyarkal ve sınıfsal yabancılaşma biçimlerinin somut durumunu temel çelişkilerin içinde bulunduğumuz çağdaki somut biçimi bölümün başında dünya ahvaline ilişkin çizmiş olduğumuz tabloyla doğrudan ilintilidir. Mevcut eşitsizlik, ayrımcılık ve şiddet, bu yabancılaşma biçimlerinin iç içe geçmişliğinin ürettiği öznelere yarattığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorunların çözümü de ancak nedenlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, sınıfsal yabancılaşmanın tarihsel gelişimi nedeniyle, bu yabancılaşma türlerinden herhangi biri diğer ikisinin varlığının doğrudan ya da dolaylı olarak devamını sağlamaktadır; üstelik bunlardan herhangi biri diğer ikisi ortadan kaldırılmadığı sürece varlığını sürdürebilecek niteliktedir. Başka türlü ifade edecek olursak, doğa ile insan arasındaki metabolik ilişkiyi değer üretme ilişkisine dönüştürüp, el konulan artı-değerin birikimi biçiminde kendini yeniden üreten kapitalizm, bu üretim sürecinin iki bileşenin yeniden üretimini kendi varoluşunun olmazsa olmazı olarak değerlendirmektedir. Kapitalist sınıf tüm iktisadi, siyasi ve ideolojik güçlerini sınıfsal tahakkümü olduğu kadar üretimin önkoşulu olan doğanın ve emek gücünün yeniden üretimi in kendi suretinde ya da kendi ihtiyacı olan biçimde gerçekleşmesi amacıyla seferber etmektedir. Dolayısıyla temel çelişkileri yaratan yabancılaşma türleri birbirlerinin önkoşulu ve sonucu biçiminde var olmakta, insanların benliklerinin parçalanma eksenlerini hep birlikte çoğaltmaktadırlar. Bu nedenle, kapitalist üretim tarzının gelişiminin bu üç çelişki biçimini tarihte benzeri görülmemiş biçimde birbirine entegre etmiş olduğunu görmekteyiz. Bunun anlamı söz konusu çelişkilerin ve somut insanların bunları deneyimleme biçimlerinin özgünlüğünü yitirdiği ve tek basit bir çelişkiye evrilemeyecekleridir. Dolayısıyla sınıfsal çelişki ortadan kalktığında diğer ikisi kendiliğinden ortadan kalkmaz. Zaten diğer iki çelişkiyi ortadan kaldırmadan sınıfsal çelişkinin ortadan kaldırılabilmesi ancak kısıtlı, formel açıdan müm-

kün olabilir. Söz konusu olan tarihsel olarak ortaya çıkan entegrasyonun, sınıfsal çelişkinin diğer iki çelişkiyi karşılıklı olarak kendi önkoşulu ve sonucu haline getirerek var olmasıdır. Tarihin farklı anlarında insan eliyle üretilen çelişkiler bu biçimde simbiyotik bir ilişki içerisinde var olmaktadır.

Tıpkı yabancılaşma gibi bunun aşılması anlamına gelen devrim de iki yönlü bir süreçtir. Devrim, öncelikle yukarıda ele aldığımız iç içe geçmiş, birbirinden tarihsel köken açısından ayrı ancak mevcut halleriyle birbirlerini yeniden üretmeye programlanmış çelişkilerin ve bunların temelinde yatan yabancılaşma biçimlerinin aşılmasıdır. Sınıfsal çelişkinin ve tarihsel olarak bu çelişkinin önkoşulu ve sonucu haline gelmiş olan ekolojik çelişki ve cinsiyet çelişkilerinin topyekün ortadan kaldırılmasıdır. Ancak bu mutlak bir yıkım anlamına gelmez. İnsanların, içlerinden herhangi birinin ya da birkaçının üretim gereçleri vs. üzerinde mülkiyet sahibi olmadığı ve herkesin yeteneğine göre üretip ihtiyacına göre tükettiği bir dünya, cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırıldığı, kadınların uğradıkları sistematik sömürünün ve onlar üzerinde uygulanan iktidar biçimlerinin kendi özgüçlerinin gelişimi yönünde bertaraf edilip, erkeklerin de daha önce sokulmuş oldukları kalıplar dışında davranabildikleri bir dünya, insanın bir tür olarak ekosistem içindeki yıkıcı ve egemen konumunu, doğanın ihtiyaçları ve kendi gelişiminin gereklilikleri doğrultusunda terk ettiği bir dünya sadece var olanın yıkımı ile elde edilemez.

Bu nedenle 'yarını bugünden kuran' bir süreklilik-kopuş diyalektiği devrimin motoru olarak kurulmak zorundadır. Dünyanın mevcut durumu, tüm bu çelişkiler, yabancılaşma halleri ve tahakküm biçimleri insan doğasına dışarıdan giydirilmiş bir deli gömleğinin eseri değildir. İnsanın nesneleştirici kapasitesinin belirli bir yönde evril(til)mesinin sonucudur. Bu yönelime son vermek ancak insanların kendi edimleri sayesinde mümkün olabileceği gibi aynı zamanda yine insanların kendi faaliyetleri aracılığıyla özgür ve ortak bir varoluş hali içinde kendilerine yeni bir yön belirlemeleriyle gerçekleşebilir. Fetişleştirilmiş, kendilerinden dışlaştırılmış olan tüm güçlerini ve bunların somut ürünlerini tekrar kendi ortak gelişimleri in araçları haline getirmeleriyle mümkün olur. Devrimin politik yönünü var olan

iktidar yapılarını yıkmak olduğu kadar işte bu sosyal inşayı gerçekleştirmek meydana getirir.

Söz konusu devrimci politika, insani gelişimini doğanın dengesiyle uyumlu kılan, kadın ile erkek arasındaki eşitsizliği ortadan kaldıran türden bir sınıf mücadelesi biçiminde gerçekleştirilebilir. Sınıfın tüm katmanlarıyla kendisini devrimci hedef yönünde inşa etmesi ve devrim yoluyla kendisi de dahil tüm toplumsal sınıfları ve bunların taşıyıcısı-üreticisi oldukları iktidar ve sömürü biçimlerini ortadan kaldırması biçiminde mümkün olabilir. Devrimi kopuş/süreklilik diyalektiği çerçevesinde değerlendirmemizi mümkün kılan da budur; üretici sınıfın kendisini devrimci bir özne olarak kurması ile tüm sınıfları ortadan kaldırmasına -ki bu başlı başına hem bir sürekliliği hem de bir kopuşu ifade eder- bugüne kadar insanın maddi ve zihinsel güçlerinin tek yönlü biçimde gelişmesini sağlayan mevcut iktidar ve sömürü mekanizmalarını ortadan kaldıran ve bu güçlerin çok yönlü gelişimini hayata geçiren yeni bir yaşamın kurulması eşlik eder. İşçi sınıfının kendisini devrimci bir özne olarak burjuvazi ve diğer mülk sahibi sınıflarla mücadele içinde kurması hem mevcut dünyanın sona erişinin hem de insani gelişiminin nitel açıdan yeniden tanımlanışının anahtarıdır. Bu süreç basitçe bir kendini gerçekleştirme, kendisiyle özdeşleşme biçimindeki Hegelci öznellik mantığını değil, müşterek yaşam idealinin sınıflı toplumun ürettiği öznelerin taşıdığı sınırlılığın ötesinde olduğunun farkına varma ve sınıflı topluma ait yapıların ve öznelerin -politik-ontolojik bütünün-yıkımına ilişkin bir inşa sürecini imgeler.

Kısaca toparlayacak olursak devrim, yabancılaşmanın ve yabancılaşma biçimlerinin ortaya çıkardığı -bunlardan ayrı düşünülemez- tahakküm mekanizmalarının, iktidarların ve sömürü kalıplarının yeniden üretimini kesip atan politik bir iradi müdahaledir. Bu anlamıyla bir kopuşu dile getirir. Özgür bir dünyanın kuruluşu için zorunluluk arz eder, çünkü yabancılaşma ve tahakküm sarmalından çıkmanın tek mümkün yoludur. Ayrıca devrim sınıflı toplum olgusunu, cinsiyet eşitsizliğini ve doğanın tahribatını eşitlik, özgürlük ve barış ekseninde çözmek; yeni değerler ve yeni var olma biçimleri inşa etmek anlamını taşır. Bu yüzden devrim, bizim devrimimiz toplumsal, ekolojist ve cinsel devrimdir.

Üretenlerin cinsiyet farkı gözetmeksizin emek gücünü ve toplumun maddi üretimini doğayla uyumlu bir biçimde inşa ettikleri, üretim alanındaki ortaklaşmanın siyasal ve düşünsel alandaki özgürleşmeyle bütünleştiği yeni bir öznelliği ve etik ve estetik bir yaşamın inşasıdır. İnsanın üretim ve siyaset açısından olduğu kadar duygusal ve cinsel anlamda özgürleşmesi, ihtiyaçlarının olduğu kadar arzularının, hayal gücünün ve potansiyelinin gerçekleştirilmesi ve gelişmesidir. Var olan dünyanın tek mümkün alternatifidir.

Devrimin sınıfsal, ekolojik ve cinsel devrim olarak tanımlanmasının nedeni onu her üç yabancılaşma türünü de aşmaya yönelik bir hareket olarak değerlendirmekten kaynaklanıyor. Aralarındaki tarihsel ilişkiyi tartışmakla birlikte herhangi birinin çözümünün diğerini kendiliğinden aşma anlamına gelmediğini belirtmek amacını taşıyor. Devrim belirli stratejik gereklerin yerine getirilip devlet aygıtının ele geçirildiği anda tüm toplumsal çelişkilerin çözüleceği bir aşama değildir. Devrimi çelişkilerin kendiliğinden çözülmediği sihirli bir an olarak değil, çelişkilerin bugünden başlayarak çözülmeye giden bir kopuş/süreklilik biçimi olarak değerlendirmek gerekir; çelişkilerin etrafından dolaşan soyut bir nihai an olarak değil, bu çelişkilerin içinden geçen, bu çelişkilerle temas ederek onları özgürleşmenin, eşitliğin ve barışın gerçekleştirilmesinin dolayımı haline getiren bir hareket olarak. Yarını, özgür ve ortak bir dünyayı, bugünün çelişkilerini şu andan itibaren kurduğumuz hareketle çözdüğümüz bir süreç olarak tanımlıyoruz. Bu hareket elbette bir kopuşu gerektiriyor –ki bu devrimin bir zorunluluğu– ancak yarını kurmak, bugünden başlayarak özgürleşme ve müşterekleşme –dünyayı dönüştürmenin sürekliliği– anlamını da taşıyor; dolayısıyla ne sihirli bir nihai an ne de üç ayrı aşama ya da devrim olarak kavranabilir. Ayrı yabancılaşma biçimlerinin üçünün de ancak ortak aşılmasıyla mümkün olabilen bir özgürleşme ve müşterekleşme hareketi.

Yabancılaşmaya Alternatif Bir Toplumsallaşma Biçimi: Müşterek

Bir an için durup, yarın sabah başka bir dünyaya uyanmış olduğunuzu varsayın. Yaşamayı seçmiş olduğunuz bir kentte, mülkiyeti kimseye ait olmayan ancak kullanımı ve düzenlenişi üzerinde söz

hahlbi olduğunuz yaşam alanınızdan ayrılarak güne başlayacaksınız. Günlük planınızın da büyük bir bölümü hazır. İhtiyaçlar gereğince belirlenen bir süre boyunca temizlik, denetim ve bakım gibi klmseye cazip gelmeyen ortak işlerden o gün hangisini nerede yapacağınız belli. Sonrasında yaşamınızı sürdürmek için kendi seçmiş olduğunuz asıl meşgalelere –üretim, bilim ya da sanat dallarından birine– ayracağınız süre de sizin talepleriniz doğrultusunda programlanmış. Öğlen yemeğinizi favori yemekhanenizde yiyeceksiniz, akşama ise nasılsa tüm restoranlar kapasiteleri doğrultusunda sizi ağırlamaktan memnun olacaklar. Aradaki ya da sonraki vaktinizi nasıl geçireceğinizi düşünüyorsunuz? Okyanus bilimi ve denizlerin pisliklerden arındırılması üzerine eğitime mi katılacaksınız? Bir müzik resitaline gideceksiniz belki? Üyesi olduğunuz yerel spor kolektifinin antrenman programını mı inceleseniz, yoksa bir doğa yürüyüşü mü ayarlasanız? Eğer ona da uyuyorsa sevgilinizle geçireceğiniz başbaşa bir gece mi organize etseniz? Karar vermek güç değil mi? Ama tüm gününüzü dostlarınızın arasında ve tüm bunları rekabet baskısı altına girmeden, kendi seçiminizi yaparken bir başkasının imkan ya da olanaklarını elinden almadan nasıl yapılabilir hale geldiğini tahayyül etmek daha da zor olsa gerek.

Gerçekten de sürmekte olduğumuz yaşamlardan böylesi bir dünyaya çıkan bir yol var mı? İktisadi ve politik adaletsizliklerin yerine maddi ve tinsel özgürleşmenin, yaratıcılığın ve dayanışmanın aldığı bir dünya mümkün mü? Evet mümkün, hatta gerekli. Öyleyse önümüzde beliren soru bunu nasıl gerçekleştireceğimiz oluyor. İçinde bulunduğumuz hayatlardan kopuşu sağlayan ancak diğer yandan da bugünün dünyasından diğerine geçişi ören somut köprü görevini üstlenen bir devrimi nasıl gerçekleştireceğiz? Bu çalışmada son olarak, yabancılaşmanın aşılmasına bağlı olarak kurulan ortak bir dünya biçiminde ifade ettiğimiz devrimin içeriğini somutlaştırarak ele alacağız. Böylece devrimin ne olduğu sorusunun nasıl yapılacağı sorusuyla ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulayarak yanıtlama fırsatımız olacak ve devrimin politik boyutuna ilişkin yaklaşımımızı gösterme imkanı verecek. Bu metnin kendisine çizdiği sınırlar içerisinde devrimci politikayı ne tür bir parti formasyonu, hangi politik ittifaklar vb. soruları yanıtlayarak ya da mevcut güç dengesinin ana-

lizini yaparak değil de devrimci siyaseti nasıl ve ne tür bir toplumsal güç haline getirebiliriz sorusu etrafında ele alacağız. Bunu devrimi yapabilecek kudrette bir politik özneyi nasıl kurabiliriz sorusunun yanıtı biçiminde değerlendirelim ve toplumsal güç ve öznellik olarak dönüştürücü bir devrimci politikanın oluşumuna bakalım.

Bu ortak sorulan müşterek kavramını inceleyerek yanıtlayalım. Müşterek kavramı yabancılaşmanın aşıldığı türden bir yaşam biçimini olduğu kadar, ilişkiselliği, kurulan karşılıklı ilişkilerin bireylerin kendi güç ve ihtiyaçları doğrultusunda kendilerini gerçekleştirdiği tarzda bir öznelliği inşa eden niteliğini ve bu ilişkiler üzerine kurulan değerlerin çoğulluğunu ifade eder. Ortaklaşmacı ilişkileri kuran kişilerin, ilişkilerin nesnesi konumundaki şeylerin ve ilişkilerin kurulduğu mekanın bütünlüğünü dile getirir. Müşterekleştirme/müşterekleşme ise mevcut nesne/öznelerin ya da yenilerinin ortak yeni ilişkiler içine dahil edilerek dönüşümlerini ve/veya sıfırdan oluşumlarını anlatır.

Devrimin doğurmaya çalıştığı dünyanın –komünist idealin tüm veçheleriyle gerçekleşmiş olduğu dünyanın– özü ve bugünkü dünyanın içinde bulunduğu haliyle nüvesi, ortak olan diğer adıyla müşterektir. Müşterek kavramını yabancılaşmanın aşılmasının yöntemi ve anlamı olarak, devrimin kurucu biçimi ve içeriği olarak ele alacağım. Müşterek, farklı alanlara dağılan, soyutlaştırılan, şeyleştirilen ve kimliksizleştirilen kısaca yabancılaşan yaşam biçimlerinin karşısında yer alır. İnsanın üretim ile yönetim, duygusal ile ussal davranış, doğa ile toplum, kadınlık ile erkeklik rolleri gibi ayrımlar olmadan diğerleriyle karşılıklı kurucu/dayanışmacı ilişkiler içinde kendisini gerçekleştirdiği ilişki kurma ve yaşam biçimidir. Yaşamın üretiminin ve yönetiminin bir bütün olarak, tüm sorumlulukları ve imkanlarıyla paylaşıldığı bir dünya kurma potansiyelini taşır. Bu potansiyelin müşterekleştirme/müşterekleşme hareketi içinde gerçekliğe dönüştürülmesi bugünü yarına ilişkin komünist projeksiyon çerçevesinde dönüştürme ve yarını bugünden kurma anlamına gelir.

Söz konusu çifte hareketi doğuran şey, müşterek siyasal hareketin örgütlenme ve özneleşme süreçleriyle iktisadi, siyasi ve zihinsel inşa süreci i eşzamanlı olarak bünyesinde barındırmasıdır. Müşterek hem siyasal, etik-politik ve ideolojik mücadele içinde

ortaya çıkan örgütlenme ve siyasal özneleşme sürecini, yani mücadele ve dönüştürme uğrağını hem de dayanışmacı ve eşitlikçi müşterekleştirme sürecini yani kurucu momenti barındırır. Bu nedenle inşa süreci ile inşa edilen –özgür ve ortak bir yaşamın– arasında tarihsel, somut ve içsel bir bağ kurar. Aynı anda hem bir tür başkalaşmayı hem de kendini gerçekleştirmeyi gündeme getirir. Böylece ekolojist, cinsiyet eşitliğini kuran sınıfsal bir mücadelenin örgütlenme ve kendini mevcut düzenin dışına taşıma sürecinin eşzamanlılığına dikkat çekmek istenir. Bu eşzamanlılık, özgür ve ortak bir dünyanın mevcut toplumsal ilişkiler çerçevesindeki imkansızlığını ve aynı zamanda bu tür bir dünya kurmaya yönelik devrimci hareketin zorunluluğunu ve potansiyelini ortaya koyar. Tam da maddi açıdan mümkün kıldığı dünyanın imkansızlığını amentü haline getiren kapitalizmi ve onunla simbiyotik ilişki içindeki tahakküm biçimlerini ortadan kaldırmayı ve imkansız denilen dünyayı mümkün ve hatta tek çare olarak gerçekleştirmeyi amaçlar. Bu nedenle böyle bir dünyaya açılan kapı olarak devrimin hem zorunluluk hem de özgürleşme anlamını taşıdığını teyit eder.

Müşterek varoluşun kurulduğu mekanlar olarak müşterekler özgür bir dünyayı yakınsamayı ve deneyimlemeyi sağlarlar. Mevcut gerçeklikle yakınsanan, deneyimlenen dünya arasındaki yarığı aşmayı sağlayacak politik hareket olarak devrimin zorunluluğu açığa çıkar. Müşterekler bugünün sahip olduğu potansiyelin politik olarak kendini özneleştirerek belirli (ortaklaşmacı) bir yönde realize edildiği ortamlardır. Bu bir yandan mevcut iktidar ve sömürü mekanizmalarından özgürleşmeyi –bizleri şeyleştiren, işçi, kadın vs. olarak kuran iktidarlara yıkma zorunluluğunu– getirir, diğer yandan da müşterek ideal doğrultusunda sahip olduğumuz potansiyeli gerçekleştirmek anlamını taşır. Bir yandan mevcut ilişkiler içindeki konumumuzun bilincine varmaya ve bundan hareketle kendimizi politik özneler olarak kurmaya diğer yandan da mevcut ilişkilerin nesneleştirdiği insan potansiyelini, tarihsel açıdan sahip olduğumuz konum ve kimlikler de dahil olmak üzere aşmamıza olanak sağlar. Potansiyel sözcüğüne yapılan vurgu, müşterekleri bir tür tarih ötesi belirleme yeteneğine sahip töz olarak görmekten ya da önceden verili bir senaryonun gereklerinin yerine getirilmesi mantı-

ğını yansıttığını düşünmekten kaynaklı değil. Tam tersine insanın doğal-toplumsal bir varlık olarak türsel güç ve ihtiyaçlarını tarihsel arka planından –sınıflı toplumların kuruluşundan bu yana– şu ana kadar gerçekleştirmiş olduğu biçimin aksi yönünde gerçekleştirme iradesine gönderme yapıyor. Söz konusu olan önceden var olanın kendi etkinliği sonucu tamamlanması değil, insanların kendi özgür iradeleriyle mevcut güç ve ihtiyaç kapasitelerini dayanışmacı–müşterek bir dünya yönünde harekete geçirmeleridir.

Bu nedenle müşterekleştirme/müşterekleşme süreci tarihsiz bir süreç olamaz. Mevcut güç ve ihtiyaç birikimi üzerine, bu birikimi tek yönlü ve yabancılaştırıcı bir biçimde kullanan çelişkileri aşacak şekilde gerçekleşir. Yarına ilişkin müşterek projeksiyonumuz çerçevesinde kendimizi ve içinde bulunduğumuz ilişkiler ağını dönüştürmemizi zorunlu kılarken, yarını bugünden, bugünün çelişkileri içinden geçerek kurmamızı mümkün kılar. Bu kurulum süreci içinde biçim yani müşterekleşme/müşterekleştirme aynı zamanda öz ile yani kurmak istediğimiz müşterek dünya ile içkin bir belirleme içine girer. İnsanların özgür bir biçimde bir araya gelerek kurdukları müşterek ilişkiler, kentsel ya da kırsal mekanlarda kurulan kooperatifler, dayanışma evleri vs. ile bunlar etrafında geliştirdikleri yönetim biçimleri, özgürce yeşeren bilimsel düşünce ve tinsel faaliyetler bir bütün olarak mevcut iktidarları ve sömürü mekanizmalarını kaldırmaya yönelik toplumsal hareketlere dönüştükçe tarihin tekerleri yeni ve özgür bir dünyaya doğru yol almaya başlar. Bunu mümkün kılan şey insanların yabancılaşmış ilişkilerden sıyrıldıkları ölçüde geliştirdikleri müşterek ilişkiler örgüsü içinde, kendilerini mevcut iktidarları ve bunların kendilerini soktukları öznellik biçimlerini yadsımalarına ve kendilerini yeni bir öznellik biçimi çerçevesinde kurmalarına imkan sağlamasıdır. Karşılıklı kurucu ilişkiler içinde bir toplumsal öz inşasını ve bir yandan bu özün gerçekleşmesinin önündeki engelleri kaldırma mücadelesini diğer yandan kendi bilinçli üretimleri olan özün yeşertildiği ilişkileri kuran çift yönlü bir siyaset biçimi i barındırmasıdır. Yabancılaşmanın aşılması idealist bir metafizik öze geri dönüşten ziyade insan potansiyelinin tarihsel olarak aldığı güç ve ihtiyaç biçimleri i özgürce geliştirecek minvalde atılan adımdır.

Bu adımın devrimci niteliğini müşterekler literatürünü değerlendirerek belirginleştirelim. Müşterekler burjuva kuramcılar tarafından mülkiyeti ortak olan kaynaklar biçiminde tanımlanır. Kavramın çoğul bir biçimde ele alınmasının temel nedeni de budur. Anaakım/burjuva kuramcılar için söz konusu kaynaklar birer nesne olarak incelemeye değerken, radikal (otonomcu) kuramcılar için önemli olan husus müşterekler etrafında örülen ilişkiler ve bu ilişkilerin kapitalizm ötesi bir dünyanın yaşama geçirilmesi için sunduğu olanaklardır. Otonomcu yaklaşımın sunduğu kuramsal olanak ve sınırlılığı üzerinde durmakta fayda var.

Söz konusu akımın önemli temsilcilerinden Massimo De Angelis müşterekleri “mevcut kaynakların bir kullanıcılar/üreticiler topluluğu tarafından paylaşıldığı, bu kaynakların kullanım ve üretim tarzlarına, dağıtımına ve dolaşımına da bu kullanıcı/üreticilerin demokratik ve yatay yönetim biçimleriyle karar verdiği sosyal sistemler” biçiminde tanımlar (De Angelis ve Harvie, 2017: 105). Otonomcu akımın müştereklere yaklaşımı, müşterekleri ilkel birikim kapsamında ele alarak devam eder. İkel birikim, çitleme örneğindeki uygulamalar aracılığıyla, ortak zenginliklerin sermaye lehine massedilmesi anlamını taşır. Bu aynı zamanda sermayenin birikmesini sağlayan artı değeri üreten işçilerin ortaya çıkışını sağlar. İkel birikimin gününümüzde hâlâ devam ediyor oluşu, işçi sınıfının ve sınıfsal ilişkilerin yeniden üretilişini ancak bununla birlikte müştereklerin sermayenin karşısına farklı değerler taşıyan alternatif bir üretim tarzı olarak çıkmasını sağlamaktadır. Sermaye daima çitleyerek massedeceği müştereklerin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Bunlar olmadan, gelişebileceği ortamı yaratan toplumsal ilişkilerin taşıyıcısı olacak öznelerin varlığı söz konusu olamaz. Bununla birlikte müşterekler daima sermayenin dışında kalan farklı bir üretim tarzını tanımlamaktadır, çünkü el konulup sermaye birikiminin süreci içinde ayrıştırılmadıkları sürece sermayenin olumsuzunu, sermaye olmayanı, kısaca ortak mülkiyete dayalı zenginliği dile getirmektedirler.

Otonomcu düşünürlerin müşterekleri birer nesne olarak kavramanın ötesine geçmeleri, onların müşterekler olarak gördükleri zenginlik kümesini daha geniş biçimde tanımlayabilmelerine yol açar.

Bu kümeye salt ortak alanları değil, doğal kaynak, kentsel mekan ve bilgi müştereklerini dahil etmektedirler (Caffentzis ve Federici, 2017: 132). Doğal kaynaklar ve kentsel ortak alanların yanında bilgi müştereklerinin sayılması oldukça yeni, ancak bir o kadar da değerli bir katkı. Bilgi müşterekleri ya da maddi olmayan müşterekler, telif hakkı ya da fikri mülkiyet benzeri araçlarla sermayenin massetmeye çalıştığı, başlangıcı bilgi olan ortak zenginliklerdir: yazılım, veri tabanları, elektro manyetik spektrum ve sanat bu tür müştereklere verilen örnekler arasında yer alırlar (De Angelis ve Harvie, 2017: 119). İnsanın doğayla uyumlu biçimde ve patriyarkal sömürü mekanizmalarından azade olarak gerçekleştirebileceği yeniden üretiminin insanın zihinsel birikimiyle zenginleştirilmesi gerektiğini savunurlar.

Otonomcu geleneğin müşterekler tartışmasına getirdiği önemli katkılardan birisi de müştereklerin politik karakterini ortaya koymasıdır. Müşterekleri ilişkisel bir yaklaşımla düşünmeleri sayesinde otonomcu düşünürler, müştereklerin belirli bir ortak zenginlik etrafında örgütlendiğini ve bu örgütlenmenin söz konusu müşterekin üretimini ve yönetimini üstlenen bir topluluk tarafından üretildiğini belirtirler (Caffentzis ve Federici, 2017: 141-143). Bu topluluğun üretimi gerçekleştirme tarzı müştereklere politik olma niteliğini kazandırmaktadır. Bu yaklaşım üzerinden neoliberalizmin müştereklerle ilişkisi hakkında gerçekleştirmiş oldukları tespitler katkı niteliğindedir. Bu tespite göre, sermayenin verimliliğini artırabilmek ve birikiminin sürekliliğini sağlayabilmek için ilkel birikimin devamına ve bu bağlamda müştereklerin sürekli olarak massedilmesine ihtiyaç duyuyor olması, kendisini neoliberal krizler döneminde toplumsal yeniden üretimin devamını sağlamak amacıyla müşterekleri kullanmaya iter. Müşterekleri neoliberalizmin ıslahı için emniyet sübabı olarak devreye sokma yönünde hamle yapar (Caffentzis ve Federici, 135). Bunun sonucu olarak meta üreten müşterekler gibi sistemler ortaya çıkmaktadır. Otonomcu kuramcılar buna karşılık müştereklere ilişkin politikanın devrimci yönde gerçekleştirilebileceğini savunurlar. Müştereklerin yapım aşamasındaki alternatif bir üretim tarzının nüvesini oluşturduklarını belirtirler. Bunun nedeni olarak müştereklerin rekabet ilkesine karşı kolektif dayanışma

ilkəsi üzerine kurulmaları ve kaynakların komünal yönetiminden çok daha fazlasını vaat etmeleridir. Bu nedenle eşitlikçi ve işbirliğine dayalı bir toplumu kurmanın araçları olabilirler (Caffentzis ve Federici, 2017: 140). Müşterekler aynı zamanda alternatif değer pratiklerini içerirler. Bu nedenle neoliberal kapitalizmin krizlerini çözebilmek için müştereklere tutunuyor olması kendisi adına ciddi bir tehdidi canlandırıyor olması anlamına gelmektedir. Politik olarak müştereklerin farklı bir “tarihsel yörüngenin parçası olması” ve böylece kapitalizmin mezar kazıcısı halini alması mümkündür (De Angelis ve Harvie, 2017: 127).

Otonomcu fikriyatın müşterekler konusundaki görüşlerini bir adım öteye taşıyan Michael Hardt olmuştur. Hardt’ın, son dönemde dünya çapında ortaya çıkan sosyal hareketler ve maddi olmayan emek hakkındaki görüşleri oldukça önemli olmakla birlikte onu diğer otonomcu kuramcılardan bir adım öteye götüren unsur müşterekleri üretimle ilişkilendirmesidir. Hardt’ın müşterekler hakkında ortaya koyduğu görüşler bilginin ortak zenginlik olarak değerlendirilmesinin ötesine geçerek sermaye ile müşterekler arasındaki negatif diyalektiği kavramaya bir adım daha yaklaşır. Hardt’ın analizi Marx’ın *Kapital*’de ortaya koyduğu fikirleri referans alır ve bu görüşlerle karşılaştırmalı olarak ilerler. Hardt’a göre Marx’ın ortaya koyduğu dönemde kapitalizm sermayenin kompozisyonundaki önemli bir değişimle kabuk değiştiriyordu. İkel birikimden sanayi üretimine geçişle birlikte sermaye rant temelli birikim modelinden kârı merkeze alan bir modele evrildi; bu da taşınmaz mülkiyetten (topraktan) taşınır mülkiyete (fabrika) geçiş anlamına geliyordu (Hardt, 2017: 145-149). Hardt’ın ifadesine göre, kapitalizm, tıpkı Marx’ın analiz ettiği dönemde olduğu gibi neoliberal çağda da benzer bir kompozisyon değişiminden geçmektedir: Sanayi üretiminden biyo-politik üretime geçiş. Artık “fikirlerin, enformasyonun, imajların, bilgilerin, kodların, dillerin, toplumsal ilişkilerin, duygulanımların ve benzeri birçok olgunun” üretimi merkezî hale geliyordu. Bu da ranta dönüş demektir. Çünkü maddi emekten gayri maddi emeğe geçiş ancak biyopolitik üretimin gerçekleştiği mekanlar üzerindeki mülkiyetle mümkün olabilmektedir. Söz konusu olan şey taşınır mülkiyetten tekrar taşınmaz olana, paylaşımdan dışlayan mülkiyet biçimlerin-

den yukarıda saydığımız gibi paylaşılabılır olan-hatta paylaşılma sayesinde birikimini artıran bir mülkiyet türüne geçiştir. Bu nedenle müşterekler, ortak zenginlikler sermaye üretiminde hiçbir zaman olmadıkları ölçüde yaratıcı bir nitelik kazanmaktadırlar. Sermaye rant ve finans aracılığıyla müşterekleri kendi birikimini mümkün kılmak için zapt etme mücadelesi vermektedir (Hardt, 149-153). Hardt bu noktada bir çelişkinin doğduğunu belirtir. Kapitalizm varlığını korumak için müşterekleri içermek zorundadır, ancak müşterekler sermaye tarafından içerildikçe özelliklerini ve 'verimliliklerini' kaybetmektedirler. Ayrıca müştereklere dayalı biyopolitik üretimin yaygınlaşması yaşam biçimlerinin müşterek olarak üretilmesi anlamını taşımakta, bu da kapitalizmi siyasi açıdan tehdit eden bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle müşterekler günümüzde sermayeyle çelişkili bir birlik içinde, 'komünizmin komünü' olarak nitelendirilebilecek nitelikte radikal bir olanak olarak var olmaktadır (Hardt, 155-157).

Otonomcu gelenek müşterekleri ilişkisel bir biçimde tanımlayıp, politik doğasını açığa çıkarması ve bu doğanın devrimci potansiyeli üzerine düşünmesi açısından sol akımlar içinde müşterek konusunu en doyurucu biçimde ele alan gelenek olma özelliğine sahiptir. Bununla birlikte yine bu geleneğin, kendisine ait bir dizi politik-ontolojik varsayımı dolayısıyla müştereklerin doğasını ve devrimci potansiyelini tam olarak kavramada ve politik olarak işlemede bizlere vaat ettiği şeyin gerisinde kaldığını söyleyebiliriz. Doğal kaynakların, kentsel zenginliklerin ve bilgi birikiminin müşterek karakterini kavramakla birlikte, Hardt'ın gayri maddi emekle sınırlandırışı haricinde, insanın temel yaşam faaliyetini yani üretimi ve bu faaliyetin özne yönü olan emeğin müşterek niteliğini tanımaz. Daha doğrusu, emeğin yabancılaşması mefhumuna yabancıdır. Yabancılaşma sözünden sadece idealize edilmiş statik bir özün yitimini anlamaktadır. Bu nedenle yabancılaşma süreci içinde toplumsal ilişkiler tarafından şekillendirilen insan özelliğinin, insanın potansiyel yaratıcı gücünün ve bu gücün gelişimi amacıyla kuşaklar boyunca üretilmiş olan toplumsal güçlerin nasıl da sermaye birikiminin gerekleri içerisinde şeyleştirildiğini kaçırmaktadır. Sonuç olarak da sermaye ile müşterekler arasında katı bir ayrım yapmakta, bu ikisinin birbiri

tamamen dışlayan farklı evrenler, değer sistemleri vs. olduğunu düşünmektedir. Yabancılaşmanın müştereki nasıl da sermaye birikim sürecine dahil ettiğini görmezden geldikleri için müşterekler üzerine verilen yerleştirilmiş eylemlerin kapitalizmin aşılması için yeterli bir yöntem olabileceğini, kapitalizmin bu ölçüde yayıldığı bir dünyada sermayenin dışında kalan, sermayeden tamamen bağışık alanlar yaratılabileceğini düşünür. Müştereklerin devrimci potansiyelini daimi bir yerellikler mantığı içerisine hapseder.

Emeğin müşterek niteliğini ve yabancılaşmanın beraberinde getirdiği sonuçları kavrayarak bu ikiliği aşmak mümkün olabilir. Eğer müşterekler, insan etkinliği üzerine kurulu, gelecek nesillere aktarılacak amacıyla belirli bir normlar bütünü benimsenmiş kişilerce kolektif olarak yönetilen, kendini inşa eden ve yöneten topluluklarca öz örgütlenme prensibiyle idare edilen ve karşılıklı ilişkiler dolayısıyla toplumun parçası bir ortaklık olacaksa bunların kapitalizmle ilişkisinin net biçimde belirlenmesi gerekiyor. Sermaye ilişkilerinden bağışık, kendi yeniden üretimimiz üzerindeki iktidarı bertaraf eden alanlar olarak müşterekler eğer yeni bir toplumsal formasyon potansiyeli ve sermayenin hegemonyasının üstesinden gelmenin aracı olacaksa bunu 'ne devlet ne de piyasa alanı' olarak gerçekleştiremez. Sermaye her ne kadar birleşik ve eşitsiz gelişim gösterse de dayattığı ilişkiler evrensel niteliktedir. Din, dil, ırk vb. farklılıklar göstermeksizin artı değer ve kârılık oranları kimleri işaret ediyorsa onları birikim sürecinin dışlılarına dönüştürebilir. Yayıldığı her yerde ve evrildiği her aşamada gittikçe yoğunlaşan oranda toplumsal ilişkilerin yabancılaşmasını dayatmaktadır. Söz konusu gelişimin evrensel niteliği, ne devlet ne de piyasa olmayan otonom alanların varlığını temporal ve/veya mekansal açıdan sınırlandırmaktadır. Bu, müştereklerin yenilgiye yazgılı romantik girişimler olduğu anlamına gelmez, ancak müştereklerin politik doğasını kabul ediyorsak ve bunları öncelikli azınlıkların zenginleşme aracı olmaktan çıkarıp eşitlikçi ve dayanışmacı ilişkiler alanı haline getireceksek, kendilerini sarmalayan kapitalist ilişkileri ortadan kaldıracak şekilde yapmalıyız. Karşımızdaki yapının evrensel boyuttaki yabancılaştırma kudretini tanımalı ve insana ait ortaklığı temel alan toplumsal ilişkileri, bu ilişkiler üzerindeki yabancılaştırıcı etki in öl-

çeğine uygun bir biçimde arındırarak kurmalıyız. İnsanları özneleştirirken, özneleştirirken de özgürleştiren bir müşterekleştirme sürecini müşterekleri yabancılaşmış ilişkilerle kuşatan ve onları çözemediği durumlarda da izole eden (sınırlı mekansallıklar ya da temporalite içine hapseden) sermaye ilişkilerinin ötesinde bir savunma hattı kurmak amacıyla değil bu hattı yerinden eden, bütüncüllüğünü çözerek yeni bir dünya inşa eden bir süreç olarak kurgulamalıyız. Burada savunulan şekliyle müşterek, devlet ve piyasa alanı dışında bu yapıların ilişkilerini çözen ve dönüştüren bir hareket olarak formüle edilebilir.

Emeğin –yabancılaşmış halde olmasına rağmen sahip olduğu– müşterek dünyasını açığa çıkarmak, bizleri kapitalist üretim ilişkilerinin küreselleşmiş olduğu bir dünyada, devlet iktidarının ve kâr mantığının dışında yer alan, metasızlaştırılmış, sömürünün ortadan kalktığı alanların kendinden menkul biçimde kalıcı varoluş sağlayabileceği yönündeki beklentiye hapsolmaktan kurtaracaktır. İnsanlara ait olan üretebilme yeteneği toplumsal bir kapasitedir. Geçmişte başkaları tarafından üretilen bilgi ve becerilere, bu becerilerin korunması ve sonraki kuşaklara aktarılması için organize edilen sistemlerin varlığına, başkalarıyla işbirliği yapmaya ve bireylerin toplumsal yeniden üretimine dayanır (Fattori'den aktaran Azzelini, 2016: 5). Emek yaşam için özsel öneme sahip, bireyleri birbirine bağlayan bir toplumsal etkinliktir. Emeğin burada dile getirilen müşterek niteliği sermaye tarafından sömürülmekte ve kontrol edilmektedir. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi sermaye ilişkisi bireyleri öncelikle emek gücü metasına sahip kişiler olarak soyutlar. Emek gücü, bireyin ücret karşılığında belirli süre için kapitaliste kiralandığı doğayı dönüştürme kapasitedir. Bu nedenle toplum içindeki işbirliğinin gelişimine bağlı, toplumsal fayda sağlayan toplumsal bir etkinliğin, yani müşterek olarak emeğin, pazar mekanizması aracılığıyla sömürülmesi anlamına gelir. Kapitalist açısından, iş süresi zarfında bu kapasitenin kullanılmadığı her an bir kayba dönüşmektedir. Bu nedenle sermaye emeği sanki toprak altında işlenmeden duran bir cevhermiş gibi müşterek olarak yönetme yolunu seçer (Azzeli 2016: 4-5). Bunu yaparken hem emek üzerindeki ege-menliğini perçinleyerek kârlılığını artırır hem de toplumun genelinin

çıkarını temsil ettiği fikrini savunur. Bu süreç bir bütün olarak, bir müşterek olarak emeğin bireylerden soyutlanarak yabancılaşması anlamını taşır. Dolayısıyla müştereklerin kurulması ve bireyin özgürlüğü yabancılaşmanın aşılmasına bağlıdır.

Müştereği Devrimin Özü ve Biçimli Olarak Tanımlamak Mümkün mü?

Yukarıda devrimin temel çelişkilerin içinden geçen, yeni bir dünyanın kuruluşunu temel toplumsal çelişkilerini somut ve olası biçimlerini ortadan kaldırılarak gerçekleştiren bir hatta ilerlemesi gerektiğini ifade etmiştik. Burada söz konusu hattı temel çelişkilerin ve bu çelişkileri ortaya çıkaran yabancılaşma biçimlerinin müşterek çözümü olarak adlandırabiliriz. Yeni bir dünyaya giden yol olarak devrim, müşterek siyasetinin aynı anda taşıdığı hem yıkıcı hem de kurucu nitelikleri sayesinde temel çelişkilerin çözümünü mümkün kılar. Toplumsal hareket ve mücadeleler, kopuş an(lar)ı, yeni olanın inşası ve bu aşamalar arasındaki gel-gitleri kapsayan devrim süreci, toplumsal iktidarlar kütesinin ve sömürü mekanizmalarının müşterek biçimde ortadan kaldırılması ve eşzamanlı olarak özgür ve ortak bir dünyanın elbirliğiyle kurulması sürecidir. Burada anladığımız şekliyle müşterek, mücadele içinde kendimizi yadsıdığımız ve bu süreçte karşılıklı olarak kendimizi gerçekleştirdiğimiz öznellik mantığını, bir tür bireyler üstünlüğü içerir (Read, 2008). Bu anlamda yeni etik-politik bir yaşamın kurulma süreci olarak tanımlanabilir. Belirli bir formu olmamakla birlikte temel toplumsal çelişkileri çözmeye ve ortak ve özgür bir dünya inşa etmeye yönelik olarak özgürce kurulan tüm karşılıklı ilişkilerin bu niteliği taşıdığı söylenebilir.

Söz konusu türden ilişkilerin kurulduğu toplumsal uzamlar olan müştereklerin yaygınlaşması, evrensel bir toplumsal hareket biçiminde örgütlenmesi yeni bir dünyanın kurulmasına giden yolu döşer. Bu yolun karakteri olan müşterek, basit bir katılım mantığının ötesini ifade eder. Müşterek ortaklığın ontolojisidir, belirli varlıkların-öznelere önceden kuruldukları ve sonradan dahil oldukları bir toplamı değil, somut bireylerin iştirak etmeleriyle kurulan ve bu süreçte bu bireylerin kendilerini yadsıdıkları ve eşit ve karşılıklı ilişkiler içerisinde yeniden kendilerini gerçekleştirerek ürettikleri bir ilişkiler ağıdır. Söz

konusu ağ sadece bireylerin dönüşümünü değil, bu bireyler arasındaki ilişkilerin konusunu oluşturan nesnelerin niteliksel dönüşümünü de kapsar. Doğayla kurulan ilişkinin niteliğindeki ve üretici güçlerin karakterindeki kopuşu yansıtır. Özgür bireylerin ortaya koydukları değerler çoğulluğunu oluşturur. Bunların hepsi birlikte düşünüldüğünde, bireylerin kurdukları karşılıklı ilişkiler aracılığıyla ortaya çıkan ve bu yüzden onların varlığından bağımsız olmayan bir toplumsal özün inşası bireylerin de kendilerini ortaklıkları aracılığıyla gerçekleştirebildikleri anlamını taşır. Bu açıdan bakıldığında yukarıda tanımlamış olduğumuz temel çelişkilerin, bu çelişkileri bertaraf eden tarihsel bir hat izlenerek aşılması anlamını taşır. Doğa karşısında üretici kimliğiyle insanın, kadın ve erkeğin, burjuva ve işçinin verili öznelliklerini yadsıyarak ortak bir varoluş kipi oluşturmalarını, yabancılaşmış toplumsal rollerden özgürleşerek birbirleriyle kurdukları bu yeni karşılıklı ilişkiler vasıtasıyla yeni bir öznellik biçiminin evrimini inşa ettiklerini ifade eder. Devrimci müşterek siyaseti bu nedenle devlet ve piyasanın dışında yer alma mantığını değil, devleti ve piyasayı onları ortaya çıkaran yabancılaşma biçimleriyle birlikte aşmaya yönelik toplumsal bir güç/hareket olma vizyonunu taşır.

Devrimci müşterek siyasetin söz konusu vizyonu yerine getirebilmesi, bugün ile devrimci kopuş ânını yürütecek bir öznellik hali arasındaki boşluğu doldurabilmesi, tahakküm ilişkilerini dönüştürebilmesine bağlıdır. Bu yönde müşterekleşmenin hem tekil müşterekler hem bunların oluşturdıkları hareket boyunca mevcut iktidar biçimlerinden yola çıkarak bunları mümkün kılan yapısal unsurları, sömürü kalıplarını ortadan kaldırmaya yönelmesi gerekir ve eşitsizlik ve hakkaniyetle sınırlı da değildir. Bu üç çelişki dışındaki tarihsellikleri de dahil etmek üzere (1) öncelikle kendisini oluşturanlar arasında nihai olarak ulaşmayı hedeflediği türde ilişkilerin kurularak, bu kişilerin özgürleşerek özneleşmesi i ve bununla koşut olarak ve bu örgütlenme biçimlerinin yarattığı güç ve bilinçle (2) toplumsal ilişkilerin geneline yayılan tahakküm mekanizmalarını ortadan kaldırmak temel hedef olmalıdır. Hem iştirak edenlerin gelişimi ve örgütlenmenin genişlemesi hem de toplumsal dönüşümün somut bir hedef olarak ortaya konulabilmesi açısından devrimci müşterek siyaseti sınıf iktidarına karşı

çıkmalı, özel mülkiyete karşı siyaset üretirken işçi sınıfının tüm veçheleriyle bilinçlenmesi ve örgütlenmesi için çalışmalıdır. Bunu yaparken toplumsal zenginliği yeniden tanımlamalı, doğanın insan varoluşu bünyesindeki yerini ve insanın doğa içindeki konumunu doğanın ve insanın ihtiyaçları üzerinden belirlemelidir. Ayrıca kadınların sorumluluğuna terk edilen işlerin ve kadınların görünmeyen emeğinin sömürsünün karşısında yer almalı, bunların ifadeleri olan politik ve kültürel yeniden üretim biçimlerini karşısına koymalı, kadınların kendi özgürleşmelerinin öznelere haline geleceği, eşzamanlı olarak herkesin duygusal özgürlük ve yetkinliğe ulaşabileceği bir ortamı yaratmalıdır.

Burada geliştirdiğimiz tanım üzerinden müşteregin, tıpkı devrimin kendisi gibi sihirli bir şey olmadığı söylenebilir. İnsanların devrimi gerçekleştirme biçimi ve erişmek istedikleri dünyanın özü olarak müşterek, tıpkı devrimin kendisi gibi sihirli bir şey değil, politik bir oluşumdur. İnsanların kendilerini ve onları koşullayan toplumsal ilişkileri elbirliğiyle dönüştürmek amacıyla bir araya gelmeleri, yabancılaşmanın üzerlerindeki psikolojik, ekonomik ve politik etkileriyle yüzleşme fırsatı bulmalarına imkan verir. Birlikte, dayanışmanın ve karşılıklılığın politik, dönüştürücü ve özgürleştirici doğasını keşfederek devrim yolundaki ilk adımı atmış olurlar. Sürecin diğer boyutu söz konusu değerlerin daima canlı tutularak yabancılaşma biçimlerine karşı verilen mücadele olarak tanımlayabileceğimiz praksis yer alır. Mevcut müşterekler arası etkileşim kanallarını açmak, daha çok insanı bu değer ve eylem kümesiyle bütünleştirmek ve bunu yaparken dahil olan her yeni bireyle birlikte yeni bir başlangıç yapabilmek müşterek mücadelenin özünü oluşturur. Bu öz gereği müşterek hem bir özneleşme hem de bir örgütlenme uğraşı niteliğini kazanır. Müşteregin oluşumu, onu kuran bireylerin kurdukları ilişkiler dolayısıyla yeni bir bilinç kazanmaları ve yeteneklerini bu yeni bilinçle müşterek bünyesinde kullanmalarını ve bunu yaparken de klasik hiyerarşik işbölümü biçimleri dışında yeniden organize olmalarını içerir. Bu nedenle müşteregin getirdiği özgürleşmeye içsel olarak ilişkili olan özneleşme ve örgütlenme uğrakları içkindir. Üstelik bu dinamik biçimde, her bir katılım yeni bir başlangıç kabul edilerek sürdürülür.

Müştereklerin burada dile getirildiği biçimde bir toplumsal hareket ağı olarak kurulması yabancılaşma biçimlerine karşı –gerçek ve mümkün olan yegane– meydan okuma biçimini ortaya çıkarmaktadır. Müşterek bu biçimiyle piyasa ve devlet dışında kalan ayrışık alanlar toplamı olarak değil, emek başta olmak üzere maddi ve gayri maddi tüm ortaklıklarımızı bizlerin özgürce gelişimimizin parçaları olacak şekilde işlemeyi amaçlayan devrimci bir hareket, bir tür karşı güç olacaktır. Söz konusu güç, devrime ilişkin süreklilik/kopuş ve zorunluluk/özgürlük diyalektiklerini bir araya getirir. Devrimci bir güç olarak müşterek, yarının ideal dünyasının bugün içindeki çekirdeği olması bakımından, gerçekleştirilmesiyle birlikte yarını bugünden kurmanın yöntemi haline geldiğinden süreklilik uğrağı olmaktadır. Yine bu niteliğiyle bir yandan da devrimin zorunluluğunu ortaya çıkarır çünkü ortaklıklarımızı sermaye birikimi sultasından kurtarılması kapitalizmin kendiliğinden izin vereceği bir husus değildir. Yabancılaşmanın aşılması için atılacak her adım sermayenin karşı saldırısını, devlet, ordu vb. her türlü imkanın seferberliği anlamını taşır. Diğer yönüyle müşterek, bir kopuşu dile getirir çünkü devrimin mümkün kıldığı koşullarda müşterek, insanların ortak zenginliklerinin, üretici güçlerin vs. özgürce işlendiği ortamlar halini alacaktır. Marx'ın insanlık tarihi olarak adlandırdığı bu özneleşme ancak müşterekin varlığı ve yabancılaşmanın müşterekler aracılığıyla aşılmasıyla mümkün olabilir. Tüm bunlar bir arada düşünüldüğünde müşterek, sınıflar mücadelesi içinde üretici sınıfın insan özgürlüğünü gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyduğu, gerek sermaye iktidarının–yabancılaşmanın aşılmasının yöntemi gerekse de özgür dünyanın kuruluşunun temelini meydana getirir. Politik karakteri de burada ortaya çıkar. Müşterekin öznellik, örgüt ve praksis açısından ortaya çıkardığı güç, bir yandan devrimi gerçekleştirebilecek kuvvetteki öznenin inşası –bugün ile devrimin kopuş niteliği taşıyan ânının gerçekleştirileceği zaman arasındaki politik kopukluğu ortadan kaldırma– biçiminde diğer yandan da devrim sonrasında özgür dünyanın kolektif inşası olarak gerçekleşebilecek türde bir güçtür. Gerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen ekolojist sınıflar mücadelesi gerekse de insanlık tarihini inşası boyunca bireylerin

sözlerini, kararlarını ve eylemlerini ortaklaştırdıkları, sorumlulukları/yükümlülükleri paylaştıkları siyasetin biçimi ve motoru olarak devrimci müşterek siyasetini düşünebiliriz. Örgütlenmenin, sınıfsal mücadelenin ve yeni olanın inşasının her ânı müşterek siyasal özneliği kuran insanların karar ve eylemlerine ihtiyaç duyar. Bir siyasal partinin kurulup kurulmayacağı, eğer kurulacaksa bunun zamanı, içeriği vb. konuların kararlaştırılması ve uygulanması devrimci müşterek siyasetin özgürleştirici ve kolektif niteliği sayesinde etkin ve kalıcı olabilir. İştirak edenlerin öznellikleri önündeki bariyerleri müşterekler aracılığıyla aşmaları, aralarında eşitlikçi ve dayanışmacı ilişkiler kurmaları kendilerinden olmayan kişilerin mücadeleye dahil olmalarını ve böylece nihai hedefe bir adım daha yaklaşılmasını mümkün kılar.

Burada ortaya koyduğumuz biçimiyle müşterek, yabancılaşma biçimlerinin tek tek insanlar için birer zindana dönüştürdüğü dünyayı, “duvarsız ve sınırsız bir kardeş sofrası gibi” açmanın yolu olarak karşımıza çıkar. İştirakçileri tarafından biçimlendirilen nihai hedefini, en başından beri canlı olarak içinde barındıran bir yol olarak görülür. Müşterek bu bölümde dile getirmiş olduğumuz değerler çerçevesinde, insanın doğayla ve diğer insanlarla kurduğu ilişkilerin yeniden düzenlenmesini içerdiği için kapitalist üretim tarzı karşısında niteliksel bir üstünlüğe sahiptir. Çalışmanın ilk bölümünde kapitalist üretim tarzından bahsederken belirtmiş olduğumuz gibi, bu üretim tarzının üretici güçleri geliştirmesinin niceliksel bir sınırı yok gibi görünmektedir. Ancak nicedir bu niceliksel gelişmenin her bir aşaması dünya üzerindeki yaşamın sonuna doğru atılan yeni bir adımı ve yabancılaşmanın yepyeni bir formunu beraberinde getirmektedir. Oysa müşterek, insanların bireysel-kolektif ayrımı gözetmeksizin zihinsel ve fiziksel kapasitelerinin gelişimlerini sağlayan, bunların insanların özgür gelişimini ve doğanın dengesini gözetecek biçimde gerçekleştirildiği bir ortam sunmaktadır. Bu ortamın gelişimine yön verdiği üretici güçler de bu nedenle kapitalist üretim tarzının geliştirdiği güçlere nitelik açısından üstün geleceklerdir.

Son olarak müşteregin devrimle olan içsel bağı ve yabancılaşmanın aşılması açısından sahip olduğu potansiyel öne çıkar. Müşterek, iştirak edenlerin kendileri i ve dünyayı dönüştürme fir-

satı elde ettikleri bir toplumsal hareket ve güçtür. Kendi akıl sağlığımıza, gündelik yaşamımıza, toplumsal varoluşumuza, politik özelliğimize sahip çıkabilmemizin, bir bütün olarak bizi var eden toplumsal ilişkilerin elimizden kayıp bizi mağdur olmanın ötesinde 'suçlu' konumuna düşürmesine karşı çıkabilmemizin anahtarıdır. Günümüzde yeniden somut bir tehdit olarak beliren faşizm, doğanın tahribatından kadın emeğinin sömürüsüne, kadının ezilmişliğinden emeğin sömürüsüne kadar tüm yabancılaşma, tahakküm alanlarını açık bir biçimde ve gerekirse hakim sınıfların şu ya da bu yöndeki tercihlerine rağmen son limitlerine kadar zorluyor. Buna karşın ortak zenginlikler temelinde kurulan ve iştirak edenlerin kendilerini ve dünyayı dönüştürme fırsatı elde ettikleri bir toplumsal hareket ve güç olarak müşterek, faşizme ve onu üreten kapitalizme karşı tek gerçek ve zaruri yanıt olarak –şimdilik bir kurgu formatında da olsa– yanı başımızda durmaktadır. O, yabancılaşmanın doğurduğu kurumların şiddetini göğüslemenin ve yabancılaşmayı aşarak özgürleşmenin devrimci yoludur. Devrim yapmanın değil, devrimin kendisi olmanın yoludur.

BİBLİYOGRAFYA

- Azzelini, Dario, "Labour as a Commons: The Example of Worker-Recuperated Companies", *Critical Sociology*, İlk basım çevrimiçi: 7 Ağustos 2016. <https://doi.org/10.1177/0896920516661856>.
- Caffentzis, George; Federici Silvia, "Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, Haz. Adaman Fikret, Akbulut Bengi, Kocagöz Umut, İstanbul, Metis, s. 128-144, 2017.
- De Angelis, Massimo; Harvie, David, "Müşterekler", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, Haz. Adaman Fikret, Akbulut Bengi, Kocagöz Umut, İstanbul, Metis, s. 105-128, 2017.
- Hardt, Micheal, "Komünizmde Müşterek Olan", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, Haz. Adaman Fikret, Akbulut Bengi, Kocagöz Umut, İstanbul, Metis, s. 144-159, 2017.
- Read, Jason, "The Production of Subjectivity: From Transindividuality to the Commons", *New Formations: A Journal of Culture*, 70, 2010. http://works.bepress.com/jason_read/4/, indirilme tarihi: 21.02.2013.

ankey Mahallesi Mumbane Caddesi No: 39 /39 Karaköy 34425 Bevoğlu
+90 212 244 48 87 info@habituskitap.com www.habituskitap.com

Devrim nedir? Bir nostalji ya da tarihin bir konusu mu?
Distopik bir geleceğin ifadesi mi? Anlatılarda var olan ama gerçekliği
olmayan efsaneler mi? Peki bir tarih nasıl değişir?
Ne zaman düşünmekten vazgeçtik devrimi?

Devrim Fikri Üzerine kitabı bu soruları soruyor, yöntem deniyor.

Cevap aramanın yanında bir hatırlatma yapıyor.

Tarihin derinliklerinde her dönem var olan günümüze
çoğalarak gelen, geleceği tehdit eden çelişkileri
tahakküm biçimlerini aşarak yeniden kurmayı öneriyor.
Yabancılaşmayı kırmanın, özgürleşmenin yollarını arıyor.

Patikalara giriyor, kayboluyor ama yeniden deniyor...

Belki de yapmamız gereken sadece düşünmek
ve hareket için hatırlamak şimdi.

978-605-4630-63-9

9 786054 630639

